वा०
१९३

५१ राजराजो न कुबेरत्वेन ५८ तेभ्यो लोके प्योन च्यवन्ति ५९ अग्निं प्रतितं स्मार्त्तं वासे संजनयित्वा प्रातः प्राङ्मुखमुदयकालेऽर्घात १६०॥ छ॥ छ॥ छ॥छ॥

तस्मादग्निपराः सर्वे देवता इति श्रुतम् ब्रह्मणो हि प्रसूतो ह्यग्निरग्रे पि च कांचनं ५१ तस्माद्ये वै प्रयच्छन्ति सुवर्णं धर्मदर्शिनः देवतास्ते
प्रयच्छन्ति समस्ता इति नः श्रुतं ५२ तस्य चातपसो लोकान् गच्छतः परमां गतिं स्वर्लोके राजराजेन सोभिषिच्येत भार्गव ५३ आदि
त्योदयसंप्राप्ते विधिमंत्रपुरस्कृतं ददाति कांचनं यो वै दुःस्वप्नं प्रतिहंति सः ५४ ददात्युदितमात्रे यस्तस्य पाप्मा विधूयते मध्याह्ने
ददतो रुक्मं हंति पापमनागतं ५५ ददाति पश्चिमां संध्यां यः सुवर्णं यतव्रतः ब्रह्मवाय्वग्निसोमानां सालोक्यमुपयाति सः ५६ सेंद्रेषु चै
व लोकेषु प्रतिष्ठां विंदते शुभां इह लोके यशः प्राप्य शांतपाप्मा च मोदते ५७ ततः संपद्यते ऽमुष्मिं लोके ऽप्रतिमः सदा अना
वृतगतिश्चैव कामचारो भवत्युत ५८ न च च्यवन्ति तेभ्यश्च यशश्चैवाप्नुते महत् सुवर्णमक्षयं दत्वा लोकान् प्राप्नोति पुष्कलान्
५९ यस्तु संजनयित्वाग्निमादित्योदयने प्रति दद्याद्व्रतमुद्दिश्य सर्वकामान् समश्नुते १६० ॥ छ॥॥

॥छ॥ छ॥ छ छ छ॥ छ छ छ॥ छ॥ छ॥ छ॥

रत्न०
१९३

अग्निमिति अग्न्यादित्ययोः प्रादुर्भूतयोरन्तराले सुवर्णोत्पन्नं रूपेण गुणेन च तुल्यं विविधप्रकाशमानेन रूपेण नामधास्य पश्चिसेवं रूपेण गुणेन अनन्तकालेन च गुणेन तुल्यं संवृत्तं समानं जातं एतच्च गुणत्वात् नप्रवर्तकं दानरोचकं अग्निजलादिग्रहणमग्निः इति शब्दप्रकारार्थः हिरण्यं पुराणं सप्तसायप्रशंसाधिति सा पशु प्रकाला तिक्रमेण पश्चिमे

अग्निमित्येव तत्प्राहुः प्रदानं वै सुवर्णदा वरं पथिष्यगुणसंवृत्तं प्रवर्तकमिति स्मृतं ६१ एषां सुवर्णस्योत्पत्तिः कथिता ते मया नघ कार्त्ति
केयस्य च विभो तद्विद्धि भृगुद्वह ६२ कार्त्तिकेयस्तु संवृद्धः कालेन महता ततः देवैः सेनापतित्वेन वृतः सद्भिर्भृगूद्वह ६३ जघा
न तारकं चापि दैत्यं सह सोऽसुरान् त्रिदशेन्द्राज्ञया ब्रह्मन्लोकानां हितकाम्यया ६४ सुवर्णदाने च मया कथितास्ते गुणा
विभो तस्मात्सुवर्णं विप्रेभ्यः प्रयच्छ ददतां वर ६५ भीष्म उवाच इत्युक्तः स वसिष्ठेन जामदग्न्यः प्रतापवान् ददौ सुवर्णं
[illegible] भ्यो व्यमुच्यत च किल्बिषात् ६६ एतत्ते सर्वमाख्यातं सुवर्णस्य महीप
ते प्रदानस्य फलं चैव जन्म चास्य युधिष्ठिर ६७ तस्मात्त्वमपि विप्रेभ्यः प्रयच्छ कनकं बहु ददत्सुवर्णं नृपते किल्बिषाद्वि
प्रमोक्ष्यसि ६८ इति दानधर्मेषु सुवर्णोत्पत्तिः ॥ ७॥

रण्यपुरस्कारवचनात् हिरण्यं आदित्यत्वेन पितृानीपात अनन्तयोरन्तराले सुवर्णदाता तृणमेव फलं प्राप्नोतीत्यर्थः ६५ एवेति यथा कार्त्तिकेयः सर्वदे वानां मते प्रवर्ते सं निहत वान् एवं तस्मात् सुवर्णमपि सर्वेषां धर्माणां मतं प्रवर्तितं नाशयति लोकं च ताद्दृशं जपतीत्यर्थः ६८ दानधर्मे बुद्धिदायां सत्तिः ॥

उक्तः स्मृतिर्विवरः लक्षणोऽन्नापकं पेषांते स्मृतिलक्षणः स्मृत्युक्तास्सर्थे ४ विपन्नकृत्संपेषां जेगपागर्भे सन्ने सन्निनष्ठकार्यः ५ चोदयामासमारिस्य त्वं हेतुमाहनेति गर्भधा

युधिष्ठिर उवाच १

उक्ताः पितामहेनेह सुवर्णस्य विधानतः विस्तरेण प्रदानस्य ये गुणाः श्रुतिलक्षणाः १ यत्तु कारणमुत्पत्तेः सुवर्णस्य प्रकीर्तितं स कथं
तारकः प्राप्तो निधनं तद्ब्रवीहि मे २ उक्तं सु देवतानां हि अवध्य इति पार्थिव कथं तस्याभवन्मृत्युर्विस्तरेण प्रकीर्तय ३ एतदि
च्छाम्यहं श्रोतुं त्वत्तः कुरुकुलोद्वह कार्त्स्न्येन तारकवधं परं कौतूहलं हि मे ४ भीष्म उ॰ विपन्नकृत्या राजेंद्र देवता ऋषयस्तथा
कृत्तिकाश्चोदयामासुरपत्यभरणाय वै ५ न देवतानां काचिद्धि समर्था जातवेदसः एकापि शक्ता तं गर्भं संधारयितुमोज
सा ६ षण्णां तासां ततः प्रीतः पावको गर्भधारणात् स्वेन तेजोविसर्गेण वीर्येण परमेण च ७ तास्तु षट् कृत्तिका गर्भं
पुपुषुर्जातवेदसः षट्सु वर्त्मसु [illegible] तेजोऽग्नेः सकलं निहितं प्रभो ८ ततस्ता वर्द्धमानस्य कुमारस्य महात्मनः तेजसा
भिपरीताङ्ग्यो न क्वचिच्छर्म लेभिरे ९ ततस्तेजः परीताङ्ग्यः सर्वाः काल उपस्थिते समं गर्भं सुषुविरे कृत्तिकास्ता नरर्षभ १०
ततस्तं षडधिष्ठानं गर्भमेकत्वमागतं पृथिवी प्रतिजग्राह कान्तीपुर्याः समीपतः ११ ॥ छ॥ श्रीगणेशाय नमः ॥

रयितुमितपन्नुष्मतेपूर्वाईपि ६ शीनस्ताभिर्गुरुडीहयेरात द्वेनः पीताषोटा गर्भधृत्ते सतीतिपिशेषः ७ वर्त्मसु गर्भागमनमार्गेषु योनिष्विसर्थः ८ एमा

१६ देवेभ्यो यतेभ्यस्तानि त्रायस्त्रिंशः सामानि मर्त्येभ्यं मतिदेवार्पणानि १७ ॥ छ ॥ ॥ ॥ ६ ॥ ६ ६ ६ ॥ छ ॥ छ ॥ छ ॥

सगर्भो दिव्यसंस्थानो दीप्तिमान्पावकप्रभः दिव्यं शरवणं प्राप्य ववृधे प्रियदर्शनः ददृशुः कृत्तिकास्तं तु बालमर्कसमद्युतिं जातस्ने
हाश्च सौहार्दात्पुपुषुः स्तनविस्रवैः १३ अभवत्कार्त्तिकेयः स त्रैलोक्ये सचराचरे स्कन्नत्वात्स्कन्दतां प्राप्तो गुहावासाद्गुहोऽभवत् १४
ततो देवास्त्रयस्त्रिंशद्दिशश्च सदिशो ग्रहाः रुद्रो धाता च विष्णुश्च यमः पूषार्यमा भगः १५ अंशो मित्रश्च साध्याश्च वासवो वसवो
श्विनौ आपो वायुर्नभश्चन्द्रो नक्षत्राणि ग्रहा रविः १६ एताश्चान्यानि चान्यानि यानि देवार्पणानि वै आजग्मुस्तेऽद्भुतं द्रष्टुं कुमा
रं ज्वलनात्मजं १७ ऋषयस्तुष्टुवुश्चैव गंधर्वाश्च जगुस्तथा षडाननं कुमारं तु द्विषडक्षं द्विजप्रियं १८ पीनांसं द्वादशभुजं
पावकादित्यवर्चसं शयानं शरगुल्मस्थं दृष्ट्वा देवाः सहर्षिभिः १९ लेभिरे परमं हर्षं मेनिरे चासुरं हतं ततो देवाः प्रियाण्यस्य
वै एव समाहरन् २० क्रीडतः क्रीडनीयानि ददुः पक्षिगणांश्च ह सुपर्णोऽस्य ददौ पत्रं मयूरं चित्रबर्हिणं २१ राक्षसाश्च ददुस्त
स्मै वराहमहिषावुभौ कुक्कुटं चाग्निसंकाशं प्रददौ वरुणः स्वयं २२ चंद्रमाः प्रददौ मेषमादित्यो रुचिरां प्रभां गवां माता च
गां देवी ददौ शतसहस्रशः २३ छागमग्निर्गुणोपेतमिला पुष्पफलं बहु सुधन्वा शकटं चैव रथं चामितकूबरं २४ ॥ छ ॥

देवी ९

॥ छ ॥ ॥ छ ॥ ॥ छ ॥ छ ॥ ॥ छ ॥ ॥ छ ॥ छ ॥ ॥ ६ ६ ॥ ॥ छ छ ॥

वरुणो वारुणान्दिव्यानस्त्रजालान्वरः सैन्यमानमिहास्त्रैरैंद्रैर्व्याघ्रांश्च द्विपानस्यां चोपशिक्षिताः २५ ञ्चापरांश्च बहून्घोरांश्छस्त्राणि विविधा
नि च राक्षसासुरसंघाश्च ऋतुजन्मुत्तमाम्पुरां २६ वर्द्धमानं तु तं दृष्ट्वा प्रार्थयामास तारकः उपायैर्बहुभिर्हन्तुं नाशकच्चापि तं विभुं
२७ सेनापत्येन तं देवाः पूजयित्वा गुहालयं शशंसुर्विप्रकारं तं तस्मै तारककारितं २८ स विवृद्धो महावीर्यो देवसेनापतिः
प्रभुः जघानामोघया शक्त्या दानवं तारकं गुहः २९ तेन तस्मिन्कुमारेण क्रीडता निहते तदा सुरेंद्रः स्थापितो राज्ये देवानां
प्रभुरीश्वरः ३० स सेनापतिरेवाथ बभौ स्कंदः प्रतापवान् ईशो गोप्ता च देवानां प्रियकृच्छंकरस्य च ३१ हिरण्यमू
र्त्तिर्भगवानेष एव च पावकिः सदा कुमारो देवानां सैनापत्यमवाप्तवान् ३२ तस्मात्सुवर्णं मंगल्यं रत्नमक्षय्यमुत्तमं सह
जं कार्त्तिकेयस्य वह्नेस्तेजः परं मतं ३३ एवं रामाय कौरव्य वसिष्ठोकथयत्पुरा तस्मात्सुवर्णदानाय प्रयतस्व नराधिप ३४
रामः सुवर्णं दत्वा हि विमुक्तः सर्वकिल्विषैः त्रिविष्टपे महत्स्थानमवापासुलभं नरैः ३५ इति दानधर्मे सुवर्णदाने
युधिष्ठिरउवाच चातुर्वर्ण्यस्य धर्मात्मन्धर्मः प्रोक्तः पथा त्वया तथैव मे श्राद्धविधिं कृत्स्नं प्रब्रूहि पार्थिव १ ॥ छ॥

॥छ॥ छ॥ छ॥ ॥छ॥ छ॥ ॥ छ॥ छ॥ छ॥ छ॥ छ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

४ आदितः अमावास्यायां यच्छ्राद्धं प्रतिपदि पक्षान्तं दर्शे एवं श्राद्धं इति पञ्चमीतिथिपर्यन्तं पक्षः ५ अन्वाहार्यं कर्म अमावास्यायामेव तस्मात् प्रथमकल्पितः सामान्यविधिः अमावास्यायां
परह [illegible] श्राद्धं दशसेन पक्षं पतिततरहपराह्णे पितृपितृपत्नीकुतिप्रतिविशेषविधिना बाध्यत इति अन्वाहार्यत्वमपि पितृपत्नस्य भवति इत्यर्थः ६ तिथीनो आति पश्यस्य च

न३

वैशं० युधिष्ठिरेणैवमुक्तो भीष्मः शान्तनवस्तदा इमं श्राद्धविधिं कृत्स्नं वक्तुं समुपचक्रमे २ भीष्म उ० शृणुष्वावहितो राजन् श्रा-
द्धकल्पविधिं शुभम् धन्यं यशस्यं पुत्रीयं पितृयज्ञं परंतप ३ देवासुरमनुष्याणां गन्धर्वोरगरक्षसां पिशाचकिन्नराणां च पूज्या वै पि-
तरः सदा ४ पितॄन् पूज्यादितः पश्चाद्देवांस्तर्पयते तु वै तस्मात्तान् सर्वयत्नेन पुरुषः पूजयेत्सदा ५ अन्वाहार्यं महाराज पितॄणां
श्राद्धमुच्यते तच्चामिषेण विधिना विधिः प्रथमकल्पितः ६ सर्वेष्वहःसु प्रीयन्ते कृतैः श्राद्धैः पितामहाः प्रवक्ष्यामि तु ते सर्वांस्ति-
थ्यां तिथ्यां गुणागुणान् ७ येष्वहःसु कृतैः श्राद्धैर्यत्फलं प्राप्यते नघ तत्सर्वं कीर्तयिष्यामि यथावत्तन्निबोध मे ८ पितॄन्
अर्च्य प्रतिपदि प्राप्नुयात् स्वगृहे स्त्रियः अभिरूपप्रजायिन्यो दर्शनीया बहुप्रजाः ९ स्त्रियो द्वितीयां जायन्ते तृतीयायां तु वाजि-
नः चतुर्थ्यां क्षुद्रपशवो भवन्ति बहवो गृहे १० पञ्चम्यां बहवः पुत्रा जायन्ते कुर्वतां नृप कुर्वाणास्तु नराः षष्ठ्यां भवन्ति द्युति-
भागिनः ११ कृषिभागी भवेच्छ्राद्धं कुर्वाणः सप्तमीं नृप अष्टम्यां तु प्रकुर्वाणो वाणिज्ये लाभमाप्नुयात् १२ ॥ ध ॥

गुणान् अगुणांश्च प्रवक्ष्यामि ७ ८ स्वगृहे स्त्रियः भार्याः ९ स्त्रियः दुहितरः १० ११ १२ ॥ ध ॥ ध ॥ ध ॥ ध ॥

रा॰
१९६ १३ कुप्यं वस्त्रयात्रादि १४ चतुर्दशी श्राद्धनिरस्त्ववश्यमिति १७ दशम्यादौ तिथिपदे १९ अध्यायः किंचित ७ ॥ ॥ छ ॥

नवम्यां कुर्वतः श्राद्धं भवत्येकशफं बहु विवर्द्धंते तु दशम्यां गावः श्राद्धानि कुर्वतः १२ कुप्यभागी भवेन्मर्त्यः कुर्वन्नेकादशीं नृप
ब्रह्मवर्चस्विनः पुत्रा जायंते तस्य वेश्मनि १४ द्वादश्यामीहमानस्य नित्यमेव प्रदृश्यते रजतं बहुवित्तं च सुवर्णं च मनोरमं १५
ज्ञातीनां तु भवेच्छ्रेष्ठः कुर्वन् श्राद्धं त्रयोदशीं अवश्यं तु युवानोऽस्य प्रमीयंते नरा गृहे १६ युद्धभागी भवेन्मर्त्यः कुर्वन् श्राद्धं चतुर्द
शीं अमावास्यां तु निर्वापात्सर्वकामानवाप्नुयात १७ कृष्णपक्षे दशम्यादौ वर्जयित्वा चतुर्दशीं श्राद्धकर्मणि तिथयः प्रशस्ता
न तथेतराः १८ यथा चैवापरः पक्षः पूर्वपक्षाद्विशिष्यते तथा श्राद्धस्य पूर्वाह्णादपराह्णो विशिष्यते १९ इति दानधर्मेषु श्रा
द्धकल्पे युधिष्ठिर उवाच किंस्विद्दत्तं पितृभ्यो वै भवत्यक्षयमीश्वर किं हविश्चिररात्राय किमानंत्याय कल्पते १ भीष्म उवाच ह
वींषि श्राद्धकल्पे तु यानि श्राद्ध[illegible]विदो विदुः तानि मे शृणु काम्यानि फलं चैव युधिष्ठिर २ तिलैर्व्रीहियवैर्माषैरद्भिर्मूलफलैस्त
था दत्तेन मासं प्रीयंते श्राद्धेन पितरो नृप ३ वर्द्धमानतिलं श्राद्धमक्षयं मनुरब्रवीत सर्वेष्वेव तु भोज्येषु तिलाः प्राधान्यतः स्मृ
ताः ४ ॥ ॥ छ ॥

रामा॰
१९६

राम

षा हृ श्रो

६ ५ तस्मिन्नश्नतः तद्दीयं पार्षतेन हृष्ट्वा मृगः तद्दीयं रौरवं ८ वाध्रीणसः यथाश्नतनसिको मस्तोष्ठः पक्षिविशेषोऽनुविशेषश्चैतस्मै ९ पितृक्षये मृततिथौ

द्वौ मासौ तु भवेत्तृप्तिर्मत्स्यैः पितृगणस्य ह त्रीन्मासानाविकेनाहुश्चातुर्मास्यं शशेन तु ५ आजेन मासान्प्रीयन्ते पंचैव पितरो नृप वा
राहेण तु षण्मासान्सप्त वै शाकुनेन तु ६ मासानष्टौ पार्षतेन रौरवेण नव प्रभो गवयस्य तु मांसेन तृप्तिः स्याद्दशमासिकी
७ मासानेकादश प्रीतिः पितॄणां माहिषेण तु गव्येन दत्तेन श्राद्धे तु संवत्सरमिहोच्यते ८ पयसान्नेन यायुक्तं पायसं सर्पिषा
सह वाध्रीणसस्य मांसेन तृप्तिर्द्वादशवार्षिकी ९ आनन्त्याय भवेद्दत्तं खड्गमांसं पितृक्षये कालशाकं च लौहं वाप्यानन्त्यं
छाग उच्यते १० गाथाश्चाप्यत्र गायन्ति पितृगीता युधिष्ठिर सनत्कुमारो भगवान्पुरा मय्यभ्यभाषत ११ अपि नः स कु
ले जायाद्यो नो दद्यात्त्रयोदशीं मघासु सर्पिषा युक्तं पायसं दक्षिणायने १२ आजेन वापि लौहेन मघास्वेव यतव्रतः हस्तिच्छाया
सु विधिवत्कर्णव्यजनवीजितं १३ एष्टव्या बहवः पुत्रा यद्येकोऽपि गयां व्रजेत् यत्रासौ प्रथितो लोकेष्वक्षय्यकरणो वटः १४
आपो मूलं फलं मांसं यच्चान्यदपि पितृक्षये यत्किंचिन्मधुसंमिश्रं तदानन्त्याय कल्पते १५ इति दानधर्मे पुत्राद्धकल्पे॥ ॥ ७॥

कालशाकं शुकवरतिभाषया प्रसिद्धं तत्सदृशमेव तस्य रसिसये लौहं कांचनवर्णसंज्ञं पुष्पादि शाकं छागोऽप्यनंतफलं इति शेषः १० वीजितेषा यसा दक्षिणं दद्यादिति एवेणा
च पं १५

यमस्तु यानि फलमाह शशबिन्दवे महा ११ वाहतो प्राणजमिचन्ति १२ १३ ॥ छ॥ छ॥ छ॥ छ॥ छ॥ छ ॥ छ॥

भीष्म उवाच यमस्तु यानि श्राद्धानि प्रोवाच शशबिन्दवे तानि मे शृणु काम्यानि नक्षत्रेषु पृथक् पृथक् १ श्राद्धं यः कृत्तिकायोगे कुर्वी
त सततं नरः अग्नीनाधाय सापत्यो यजेत विगतज्वरः २ अपत्यकामो रोहिण्यां तेजस्कामो मृगोत्तमे क्रूरकर्मा ददच्छ्राद्धमार्द्रायां मा
नवो भवेत् ३ कृषिभागी भवेन्मर्त्यः कुर्वन् श्राद्धं पुनर्वसौ पुष्टिकामोऽथ पुष्येण श्राद्धमीहेत मानवः ४ आश्लेषायां ददच्छ्राद्धं धीरा
न्पुत्रान्प्रजायते ज्ञातीनां तु भवेच्छ्रेष्ठो मघासु श्राद्धमावपन् ५ फाल्गुनीषु ददच्छ्राद्धं सुभगः श्राद्धदो भवेत् अपत्यभागुत्तरासु हस्ते
न फलभाग्भवेत् ६ चित्रायां तु ददच्छ्राद्धं लभेद्रूपवतः सुतान् स्वातियोगे पितॄनर्च्य वाणिज्यमुपजीवति ७ बहुपुत्रो विशाखासु
पित्र्यमीहन्भवेन्नरः ८ अनुराधासु कुर्वाणो राजचक्रं प्रवर्तयेत् ॥ आधिपत्यं व्रजेन्मर्त्यो ज्येष्ठायामपवर्जयन् पितॄन्नरा नर ९ कुरुकुल
श्रेष्ठ श्रद्धादमपुरस्सर ९ मूले त्वारोग्यमृच्छेत यशो [illegible] सहस्रशः १३ पादास्त्वोन
मे उत्तरासु त्वषाढासु वीतशोकश्चरेन्महीं १० श्राद्धं त्वभिजिते कुर्वन्विद्यां श्रेष्ठामवाप्नुयात् श्रवणे तु ददच्छ्राद्धं ॥ छ॥

प्रेत्य गच्छेत्परं गतिम् राज्यभागी धनिष्ठायां भवितानिर्धनः नरः नक्षत्रे वारुणे कुर्वन्भिषक्सिद्धिमवाप्नुयात् पूर्वप्रोष्ठपदां कुर्वन्बहून्विन्देदजाविकान्
उत्तरास्वथ कुर्वाणो विन्दते गाः सहस्रशः १

॥ छ॥ छ॥ छ॥ छ॥ छ॥ छ॥ छ॥ छ॥ छ॥ छ छ ॥ ॥ छ

रामा:
१८

११ अध्यापकोदि २ देवताइतिअभाप्यादेवताः पूजनेषु नश्र दा कुर्वंती सर्घ्यः वि प्रान पूजयंति उपेत्यउपस्याप देवेभ्योदेवानुद्दिश्य सर्वेभ्योविप्रेभ्यः ४ पङ्क्तिदूष्या का

बहुकुप्यकृतंवित्तंविंदतेरेवतींश्रितः अश्विनीष्वश्वान्विंदेतभरणीष्वायुरुत्तमं १७ इमंश्राद्धविधिंश्रुत्वाशशबिंदुस्तथाकरोत्अक्ले
शेनाजयच्चापिमहींसोनुशशासच १८ इतिदानधर्मेषुश्राद्धकल्पे युधिष्ठिरउ० कीदृशेभ्यःप्रदातव्यंभवेच्छ्राद्धंपितामह द्विजे
भ्यःकुरुशार्दूलतन्मेव्याख्यातुमर्हसि १ भीष्मउवाच ब्राह्मणान्नपरीक्षेतक्षत्रियोदानधर्मवित दैवेकर्मणिपित्र्येतुन्याय्य
माहुःपरीक्षणं २ देवताःपूजयंतीहदैवेनैवेहतेजसा उपेत्यतस्माद्देवेभ्यःसर्वेभ्योदापयेन्नरः ३ श्राद्धेत्वथमहाराजप
रीक्षेद्ब्राह्मणान्बुधः कुलशीलवयोरूपैर्वि— याभिजनेनच ४ तेषामन्येपंक्तिदूष्यास्तथान्येपंक्तिपावनाः अपांक्तेया
स्तुयेराजन्कीर्तयिष्यामितान्शृणु ५ कितवोभ्रूणहायक्ष्मीपशुपालोनिराकृतिः ग्रामप्रेष्योवार्धुषिकोगायनःसर्ववि
क्रयी ६ अगारदाहीगरदःकुंडाशीसोमविक्रयी सामुद्रिकोराजभृत्यस्तैलिककूटकारकः ७ पित्राविवदमानश्चयस्य
चोपपतिर्गृहे अभिशस्तस्तथास्तेनःशिल्पंयश्चोपजीवति ८ ॥ ६९ श्रीकाशीवीसेसरजीसाहय ॥ ६९ ॥

सामाद्याः अपांक्तेयाः उक्तमोराः पङ्क्त्ययोग्याः ५ निराकृतिः अध्ययनादिशून्यः वार्धुषिकोवृद्ध्यर्थंधनप्रयोक्ता ६ कुंडाशीभागधास्यं तैलिकस्तकर्मकार ८

पर्वकाले वेषांतरचारि पर्वस्त्रीवंम हेत्रं ये प्रस्तावेन स्तातते रेहमिने शिनी स्वधिम्नुनः मवतानोमहूणसोकांउरप्र घ्याप्ताजीवं ९ स्वमिः परिकामितन्मगपांकूपी
त १० कुशीलवः कुशीकाले नेनकषीणालस्तेलवं छसंनदुषेपोपजीवी सूचीमल कुपाकालेरंगिनिमेरिनी १२ तमेवेवुतिवेनरपपितरं कोरतेनतम

स्पतंमासंपितरः ३

पर्वकालस्य सूचीवमित्रधुकूपारसारिकं मवतानामुपाध्यापःकांउरप्रस्तचैवच ९ स्वमिश्चपः परिकापेतः पुनारूष एवच परि
चित्तिश्चपश्चस्यातस्वर्मागुरुतल्पगः १० कुशीलवोदेवलकोनस्त्रैपश्चजीवति ईदृशीश्रीम्लरौर्मुक्तमपंक्ते ... येदुधिष्ठिर र
शासिगच्छतेहृयमित्साद्दुर्ब्रह्मवादिनः १२ श्राद्धंभुक्त्वातधीपातहपवातम्मस्वपःपुरीषेतंतस्यचोरते १३ सोमविक्रयिणो
विष्ठाभिषजेपूयशोणितं नष्टंदेवलकेदत्तमप्रतिष्ठंचवार्द्धुषे १४ यत्तुवाणिजकेदत्तंनेहनामुत्रतद्भवेत् भस्मनीवहुतंह
व्यंतथापौनर्भवेद्विजे १५ येतेधर्मपथेतेषुचारित्रापगतेषुच हव्यंकव्यंमपंक्तिभ्योनतस्मैसनरुपति १६ तानएवंबुधैतेभ्यः
मपरपत्मसंत्मतृप्तःपुरीषंभुंजतेनस्यपितरः प्रेतानिश्चयः १७ एतानिमान्विजानीयादपांक्तेयान्द्विजाधमान् शूद्राणामुपदे
शंचयेकुर्वंत्यल्पचेतसः १८ षष्टिंकाणांःशतंषंढःश्वित्रीपावत्प्रपश्यति पश्चसांमत्तुपविष्टायांतावतदूषयतेनृप १९॥

पुरीषे १९ षष्टिशतंपुरुषानितिशेषः १९ १९॥ ॥ १९ ॥ ७॥ ७॥ ७॥ ॥ ७॥ ७॥

२० अस्तरेंद्रापवलये २१ परीरते आरतदेशे २६ त्रिणाचिकेतः त्रिणाचिकेताख्यमंत्राध्येता पंचाग्निः पंचमाहवः आवसथ्योत्ता अग्निपोपस्थित्रिसुपर्णोत्ता चत
कपर्दी एव तिः सुपेशा इति बहवानो मंत्र पंचाग्निः स्नमेतमामित्यादि नेत्ति तीयमसिद्धवा षडंगानि शिक्षादीनि २७ ब्रह्मदेयाः ब्रह्मवेदः परवि धावात

पदेष्वित शिराभुक्ते पङ्क्तौ दक्षिणामुखः सोपानत्कश्च यद्भुङ्क्ते सर्वं विद्यात्तदासुरं २० अस्पनाच पदत्तेन पञ्चम तृण विवर्जिते स
र्वं तत्क्षुरेन्द्रापवदलाभागमकल्पयत् २१ यानश्च पंक्ति दृष्ट्या श्नावेतो कथंचन तस्मात्परिवृते दद्यात्तिलांश्चाववकीरयेत्
२२ तिलैर्विरहितं श्राद्धं कृतं क्रोधवशेन च यातुधानाः पिशाचाश्च विप्रलुंपंति तत् हविः २३ अपांक्त्योपावनः पङ्क्त्यां भुंजानान्
नुपश्यति तावत्फलाद्भ्रंशयति दातारं तस्य वालिशं २४ इमेतु भरतश्रेष्ठ विज्ञेयाः पंक्तिपावनाः ये त्वतस्तान्प्रवक्ष्यामि परीक्ष
स्वेह तान्द्विजान् २५ विद्यावेदव्रतस्नाता ब्राह्मणाः सर्व एव हि सदाचारपराश्चैव विज्ञेयाः सर्वपावनाः २६ पांक्तेयांस्तु प्रव
क्ष्यामि ज्ञेयास्ते पंक्तिपावनाः त्रिणाचिकेतः पंचाग्निः त्रिसुपर्णः षडंगवित् २७ ब्रह्मदेयानुसंतानश्छंदोगो ज्येष्ठसामगः
मातापित्रोर्यश्च वश्यः श्रोत्रियो दशपूरुषः २८ ऋतुकालाभिगामी च धर्मपत्नीषु यः सदा वेदविद्याव्रतस्नातो विप्रः पंक्तिं पु
नात्युत २९ ५ ६ ॥
सु

देवदेयपे यानुसंतानः परंपरायामुसतः सपंचब्रह्मविदध्यापको वा ब्रह्मदेयानुसंतानः २८ २९ ॥ ६॥ ६॥ ॥

दा॰
१९१

३८ अयं ऋत्विक्स्वादीयुतास्तो नोपि पध्युः पावन एवेत्याह अनृत्विगिति ३९ ४० ४१

अथर्वशिरसोध्येता ब्रह्मचारी यतव्रतः सत्यवादी धर्मशीलः स्वकर्मनिरतश्च यः ३० ये च पुण्येषु तीर्थेषु अभिषेककृतश्रमाः मखेषु च
समंत्रेषु भवंत्यवभृथप्लुताः ३१ अक्रोधना ह्यचपलाः क्षांता दांता जितेंद्रियाः सर्वभूतहिता ये च श्राद्धेष्वेतान्निमंत्रयेत् ३२ ए
तेषु दत्तमहल्पमपि ते वै पंक्तिपावनाः इमेपरे महाभागा विज्ञेयाः पंक्तिपावनाः ३३ यतयो मोक्षधर्मज्ञा योगाः सुचरितव्रताः
पंचाग्निहोमसंप्रयताः श्रावयंति द्विजोत्तमान् ३४ ये च भाष्यविदः केचिद्ये च व्याकरणे रताः अधीयते पुराणं ये धर्मशास्त्रा
ण्यथापि च ३५ अधीत्य च यथान्यायं विधिवत्तस्य कारिणः उपपन्नो गुरुकुले सत्यवादी सहस्रदः ३६ अग्र्याः सर्वेषु वेदेषु स
र्वप्रवचनेषु च यावदेते प्रपश्यंति पंक्त्यास्तावत्पुनंत्युत ३७ ततो हि पावनात्तस्मात्पंक्तिपावन उच्यते क्रोशादर्धतृतीयाच्च
पावयेदेक एव हि ब्रह्मदेयानुसंतान इति ब्रह्मविदो विदुः ३८ अनृत्विगनुपाध्यायः स चेदग्रासनं व्रजेत् ऋत्विग्भिरननु
ज्ञातः पंक्त्या हरति दुष्कृतं ३९ अथ चेद्वेदवित्सर्वैः पंक्तिदोषैर्विवर्जितः न च स्यात्पतितो राजन् स पंक्तिपावन एव सः ४० त
स्मात्सर्वप्रयत्नेन परीक्ष्यामंत्रयेद्द्विजान् स्वकर्मनिरतानन्यान्कुले जातान्बहुश्रुतान् ४१ ॥ छ ॥ १

ऋत्विग्दित उपाध्याय इत्यपि पाठः ३=

रामा

॥ छ॥ छ॥ ॥ छ॥ छ॥ ॥ छ॥ छ॥ छ॥ छ॥ छ॥ १९१

मित्रमेवप्रधानेनयोप्यत्वादिकं येषुतानि मित्रेचपिपियोग्यताचेनत्यतिगोरोषएवेतिभावः ४१ श्राद्धेन मित्रेण संगतानि सख्यानि वर्धनाद्यर्धनादि ४६ संभोजनीश्र

प्रा३

यस्यमित्रप्रधानानि श्राद्धानि च हवींषि च नप्रीणाति पितॄन्देवान्स्वर्गं च न स गच्छति ४२ यश्च श्राद्धे कुरुते संगतानि न देवयानेन स प
थासयाति सवैमुक्तो पिप्पलात्तवंधनाद्वास्वर्गाल्लोकाच्च्यवते श्राद्धमित्रः ४३ तस्मान्मित्रं श्राद्धेकत्राद्रियेत दद्यान्मित्रेभ्यः सं
ग्रहार्थं धनानि यंमन्यते नैव शत्रुं न मित्रं तं मध्यस्थं भोजयेद्धव्यकव्ये ४४ यथोरिणे बीजमुप्त्वा न वप्ता लभते फलं तथा नृचे
हविर्दत्वा न दाता लभते फलं ४५ श्रामसलोपन धीयान स्तृणाग्निरिव शाम्यति तस्मै श्राद्धं न दा
त एवं श्राद्धं भुक्तामनर्हमारोनेत्रे हतानामुत्र फलं ददाति ४५ श्रासलोपन धीयान स्तृणाग्निरिव शाम्यति इहैव सा श्राम्यति हीनपुण्या
तव्यं न हि भस्मनि हूयते ४६ संभोजनी नाम पिशाचदक्षिणा सा नैव देवान्न पितॄनुपैति इहैव सा श्राम्यति हीनपुण्या
शालांतरे गौरिव नष्टवत्सा ४७ यथाश्रोणांते घृतमाजुहोति तन्नैव देवान्न पितॄनुपैति तथादत्तं नर्तने गायने च यांचा
नृतेदक्षिणामाहृणोति ४८॥ ७॥ ७॥

नोमेदीपमाना सा पिशाचदक्षिणा पिशाचदानतुल्या यथा पिशाचाः स्वस्य भोजकाय भोजयंति तद्वत् ४७ यांचदक्षिणां अनृते श्राहरणोति प्रयच्छति श्राइति
लुप्यते॥ ४८

नमुनश्रीनयानयति आघातिनोहंत्री ५५ अध्यायः केन भार्गवांगिरसकेयदाभार्गवांगिरसश्चवर्ज्यंतेनाम १० छ॥ छ॥ छ॥ छ॥ ।।

उभौ हि नस्तिनमुनन्नि वैषापाचान्नेर्दक्षिणादीपतौवै आघातिनागर्हितैषापतेतो तेषांप्रेतान्यातयेत्तद्देवयानात् ४९ ऋषी
णांसमयेनित्यंयेचरंतियुधिष्ठिर निश्चिनाः सर्वधर्मज्ञास्तान्देवाब्राह्मणान्विदुः ५० स्वाध्यायनिष्ठाऋषयोज्ञाननिष्ठास्तथैव च
तपोनिष्ठाश्चबोद्धव्याः कर्मनिष्ठाश्चभारत ५१ कव्यानिज्ञाननिष्ठेभ्यः प्रतिष्ठाप्यानिभारत तत्रयेब्राह्मणाःकेचिन्नविंदंति
हितेनराः येतुनिंदंतितत्सेषुननतान्श्राद्धेषुभोजयेत् ५२ ब्राह्मणानिंदिताराजन्मूर्खैःपुस्तककुले वैखानसानांवचनम
षीणांश्रूयतेनृप ५३ दूरादैवंपरीक्षेतब्राह्मणान्वेदपारगान् प्रियानवापद्वाद्वेष्यांस्तेषांतुश्राद्धमावपेत् ५४ यः
सहस्रंसहस्राणांभोजयेत्स्वयात्रः एकस्तान्मंत्रवित्प्रीतः सर्वानर्हतिभारत ५५ इतिदानधर्मेषुश्राद्धकल्पे युधिष्ठिर उ०
केनसंकल्पितंश्राद्धंकस्मिन्कालेकिमात्मकं भार्गवांगिरसकेकालेमुनिनाकतरेणवा १ कानिश्राद्धानिवर्ज्यानिकाम्यमू
लफलानिच धान्यजात्यश्चकावर्ज्यास्तन्मेब्रूहिपितामह २॥ छ॥ छ॥ ॥ छ॥

छ॥ छ॥ छ॥ छ॥ छ॥ छ॥ छ॥ छ॥ छ॥ ।। छ॥ छ॥ ।।

कृत्वाउपकल्पउपहार्याणितिमिहात्रकशिरःपर्यर्हेराद्येनिविरात्रेप्रभाते ८ विषयेअसंतवकेशोकेविषयेमनः संहृत्यशोकेसक्तोसर्वः तस्यबुद्धिर्विस्तारगामिनीआ

मग ४

मोषकः यथाश्राद्धंसंप्रवृत्तंयस्मिन्कालेयदात्मकं येनसंकल्पितंचैवतन्मेब्रूहिजनाधिप ३ स्वायंभुवोत्रिः कौरव्यपरमर्षिः
प्रतापवान्तस्यवंशेमहाराजदत्तात्रेयइतिस्मृतः ४ दत्तात्रेयस्यपुत्रोभून्निमिर्नामतपोधनः निमेश्चाप्यभवत्पुत्रः श्री
मान्नामश्रियावृतः ५ पूर्णेवर्षसहस्रांतेसकृत्वादुश्चरंतपः कालधर्मपरीतात्मानिधनंसमुपागतः ६ निमिस्तु
कृत्वाशौचानिविधिदृष्टेनकर्मणा संतापमगमत्तीव्रंपुत्रशोकपरायणः ७ अथकृत्वोपहार्याणिचतुर्दश्यांमहाम
तिः तमेवगणयन्शोकंविरात्रेप्रत्यबुध्यत ८ तस्यासीत्प्रतिबुद्धस्यशोकेनव्यथितात्मनः मनः संहृत्यविषयेबुद्धिर्विस्ता
रगामिनी ९ ततः संचिंतयामासश्राद्धकल्पंससमाहितः यानितस्यैवभोज्यानिमूलानिचफलानिच १० उक्तानिया
निचान्नानियानिचेष्टानितस्यह तानिसर्वाणिमनसाविनिश्चित्यतपोधनः ११ अमावास्यांमहाप्राज्ञोविप्रा
[illegible]नानाय्यपूजितान् दक्षिणावर्त्तिकाः सर्वावृसीः स्वयमथाकरोत् १२ ॥ छ॥ छ।छ॥

सीतरश्मिसंबंधः २२ दक्षिणावर्त्तिकाः प्रदक्षिणावर्त्तिताः वृसीः आसनानि १२ ॥ छ॥ छ॥ छ॥ छ॥ छ

१५ धर्मसंकाशं श्रौतेपि त्रायुद्देशेनापि स्वेष्टपाकल्पितइतिसंकरः २० ॥ छ॥

सप्तविप्रास्ततोमोक्षं त्रपुणपत्सुपानपत् अतेचलवर्णमोज्ञंपरणामाकान्नंददौप्रभुः १३ दक्षिणाग्रास्ततोदर्भान्विषूत्सुनिवेशिताः
पादयोस्त्रेवविप्राणांपेतत्रमुपभुंजते १४ कृत्वाचदक्षिणाग्राश्चैवदर्भान्समपतः शुचिः प्रददौश्रीमतः पिंडान्नामगोत्रमु
दाहरन् १५ तत्कृत्वासमुनिश्रेष्ठोधर्मसंकाशमात्मनः पश्चात्तापेनमहतातप्यमानोव्यचिंतयत् १६ अकृतंमुनिभिः पू
र्वंकिमयेदमनुष्ठितं कथंनुशापेननमोदहेपुत्रोस्मणाइति १७ ततः सचिंतयामासवंशकर्त्तारमात्मनः ध्यानमात्रात्त
थाचात्रिराजगामतपोधनः १८ अथात्रिस्तंतथादृष्ट्वापुत्रंशोकेनकर्षितं प्रशमाश्वासयामासवाग्भिरिष्टाभिरव्य
यः १९ निमिसंकल्पितस्तेयंपितृयज्ञस्तपोधन मातेभूद्भीः पूर्वदृष्टोधर्मोयंब्रह्मणास्वयं २० सोयंस्वयंभुविहितोध
र्मःसंकल्पितस्त्वया अतेत्वयंभुवः कोन्यः श्राद्धेयंविधिमाहरेत् २१ आख्यास्यामिचतेपुत्रश्राद्धेयंविधिमुत्तमं स्वयंभुवि
हितंपुत्रतत्कुरुष्वनिबोधमे २२ कृत्वाग्नौकरणंपूर्वंमंत्रपूर्वंतपोधन ततोर्यम्णेचसोमायवरुणायचनित्यशः २३ ॥

॥ छ॥ छ॥ छ॥ छ॥ छ॥ छ॥ छ॥ छ॥ छ॥ छ॥ छ॥ छ॥ छ॥ छ॥ ॥

२७ तेमप्सिताः पित्रादयः विमुच्यंते किल्बिषात्तनात्मकारिहमात ३० ३४ ॥ छ॥ ॥ छ॥ छ॥ छ॥ छ॥ छ॥

विश्वेदेवास्तु पेनिसंपितृभिः सहोरोचाः तेभ्यः संकल्पितामागाः स्वयमेव स्वयंभुवा २४ तेताश्चाचेहप्यध्यायविधिनिवापस्येह धारिणी वै
सर्वकामप्रदी चेति तथैवेहात्मयेति च २५ उदकानयने चैव तिलतर्पणवर्णतो विमुः ततोग्निश्चैव सोमश्च श्राप्याप्यविधिहितेन वै २६ न२
देवास्तु पितरो नाम निर्मिता ये स्वयंभुवा उष्मपा येम हाभागास्तेषां भागाः प्रकल्पितः २७ तेश्राद्धेनार्च्यमाना वै विमुच्यंते हकि
ल्बिषात् सप्तकः पितृवंशस्तु पूर्वं दृष्टः स्वयंभुवा २८ विश्वे चाग्निमुखा देवाः संख्याताः पूर्वमेव ते तेषां नामानि वक्ष्यामि भा
गार्हाणां महात्मनां २९ बलं धृतिर्विपाप्मा च पुण्यकृत्पावनस्तथा पार्ष्णिक्षेमा समूहश्च दिव्यसानुस्तथैव च ३० विवस्वा
न्वीर्यवान्ह्रीमान्कीर्तिमान्कृत एव च जितात्मा मुनिवीर्यश्च दीप्तरोमा भयंकरः ३१ अनुकर्मा प्रतीतश्च प्रदाता च्यांशुमांस्तथा
शैलाभः परमक्रोधी धीरोष्णी भूपतिस्तथा ३२ स्रजो वज्री वरी चैव विश्वेदेवाः सनातनाः विद्युद्वर्चाः सोमवर्चाः सूर्यश्रीश्चेति ना
मतः ३३ सोमपः सूर्यसावित्रो दत्तात्मा पुण्डरीयकः उष्णीनाभो नभोदश्च विश्वायुर्दीप्तिरेव च ३४ चमूहरः सुरेषश्च व्योमारिः श
करो भवः ईशः कर्ता कृतिर्दक्षो भुवनो दिव्यकर्मकृत ३५ ॥ छ॥ छ॥ छ॥ छ॥ ॥

॥ छ॥ ॥ छ॥ ॥ छ॥ छ॥ ॥ छ॥ छ॥ छ॥ छ॥ छ॥ छ॥ छ॥ छ॥ ॥छ

३७ पुलकास्त्वसंपूर्णतंदुलपुतधान्यानि हिंगुद्रव्येषु शाकादिसंभारकद्रव्येषु पलाण्डुं लशुनं च शाकेषु ३८ शोभांजनादीन्वर्जयंति शोभांजनं विषदिग्धापशोभांजने

गलितः पंचवीपत्र्यादिसो रश्मिवांस्तथा सप्तकृत्तो मवर्चास्त्व विम्वह्नकविवेच ३६ अनुगोमांसगोप्तचनप्यावेन्धरस्व च
कीर्तितास्ते महाभागाः कालस्यागतिगोचराः ३७ अग्राह्यानि धान्यानि कोद्रवाः पुलकास्तथा हिंगुद्रव्येषु शाकेषु पलाण्डु
लशुनं तथा ३८ शोभांजनः कोविदारस्तथा गृंजनकाश्च ये कूष्मांडमलाबुं च कृष्णं लवणमेव च ३९ ग्राम्यवा
राहमांसं च यच्चैवाप्रोक्षितं भवेत् कृष्णाजाजी विडश्चैव शीतपाकी तथैव च ४० अंकुराद्यास्तथा वर्ज्या इह शृंगाटकानि
च वर्जयेत्सर्वलवणं सर्वं तथा जंबूफलानि च ४१ अवघ्राता वहंहितं तथा श्राद्धे च वर्जयेत् निवापे हव्यकव्ये च गर्हितं चश्व
दर्शने ४२ पितरस्तु हि देवाश्च नाभिनंदंति तद्धविः चांडालश्वपचौ वर्ज्यौ निवापे समुपस्थिते ४३ काषायवासाः कुष्ठी
वा पतितो ब्रह्महापि वा संकीर्णयोनिर्विप्रश्च संबंधी पतितश्च यः वर्जनीया बुधैरेते निवापे समुपस्थिते ४४ एत
वपुरा भगवान्स्ववंशजमृषिं पुरा पितामहः समादिश्य जगामाविश्वतपोधनः ४५ इति दानधर्मेषु श्राद्धकल्पे ॥ ॥

सेरतिमेदिनी कृष्णं लवणं गंधविडं ३९ कृष्णाजाजी कृष्णजीरकं विडं विलवणं शीतपाकी शाकविशेषः ४० अंकुराद्याः वंशकरीरादयः शृंगाटकशिंगारा
इतिप्रसिद्धं ४१ श्वदर्शने शाकविशेषः ४५ अध्यायः ॥ ॥ छ ॥

एवंश्राद्धोत्पत्तिमुक्त्वातदंगभूतमग्नौकरणंसोमसन्निधाहृतयेत्यादिना १० ११ ॥ ॥

भीष्मउ० तथाविधौप्रवृत्तेतुसर्वएवमहर्षयः पितृयज्ञान्कुर्वंतिविधिदृष्टेनकर्मणा १ ऋषयोधर्मनित्यास्तुकृत्वानिवपना
न्युत तर्पणंचाप्यकुर्वंततीर्थांभोभिर्यतव्रताः २ निवापैर्दीयमानैस्तुचातुर्वर्ण्येनभारत तर्पिताःपितरोदेवास्तत्रान्नंजरयंति
वै ३ अजीर्णेनाभिहन्यंतेतेदेवाःपितृभिःसह सोममेवाभ्यपद्यंततदान्नाभिपीडिताः ४ तेब्रुवन्सोममासाद्यपितरो
जीर्णपीडिताः निवापान्नेनपीड्यामःश्रेयोनोत्रविधीयतां ५ तान्सोमःप्रत्युवाचाथश्रेयश्चेदीप्सितंसुराः स्वयंभूसदनंया
तसवःश्रेयोभिधास्यति ६ तेसोमवचनाद्देवाःपितृभिःसहभारत मेरुशृंगेसमासीनंपितामहमुपागमन् ७ पितरऊचुः निवा
पान्नेनभगवन्भृशंपीड्यामहेवयं प्रसादंकुरुनोदेवश्रेयोनःसंविधीयतां ८ इतितेषांवचःश्रुत्वास्वयंभूरिदमब्रवीत् ए
षमेपार्श्वतोवह्निर्युष्मच्छ्रेयोभिधास्यति ९ अग्निरुवाच सहितास्तातभोक्ष्यामोनिवापेसमुपस्थिते जरयिष्यथचाप्यन्नंम
यासार्द्धंनसंशयः १० एतच्छ्रुत्वातुपितरस्ततस्तेविज्वराभवन् एतस्मात्कारणाच्चाग्नेःप्राक्तावद्दीयतेनृप ११ ११ ११ ॥

निवपेद्दत्तेसंप्रसारणानान्वश्रार्षः श्रौणादिकस्त्वन्यपोवा १४ व्यंगितान्नुटितानोपतिष्ठततपानिवापोनद्रष्टव्य [illegible] हस्त्पर्षग्तपा अन्यवंशजापिपाकार्ये

निवपेच्चाग्निपूर्वैर्वैनिवापेपुरुषर्षभ नब्रह्मराक्षसास्तैर्वैनिवापंधर्षयंत्युत ११ रक्षांसिचापवर्त्तंतेस्थितेदेवेहुताशने पूर्वं पिंडंपितुर्दद्यात्ततोदद्यात्पितामहे प्रपितामहायचततएषश्राद्धविधिःस्मृतः १३ ब्रूयाच्छाद्धेचसावित्रींपिंडेपिंडेसमाहितः सोमायेतिचवक्तव्यंतथापितृमतेतिच १४ रजस्वलाचयानारीव्यंगिताकर्णयोस्तथा निवापेनोपतिष्ठेत्तसंग्राह्यानान्यवंशजा १५ जलंप्रतरमाणाश्चकीर्त्तयेतपितामहान् नदीमासाद्यकुर्वीतपितृणांपिंडतर्पणं १६ पूर्वंस्ववंशजानांतुकृत्वाद्भिस्तर्पणंपुनः सुहृत्संबंधिवर्गाणांततोदद्याज्जलांजलिं १७ कल्माषगोयुगेनाथयुक्तेनतरतोजले पितरोभिलषंतेवैनावंचाप्यधिरोहतः १८ सदानाविजलंतज्ज्ञाः [illegible] प्रयच्छंतिसमाहिताः मासार्द्धकृष्णपक्षस्याकुर्यान्निर्वपणानिवै १९ पुष्टिरायुस्तथावीर्यंश्रीश्चैवपितृभक्तितः पितामहःपुलस्त्यश्चवसिष्ठःपुलहस्तथा २० अंगिराश्चक्रतुश्चैवकश्यपश्चमहानृषिः एतेकुरुकुलश्रेष्ठमहायोगेश्वराःस्मृताः २१ ॥ ॥ ॥ ॥

नसंग्राह्या १७ कल्माषेतिचित्रवर्णौवलीवर्दौयुग्मंआश्रित्यनदीतरतःसकाशात्तत्पृष्ठेतर्पणंपितरोभिलषंतेयुक्तेनशकटेन १८ मासार्द्धेअमावास्यायां कृष्णपक्षसेत्युक्तेर्नवशुक्लादिर्मासोविवक्षितः २१

२३ श्राद्धकल्पः समाप्तः द्विजा दशाहादौ व्रतोपेताः ब्राह्मणाः ब्राह्मणकामाय यजमानस्यार्थे यदि भुंजते तत्कर्यस्य स्वव्रतलोपो वा गरीयान् उत ब्राह्मणास्य
कामभंगो वेति प्रश्नार्थः १ वेदोक्तं यागांगभूतं व्रतेतत्रहिताः कामकारतो इच्छया हेतुना भुंजानाः भोजनं कुर्वंतु नाम येतु व्रतोपेता भुंजते ते लुप्तव्रता भवे

एते च पितरो राजन्नेष श्राद्धविधिः परः प्रेतास्तु पिंडसंबंधान्मुच्यंते तेन कर्मणा २२ इत्येषा पुरुषश्रेष्ठ श्राद्धोत्पत्तिर्यथाग
मं व्याख्याता पूर्वनिर्दिष्टा दानं वक्ष्याम्यतः परं २३ इति दानधर्मेषु श्राद्धकल्पः समाप्तः युधिष्ठिर उवाच द्विजातयो व्रतो
पेताह विस्तेयदि भुंजते अन्नं ब्राह्मणकामाय कथमेतत् पितामह १ भीष्म उ० अवेदोक्तव्रताश्चैव भुंजानाः कामकार
णे वेदोक्तेषु तु भुंजाना व्रतालुप्ता युधिष्ठिर २ युधिष्ठिर उवाच यदिदं तप इत्याहुरुपवासं पृथग्जनाः तपः स्यादेतदेवे
ह तपो न्यद्वापि किं भवेत् ३ भीष्म उ० मासार्द्धमासोपवासात् यत्तपो मन्यते जनः आत्मतंत्रोपघाती यो न तपस्वी न ध
र्मवित् ४ त्यागस्य चापि संपत्तिः शिष्यते तप उत्तमं सदोपवासी च भवेद् ब्रह्मचारी तथैव च ५ मुनिश्च स्यात् सदा विप्रो वेदांश्चैव
सदा जपेत् कुटुंबिको धर्मकामः सदास्वप्नश्च मानवः ६

शब्द ९२ स्त२

तितेषां व्रतलोपप्रायश्चित्तं व्रातपश्चित्तं व्रतपतीयिरूपं कर्त्तव्यं भवति इतरस्यालाभे व्रतवंतोपि भुक्त्वा प्रायश्चित्तं कुर्वीरन् न तु श्राद्धं लुंपेरन्निति भावः २
तपस्विनः पात्राच भुक्तं तत्र तपसो रूपं पृच्छति यदिदमिति ३ आत्मतंत्रं शरीरं कुटुंबरूपं वा तं तदुपघाती ४ त्यागस्येति दानं वेदजपश्च परमं तप
इति श्लोकद्वयार्थः अस्वप्नः स्वधर्मे जागरूकः ६

ए यथोक्तभोजनद्वयमतिरेकेणामध्येयोनभुंक्तेससदोपवासीत्याहांतरेति ११ हर्षापज्ञादिनिमित्तंविना १८

अमांसाशीसदाचस्यात्पवित्रंचसदापठेत् ऋतवादीसदाचस्यान्नियतश्चसदाभवेत् ७ विघसाशीसदाचस्यात्सदाचैवातिथि
प्रियः अमृताशीसदाचस्यात्पवित्रीचसदाभवेत् ८ युधिष्ठिरउ० कथंसदोपवासीस्याद्ब्रह्मचारीचपार्थिव विघसाशीकथंवास्यात्कथं
चैवातिथिप्रियः ९ भीष्मउवाच अंतरासायमाशंच प्रातराशंचयोनरः सदोपवासीभवतियोनभुंक्तेनरःपुनः १० भा
र्यांगच्छन्ब्रह्मचारीचऋतौभवतिचैवहि ऋतवादीसदावस्याद्दानशीलस्तुमानवः ११ अभक्षयन्वृथामांसममांसाशीभवत्युत
दानंददत्पवित्रीस्यादस्वप्नश्चदिवास्वपन् १२ भृत्यातिथिषुयोभुंक्तेभुक्तवत्सुनरःसदा अमृतंकेवलंभुंक्तेइतिविद्धियुधि
ष्ठिर १३ अभुक्तवत्सुनाश्नातिब्राह्मणेषुतुयोनरः अभोजनेनतेनास्यजितःस्वर्गोभवत्युत देवेभ्यश्चपितृभ्यश्चसंश्रिते
भ्यस्तथैवच अवशिष्टानियोभुंक्तेतमाहुर्विघसाशिनम् तेषांलोकाह्यपर्यंताःसदनेब्रह्मणःस्मृताः १४ उपस्थिताह्यप्स
रसोगंधर्वैश्चजनाधिप देवतातिथिभिःसार्द्धंपितृभिश्चोपभुंजतेरमंतेपुत्रपौत्रैश्चतेषांगतिरनुत्तमा १५ युधिष्ठिरउ० ब्राह्म
णेभ्यःप्रयच्छंतिदानानिविविधानिच दातृप्रतिग्रहीत्रोर्वैकोविशेषःपितामह १६ ॥ ॥ ॥ ७ ॥

गुणावतिदातरिप्रतिग्रहीतुरल्पोदोषः २१ गंडेतिनामतः २२ उपशिक्षंतः अर्जयंतः २३ दिष्टांतंमरणं २८ आत्मानंशरीरंपरीप्सवः रक्षितुकामाः २९

भैर

भीष्मउवाच॥ साधोर्यःप्रतिगृह्णीयात्तथैवासाधुतोद्विजः गुणावत्यल्पदोषःस्यान्निर्गुणोतुनिमज्जति १९ अत्राप्युदाहरंतीम
मितिहासंपुरातनं वृषादर्भिश्चसंवादंसप्तर्षीणांचभारत २० कश्यपोत्रिर्वसिष्ठश्चभरद्वाजोथगौतमः विश्वामित्रोजमदग्निः
साध्वीचैवाप्यरुंधती २१ सर्वेषामपितेषांतुगंडाभूत्कर्मकारिका शूद्रःपशुसखश्चैवभर्ताचास्याबभूवह तेचसर्वेतपस्यंतःपुरा
चेरुर्महीमिमां २३ समाधिनोपशिक्षंतोब्रह्मलोकंसनातनं अथाभवदनावृष्टिर्महतीकुरुनंदन २४ कृच्छ्रप्राणोभवद्यत्र १८
लोकोयंवैक्षुधान्वितः २५ कस्मिंश्चिच्चपुरायज्ञेशैब्येनशिविसूनुना दक्षिणार्थेथऋत्विग्भ्योदत्तःपुत्रःपुराकिल २६
अस्मिन्कालेतुसोल्पायुर्दिष्टांतमगमत्प्रभुः तेतंक्षुधाभिसंतप्ताःपरिवार्योपतस्थिरे २७ याज्यात्मजमथोदृष्ट्वागतासुमृषि
सत्तमाः अपचंतततःस्थाल्यांक्षुधार्ताःकिलभारत २८ निराद्येमर्त्यलोकेस्मिन्नात्मानंतेपरीप्सवः कृच्छ्रामापदिरेवृत्ति
मन्नहेतोस्तपस्विनः २९ ॥

द्रा० १०५ ३० पुष्टिः पुष्टिहेतुः ३१ ब्राह्मणान्क्षेत्रा ब्राह्मणास्वरूपस्थानं देवतासमूहः यावतीर्वै देवतास्ताः सर्वा विदविदि ब्राह्मणेऽवसंतीति श्रुत्यर्थ उक्तः ३१ अ

अटमानोपतान्मार्गे पचमानान्महीपतिः राजा शैब्यो वृषादर्भिः क्लिश्यमानानददर्श ह ३० वृषादर्भिरुवाच प्रति
ग्रहस्तारयति पुष्टिर्वै प्रतिगृह्णीत तं मयि यद्विद्यते वित्तं तच्छृणुध्वं तपोधनाः ३१ प्रियो हि मे ब्राह्मणो याचमानो दद्यामहं वो
श्वतरीसहस्रं एकैकशः सवृषाः संप्रसूताः सर्वेषां वै शीघ्रगाः श्वेतरोमाः ३२ कुलंभरानानडुहः शतं शतान्धुर्याञ्छ्वेतान्सर्वशो
हं ददामि पृष्ठौहीनां पीवराणां च तावदग्र्याग्ष्ट्यो धेनवः सुव्रताश्च ३३ वरान्ग्रामान्व्रीहिरसं यवाश्च रत्नं चान्यद्दुर्लभं किं
ददामि मास्मिन्नभक्ष्ये भावमेवं कुरुध्वं पुष्ट्यर्थं वः किं प्रयच्छाम्यहं वै ३४ ऋषय ऊचुः राजन्प्रतिग्रहो राज्ञां मध्वास्वादो
विषोपमः तज्जानमानः कस्मात्त्वं कुरुषे नः प्रलोभनं ३५ क्षेत्रं हि दैवतमिह ब्राह्मणान्समुपाश्रितं अमलो ह्येष तपसा प्री
तः प्रीणाति देवताः अह्नापीह तपो जातु ब्राह्मणस्योपजायते तद्दावदव निर्दहेत्प्राप्तो राजप्रतिग्रहः ३७ कुशलं सह दा
नेन राजन्नस्तु सदा तव अर्थिभ्यो दीयतां सर्वमित्युक्त्वान्येन ते ययुः ३८ अपक्वमेव तन्मांसमभूत्तेषां महात्मनां अथ हित्वा
ययुः सर्वे वनमाहारकांक्षिणः ३९ एम० १०५

मेनयया श्रीरामराम ॥ ७ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

४१ नस्येहेनसः अस्तोर्यपल्लज ४३ प्रतीच्छनप्रतिगृह्णन् ४५ नस्याल्लाभसुखस्यमात्राइयत्ता ४७ कामस्तृष्णारूपः ४८ तद्धनंतपोधनं ४९

ततःप्रचोदिताराज्ञावनंगत्वासमंत्रिणः प्रचीयोदुंबराण्यस्यदातुंतेषांप्रचक्रिरे ४० उदुंबराण्यथान्यानिहेमग
र्भाण्युपाहरन् भृत्यास्तेषांततस्तानिप्रग्राहितुमुपाद्रवन् ४१ गुरूणीतिविदित्वाथनग्राह्याण्यत्रिरब्रवीत् नस्म
हेमंदविज्ञानानस्महेमंदबुद्धयः ४२ हैमानीमानिजानीमःप्रतिबुद्धाःस्मजागृम इहह्येतदुपादत्तंप्रेत्यस्यात्क
टुकोदयं ४३ अप्रतिग्राह्यमेवैतत्प्रेत्येहचसुखेप्सुना वसिष्ठउवाच शतेननिष्कंगणितंसहस्रेणचसंमि
तं तथाबहुप्रतीच्छन्वैपापिष्ठांपततेगतिं ४४ कश्यपउवाच यत्पृथिव्यांव्रीहियवंहिरण्यंपशवःस्त्रियः
सर्वंतन्नालमेकस्यतस्माद्विद्वांछमंचरेत् ४५ भरद्वाजउवाच उत्पन्नस्यरुरोःशृंगंवर्द्धमानस्यवर्द्धते प्रार्थना
पुरुषस्येवतस्यमात्रानविद्यते ४६ गौतमउ० नतल्लोकेद्रव्यमस्तियल्लोकंप्रतिपूरयेत् समुद्रकल्पःपुरुषो
नकदाचनपूर्यते ४७ विश्वामित्रउ० कामंकामयमानस्ययदाकामःसमृध्यते अथैनमपरःकामस्तृष्णोविध्य
तिबाणवत् ४८ जमदग्निरुवाच प्रतिग्रहेसंयमोवैतपोधारयतेध्रुवं तद्धनंब्राह्मणस्येहलुभ्यमानस्यविस्रवे
त् ४९

शां० पक्षसंमतः पाक्षिकत्वेन मतः ५१ यदिति यत्तपनोहेतोः [illegible] विधर्म एव वै धर्मः तस्मिन्लोभादिदोषे सति परं उत्कृष्टं पदं नास्ति न लभ्यते तेन तत् धर्मा
१०६

अरुंधत्युवाच । धर्मार्थसंचयो यो वै द्रव्याणां पक्षसंमतः तपःसंचय एवेह विशिष्टो द्रव्यसंचयात् ५० गंडोवाच
उग्रादितो भयाद्यस्माद्बिभ्यती व महेश्वराः बलीयांसो दुर्बलवद्बिभेम्यहमतःपरं ५१ पशुसखउवाच यद्वै धर्मपरं नास्ति ब्राह्म
णास्तद्धनं विदुः विनयार्थं सुविद्वांसमुपासेयं यथातथं ५२ ऋषयऊचुः कुशलं सह दानेन तस्मै यस्य प्रजा इमाः फलान्युपधि
युक्तानि य एवं नः प्रयच्छति ५३ भीष्मउवाच इत्युक्त्वा हेमगर्भाणि हित्वा तानि फलानि वै ऋषयो जग्मुरन्यत्र सर्व एव धृत
व्रताः ५४ मंत्रिणऊचुः उपाधिं शंकमानास्ते हित्वा तानि फलानि वै ततोन्येनैव गच्छंति विदितं तेस्तु पार्थिव ५५ इत्युक्तः
स तु भृत्यैस्तैर्वृषादर्भिश्चुकोप ह तेषां वै प्रतिकर्त्तुं च सर्वेषामगमद्गृहं ५६ स गत्वाहवनीयेग्नौ तीव्रं नियममास्थितः जु
हाव संस्कृतैर्मंत्रैरेकैकामाहुतिं नृपः ५७ तस्मादग्नेः समुत्तस्थौ कृत्या लोकभयंकरी तस्या नाम वृषादर्भिर्यातुधा
नीत्यथाकरोत् ५८ सा कृत्या कालरात्रीव कृतांजलिरुपस्थिता वृषादर्भिं नरपतिं किं करोमीति चाब्रवीत् ५९ वृषा
दर्भिरुवाच ऋषीणां गच्छ सप्तानामरुंधत्यास्तथैव च दासीभर्त्तुश्च दासाश्च मनसा नाम धारय ६० ॥ ॥ ॥ ॥

स्वामेव धनं ब्राह्मणा विदुः विनयः शिक्षा तदर्थं शिक्षितुमिति यावत् ५२ उपधिः छलं ५३ नामार्थमवधारय ६० ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ शां०
१०६

स्नात्वा नामानुरूपं तेषां सामर्थ्यपरीक्षणात् द्विनाशय । अन्यथा त्वामेव ते नाशयिष्यन्तीति भावः ६५ कार्यस्य कारणं नित्यकर्मलोप इति वसिष्ठस्य भावः ६६ क्षुद्दुःखं

स्नात्वा नामानि चैवैषां सर्वाण्येतान्द्विनाशय । विनष्टेषु तथा स्वैरं गच्छ यत्रेप्सितं तव ६१ सा तथेति प्रतिश्रुत्य यातुधानी स्वरूपि
णी । जगाम तत्पद्मवनं यत्र विचेरुस्ते महर्षयः ६२ भीष्म उ० अथात्रिप्रमुखा राजन्वने तस्मिन्महर्षयः । व्यचरन्भक्षयन्तो वै मूलानि च
फलानि च ६३ अथापश्यन्सुपीनांसपाणिपादमुखोदरम् । परिव्रजन्तं स्थूलांगं परिव्राजं शुना सह ६४ अरुंधती तु तं दृष्ट्वा सर्वा
गोपचितं शुभं । भवितारो भवन्तो वै नैवमित्यब्रवीदृषीन् ६५ वसिष्ठ उवाच नैतस्येह यथास्माकमग्निहोत्रमनिर्हुतम् । सायं प्रातश्च
होतव्यं तेन पीवाञ्छुना सह । अग्निरुवाच नैतस्येह यथास्माकं क्षुधा वीर्यं समाहृतं । कृच्छ्राधीतं प्रनष्टं च तेन पीवाञ्छुना सह ६७
विश्वामित्र उ० नैतस्येह यथास्माकं शश्वच्छास्त्रजरद्गवः । अलसः क्षुत्परो मूर्खस्तेन पीवाञ्छुना सह ६८ जमदग्निरुवाच
नैतस्येह यथास्माकं भक्तमिंधनमेव च । संचित्यं वार्षिकं किंचित्तेन पीवाञ्छुना सह ६९ कश्यप उवाच नैतस्येह यथास्माकं च
त्वारश्च सहोदराः । देहि देहीति भिक्षन्ति तेन पीवाञ्छुना सह ७० भरद्वाज उ० नैतस्येह यथास्माकं ब्रह्मबंधोरचेतसः । शोको भा
र्यापवादेन तेन पीवाञ्छुना सह ७१

अधीतनाशनं चेत्यर्थः ६७ शास्त्रप्रतिपादितो जरन् क्षीयमाणो धर्म इति विश्वामित्रस्य ६८ अन्नादि विंतेति जमदग्नेः ६९ बहुकुटुंबितेति कश्यपस्य ७०
भार्यापवादः कृत्तिकास्वभिशापादिति भरद्वाजस्य ७१

हीनवस्त्रत्वं गौतमस्य वमतं त्रिकौशेयं कुशारज्जुः तया निर्वृत्तं कौशेयं परिसंधानं त्रीणि कौशेयानि यस्मिन कुशीफाले कुशारज्जुमिति मेदिनी रांकवं रंकोर्मृगविशेषस्य

गौतमउवाच नैतस्येह यथास्माकं त्रिकौशेयं चरांकवं एकैकं वै त्रिवार्षीयं तेनपीवांशुना सह ७२ भीष्मउ० अथ दृष्ट्वा परिव्राट्
सतान्महर्षीन्शुनासह अभिगम्य यथान्यायं पाणिस्पर्शमथाचरत ७३ परिचर्यां वनेतांतु क्षुत्प्रतीघातकारिकां अन्योन्येन
निवेद्याथ प्रातिष्ठन्त महीं वनं ७४ एकनिश्चयकार्याश्च व्यचरंत वनानि ते आददानाः समुद्धृत्य मूलानि च फलानि च ७५ क
दाचिद्विचरंतस्ते वृक्षैरविरलैर्वृतां शुचिवारिप्रसन्नोदां ददृशुः पद्मिनीं शुभां ७६ बालादित्यवपुःप्रख्यैः पुष्करैरुपशोभितां वैडू
र्यवर्णसदृशैः पद्मपत्रैरथावृतां नानाविधैश्च विहगैर्जलप्रकरसेविभिः एकद्वारामनादेयां सूपतीर्थामकर्दमां ७८ वृषादर्भि
प्रयुक्ता तु कृत्या विकृतदर्शना यातुधानीति विख्याता पद्मिनीं तामरक्षत ७९ पशुसखसहायास्तु बिसार्थं ते महर्षयः पद्मिनीम
भिजग्मुस्ते सर्वे कृत्याभिरक्षितां ८० ततस्ते यातुधानीं तां दृष्ट्वा विकृतदर्शनां स्थितां कमलिनीतीरे कृत्यामूचुर्महर्षयः ८१
एका तिष्ठसि का च त्वं कस्यार्थे किं प्रयोजनं पद्मिनीतीरमाश्रित्य ब्रूहि त्वं किं चिकीर्षसि ८२ यातुधान्युवाच यास्मि सास्म्यनुयो
गो मे न कर्त्तव्यः कथंचन आरक्षिणीं मां पद्मिन्या वित्त सर्वे तपोधनाः ८३ ऋषय ऊचुः सर्व एव क्षुधार्त्ताः स्म न चान्यत्किंचिदस्ति
नः भवत्याः सम्मतास्सर्वे गृह्णीयाम बिसान्युत ८४ ॥

चर्म तदपि त्रीवर्षीयं अतिजीर्णं ७३ परिचर्यां करिष्यामि कुर्विति अन्योन्य २२
मुक्तेनार्थः ७४ एकरूप एव निश्चयः कार्यं च वर्षणां ७६ सुपतीर्थं अपतरणमार्गः ८४ ॥ ॥ ॥

८५ नामार्थद्वारासामर्थ्यंस्तात्वाऽस्माकंवृषादर्भिषिणी मितिविज्ञापेनमर्थः ८६ अरात्रिरिति यद्यदिदंसर्वंपापमनो त्रायतयदिदंकिंचततस्मादत्रयइतिस्कृतौपाप्मन
स्त्राताविरित्त्रिशब्दस्यनिर्वचनंतदेवशब्दांतरेणप्रदर्शयतियातुधानीविमोहयिष्यन् अरात्रिः अरयःकामादयःसन्तास्त्रिभिरपापंतस्मात्त्रायतइत्यरात्रिः अ
रशब्दादन्युपपंचमीकात्परस्त्रायतेरूपरिक्विप्प्रत्ययः अरिशब्दान्मत्वर्थीयेअर्शआद्यचियसेतिइकारलोपेअरमितिसिध्यति यस्मादरात्रिस्तस्मादत्रिः अती
तदम्युः तस्मात्त्रायतइत्यत्रिरित्यपिअवयवार्थेनपाप्मानंमृत्युमन्ववापानीत्यादौमृत्युशब्दस्यपापमनिप्रयोगदर्शनात्तवर्णापापमपनुदतीतिधर्मोप्यत्रिःस्या
त् अतआहसारात्रिर्यीनाधीतेत्रिरघवाइति वैनिश्चितंअघवर्तमानकालेयांत्रिःत्रिवारंनाधीतेनाधिगच्छतिअतीतस्माहिपुत्रादेरनुसन्तोअनागतत्वेन अस्तीव

यातुधान्युवाच समयेनबिसानीतोगृह्णीध्वंकामकारतः एकैकोनाममेप्रोच्यतततोगृह्णीतमाचिरं ८५ भीष्मउवाच विश्वा
पयातुधानींतांकृत्वामहर्षिवृषादर्भिषिणीं अत्रिःक्षुधापरीतात्मातततोवचनमब्रवीत् ८६ अत्रिरुवाच अरात्रिरत्रेःसारात्रिर्यानाधी
तेत्रिरघवै अरात्रिरत्रिरित्येवनाममेविद्धिशोभने ८७

र्त्तमानत्वेन [नाशोऽतीतत्वेन] नाशेअतीतत्वेननान्वेतित्रिरधिगमोस्ति तद्यत्रनास्तिसर्ववर्तमानमेवभवतियत्रावस्थायांसाहार्दाकाशाख्यजगत्कारणप्राप्तिः सर्वपा
प्मो छेदिकामायाऽत्रिरुच्यते अत्रहिअतीतानागतंसर्वमस्तीतिश्रूयते यच्चोर्ध्वेहास्तियच्चनास्तिसर्वंतदत्रगत्वाविंदतइति अत्रहिसर्वेकामाःसमाहिताइतिच
यस्मादेवमरात्रिस्तमरात्रिरस्मितस्मादत्रिरेवमेनाम मंत्रोपियंवैसर्पस्वर्भानुनामससविध्यत्तमसासुरःअत्रयस्तमन्वविंदन्ननह्यन्ये अशक्नुवन्निति सूर्यआत्मा [illegible] ज
गतस्तस्थुषश्चेतिश्रुतेः सूर्यःपरब्रह्मस्वर्भानुःराहुरूपोमृत्युःअविध्यत्तमसाव्याप्तवान् तततमसाअनात्मनिआत्मबुद्धिरूपायाअविद्ययेतिमंत्रपदानामर्थः ८७

टी० तदेवतद्रिविमनसापिदुर्द्धर्षमितिमत्वायातुधान्याह यथेति तेत्वयानपिनत्समीपे अतीतानागतयोरपिवर्त्तमानकालेएवदर्शनंकामायनुद्द्यश्चेतिहृयं अत्यंतम
१०८ स्वभावयानयाप्राप्तुमशक्यइतिभावः त्वामहंधर्षितुमशक्तेतित्वंगच्छअवतरपद्मिनीसरसीं ८८ वसिष्ठोस्मीति वसिष्ठः वासुस्वपृथिवीचवायुश्चांतरिक्षंचद्यौश्चा
दित्यश्चंद्रमाश्चनक्षत्राणिवेतिवसवएतेषुहीदंसर्वंवसुहितमेतेहीदंसर्वंवासयंतेइतिश्रुतिप्रसिद्धावसवस्तेषसस्वाधीनाभवंतिसवसुमान्प्राप्ताणांनाद्यैष्ठ

यातुधान्युवाच यथोदाहृतमेतत्तेमयिनाममहाद्युते दुर्द्धर्षमेतन्मनसागच्छावतरपद्मिनीं ८८ वसिष्ठउवाच वसिष्ठोस्मिवरिष्ठो
स्मिवसेवासगृहेष्वपि वसिष्ठत्वाच्चवासाच्चवसिष्ठइतिविद्धिमां ८९ यातुधान्युवाच नामनैरुक्तमेतत्तेदुःखव्याभाषिताक्षरं नैतद्धा
रयितुंशक्यंगच्छावतरपद्मिनीं ९०

र्यमहायोगीअतिशयेनउरुरस्मिवसुमच्छब्दादिष्ठन्प्रत्ययेपरेमतुब्लोपेटिलोपेचवसिष्ठः उरुशब्दस्येष्ठनिवरादेशश्चप्रियस्थिरादिसूत्रेणास्यः सर्वमद्वशे
स्मित्रहंतुनकस्यापिवशेस्मीतिनामद्व्यार्थः वासगृहेषुवासयोग्येषुगृहस्थाश्रमेषुसर्वेषामुपजीव्येषुवसेवसामित्र्यतोअहंवरस्थानांमध्येअतिश्रेष्ठइतिव
सिष्ठोस्मिवसिष्ठशब्दादिष्ठनित्युल्लोपेचवसिष्ठः सर्वेषामाश्रयभूतत्वान्ममाद्वेवारक्षंतीतिभावः ९० ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ राम०
१०८

कुलमिति कशाभ्वताडनस्तुस्तामर्हतीतिकश्याअश्वाः अत्रचप्रकरणात् इंद्रियाणिहयानाहुरितिश्रुत्युक्तेरिंद्रियाणेवाश्वाःकश्याः तदाश्रय
त्वाच्छरीराण्यपिकश्यानि।कुलं कुलमितिवीप्सायांद्विर्वचनं सर्वशरीरमहमेवैकः कश्यपोनामद्विजोस्मि कश्यानिशरीराणिपातिरक्षतिपिबतिभुंक्ते
पापयतिशोषयतिवा कश्यप इतियोगात्सर्वाणिशरीराणिप्रविश्यांतर्यामिरूपेणपालयामिजीवरूपेणतद्द्वारासुखदुःखादिकंभुंक्ते।ब्रह्मरूपेणतानि
सर्वाणिस्वात्मनिप्रविलापयामीत्यर्थः एवंसर्वमध्यात्मंमन्मयरूपमित्युक्त्वाधिदैवमपिमत्स्वरूपमेवेत्याहकुर्वमः कुर्वमइतिकंकुःपृथिवीतस्यांरमति

कश्यप उ० कुलंकुलंचकुपयीकुपयीकश्यपोद्विजः काश्यःकाशनिकाशत्वाद्देतन्मेनामधारय ६१ यातुधान्य
वाच यथोदाहृतमेतत्तेमयिनाममहाद्युते दुर्द्धार्यमेतन्मनसागच्छवतरपद्मिनी ६२ ॥ ॥ ॥ ॥

वर्षतीतिकुवमस्त्रादित्यः आदित्याज्जायतेवृष्टिरितिश्रुतेः पूर्ववद्द्विर्वचनंसर्वेप्यादित्या अहमेवमन्मयत्वात्सर्वेषामादित्यानामित्यर्थः पाठांत
रेकुपयी कुंपातीतियोगात्कुपयीः सूर्यएवापायोऽस्त्कशब्देचेतिसूत्रेणपातेरौप्रत्ययेप्रकृतेद्विवेप्रत्ययस्यकित्वेवपयीरितिरूपं कुपयिरितिद्द
स्वपाठेतुआदृगमहनजनेतिकिप्रत्ययेलिङ्वद्भावेचकुपतिंपियिरितिसूर्यएव कुपय इत्यकारांतपाठस्तुग्रामादिकः पद्मकुःपृथिवीपातीतिकुपंज
लंपिबतीतिकुपयः सूर्यएवेतिसमाधेयं काश्योदीप्तिमान्।तत्रहेतुःकाशनिकाशत्वात्बहुकालत्वेनकाशपुष्पसदृशःसर्वतःपलितत्वात्वंत
नतरास्तपसादीप्तोस्मीत्यर्थः ६१ ६२

रा० प्रजावैद्वाजस्तात्एषविभक्तिपद्दिमर्जितस्मान्दरद्वाजइतिक्रमनुसारेणास्वर्नाहि भरेइति अशिष्यान्शासितुमयोग्यानपिराक्षसान्शत्रूंस्ववशेकृत्वकरुणापाप
१०६ लयामितथाअपुत्रान्दासीनानपिदीनान्दीनान्पालयामि भार्याभार्येतिपुत्रम्भर्त्रादेरुपलक्षणं ईदृग्विधोन्योपिवाजेवेगंशत्रूणांसाहसंत्वमन्वंवाभरेत
धारयेतसपृथिवीवत्सर्वंसहोऽत्वप्रदर्शमवतितस्मादहमपितथास्मीत्यर्थः द्वाजमितिच्छेदेतुद्वाभ्यांजातंसंकरजमित्यर्थः ननुमातामस्त्रापितुःपुत्रोयेनजातःस
एवसइतिस्मृतेस्त्वमेकोशन्तुत्वमातेनतःसर्वेपिकजरावेतिनास्तिकश्चिद्वाजःनहिद्वाभ्यांसेसकाभ्यांएकोजायतइतिसंभवति सत्यं आहवनीयादीनामपिसंस्कारव

भरद्वाजउवाच भरेसुतान्भरेशिष्यान्भरेदेवान्भरेद्विजान् भरेभार्यामनव्याजोभरद्वाजोस्मिशोभने ९३ यातुधान्यु
वाच नाममेनरुक्तमेतत्तेदुःखव्याभाषिताक्षरं नैतद्धारयितुंशक्यंगच्छावतरपद्मिनीं ९४ ॥ ॥ ॥ ॥

णांसर्वेषांद्विविधंजन्मयोनितःसंस्कारतश्चतत्रसंकरोअन्यस्माज्जातोऽन्येनस्वपुत्रइतिबुध्यासंस्कृतइतिसएवद्वाजःद्विर्जायतइतिद्विजोन्यःद्वाभ्यांपुरुषाभ्यांजा
रा यंत्यर्थेद्वाजादयोनिपात्यंते ततएवद्वाजा अपिसंतीतिवशीवशंनयसएकजात्वमितिमंत्रेमन्योःसंकल्पस्यएकजेतिविशेषणं द्वाजेतुवीजसंस्कारसंकरादवश्यं
संकल्पयोर्वाऽन्यनसोर्वायोर्वापर्यायविरोधोभवतीतिविश्वासघातकाद्द्वयोद्वाजाइतिज्ञेयं तदर्थसंग्रहः कौशिकोर्थतपस्विराघवेयशोर्थभीरुवे खलेव्याकु रामं० के
चित्तवैमत्येवीजसंस्कारसंकरादिति भार्यामनव्याजइतिपाठेअनव्याअजामायातयैवजातोस्मिलोकहितार्थनतुकर्मणोत्यर्थः ९३ ९४ ॥ १०६

गोदमइतिगोपदार्थं स्वर्गभूमिं च दमयति वशीकरोतीति गोदमः दमइति दमेन इंद्रियेन इंद्रियेनमीतिजितेंद्रियत्वात् गांधां चरमितुं शक्तोस्मीत्यर्थः अधूमः निर्धूमाग्नितुल्यः
अतएवादमः अन्येनदमितुमयोग्यः तत्रहेतुः नत्वपिममदर्शनात् ममसब्रह्मणोदर्शनात् निर्दोषंहिसमंब्रह्मेतिभगवद्वचनात् तस्यहृदेवाश्वनाभूत्याईशितेआत्माह्येषां
समवर्तीतिश्रुतेस्तस्यब्रह्मविदोअभूत्यै अनैश्वर्यायदेवाश्वनदेवाअपिनईशतेनसमर्थाभवंतिकिमुतनिःसाराः यातुधानीइतिश्रुतेरित्यर्थः अत्रदकारस्यानेतका

गौतमउवाच गोभिस्तमोममध्वस्तंजातमात्रस्यदेहतः विद्धिमांगौतमंकृत्ये यातुधानिनिबोधमां ९५ यातुधान्युं० यपोदाहृतमे
तत्तेमपिनाममहामुने नैतद्धारयितुंशक्यं गच्छावतरपद्मिनी ९६ विश्वामित्रउं० विश्वेदेवाश्चमेमित्रंमित्रमस्मिगवांतथा
विश्वामित्रमितिख्यातं यातुधानिनिबोधमां ९७

रं कृत्यागोतमइतिनिपातसे गोभिस्तमोममध्वस्तंजातमात्रस्य देहतइतिपाठे देहतोमातुर्देहाज्जातमात्रस्य अकृततपसोपिममसूर्यतुल्यस्यगोभिः रश्मिभिः तमोंऽधका
रंध्वस्तं अतोहंगावः अतमा तमोविरोधिनोयस्यसइतिव्युत्पत्यागोतमोस्मित्वयाव ह्निवद्दुःस्पर्शोहमित्यर्थः ९६ विश्वेइति विश्वशब्देनअविदेवंब्रह्मांडस्यादेवाउच्य
ते अध्यात्मं चपिंडस्यांनीद्रियाणिताःसुप्रयान्निमित्रभूतानियस्यसविश्वामित्रः विश्वस्यहवैमित्रंविश्वामित्रआसेतिश्रुतेः मित्रेचर्षाविति विश्वपदांतस्यदीर्घः गवांइं
द्रियाणां ९७

दा० ११० ज्ञाजमघइति भूयोभूयो अतिशयेनजमंतियुगपदनेकेषु पश्वादिषु अनेकवारं पुनः पुनर्भक्षयंतिहवींषितेजाजमंतो देवाः जमुभक्षणेयङ्लुङिशत्रंतस्यरूपंइडां तेदे
वता अस्मिन्निति पजोग्निः तेषांजानअविर्भाव स्तस्मिन् जिता पि भिज्ञातोस्मि जनेर्यङ्‌तात्सतिलुङात्मनेपदेउत्तमपुरुषैकवचनं आर्षीत्र्यडभावश्च इहलोकेत्र
तोमांज्ञिताहिजानीहि अतोयोगात्मांजमदग्निरितिनामतोविद्धि रुज्ञाजमदितिमत्राघपदे प्रथमाक्षरलोपेद्वितीयस्यजस्त्वेजमदग्निरितिसिद्धं जिज्ञाहीत्यपिपाठाघातो

यातुधान्युवाच नामनैरुक्तमेतत्ते दुःखव्याभाषिताक्षरं नैतद्धारयितुं शक्यं गच्छावतर पद्मिनीं ९८ जमदग्निरुवाच
जातमघज्जाजानेहं ह्यिजाहीहजिज्ञायिषि जमदग्निरितिख्यातमतोमां विद्धिशोभने ९९ यातुधान्युवाच यथोदाहृत
मेतत्ते मयिनाममहामुने नैतद्धारयितुं शक्यं गच्छावतर पद्मिनीं १०० ॥

यङ्लुङिज्ञादेशेमध्यमैकवचनं ततोजाजमंतोऽग्नेर्यस्मिन्नंतीतिजमदग्निमान्ततोमतुल्लोपेनजमदग्निरितिपदंएतेनापिस्वस्याधर्षणीयत्वमुक्तं ज्ञामघजज्ञा
नामयज्ञामाहज्ञिजापिषीतिपाठेजातमपजोभ्योदेवाग्निभ्योजाताःसंपदः जाजमघजज्ञाः ताश्च कृतकत्वान्नामनिश्चितंमज्ञामाईपितइतिमज्ञाः नश्वराः इति
मामांआहउक्तवानवेदः अतोहंताः जिज्ञापिषिज्ञितवानस्मि अस्मिन्पक्षे अभ्यासनोह्यकाराभावोघार्षजिलोकोहंत्वयाज्ञेतुमशक्यइतिभावः ९९ १०० ॥ राम० ११०

धरामिति। धरानैर्वृतान धरित्रीभुवंवसुन्धरे वा न धत्ते इति व्युत्पत्त्या वसुधां दिवं च तिष्ठामि अधितिष्ठामि तत्र हेतुः भर्तुर्बुभिक्षस्यानंतरं अव्यवधानेन मनोनुरुंधतीति अरुंधत्या अत्र
ति कठिनान्धराद्दीनदधातीत्यरुंधतीति दकारलोपेन मुमागमेन च सिद्धं अनुरुंधतीत्यत्र नुकारलोपेन वेति १०२ वंक्रेति वक्रगंडेति नुमसहितस्यानुकरणं मामो

अरुंधत्युवाच अरान्धरित्रीं वसुधां भर्तुस्तिष्ठाम्यनंतरं मनोनुरुंधतीं भर्तुरिति मां विध्यरुंधतीं १ यातुधान्यु० नाम नैरुक्तमेतत्ते दुः
खव्याभाषितमक्षरं नैतद्धारयितुं शक्यं गच्छावतर पद्मिनीं २ गंडोवाच वक्रैकदेशे गंडेति धातुमेतं प्रचक्षते तेनोन्नतेन गंडेति
विद्धि मानलसंभवे ३ यातुधान्युवाच नाम नैरुक्तमेतत्ते दुःखव्याभाषिताक्षरं नैतद्धारयितुं शक्यं गच्छावतर पद्मिनीं ४ पशुस
खउ० पशून्रक्षामि दृष्ट्वाहं पशूनां च सखा सदा गौणं पशुसखेत्येवं विद्धि मामग्निसंभवे ५ यातुधान्युवाच नाम नैरुक्तमेतत्ते दुः
खव्याभाषिताक्षरं नैतद्धारयितुं शक्यं गच्छावतर पद्मिनीं ६ शुनःसखउवाच एभिरुक्तं यथा नाम नाहं वक्तुमिहोत्सहे शु
नःसखसखायं मां यातुधान्युपधारय १०७

अनलसंभवत्वमस्यात्वृषादर्भिरिणस्य धनमप्रतिगृह्णतामस्रीणां वधार्थं यस्य जरामग्नौ हुत्वा ततोस्याउत्पादितत्वादिति शेषं ५ पशून्नडीवानरं ड्योभिर्जपामि मां मे नामेत्य
र्थः ६ स्वाधर्मः तस्य सखा यो मुनयः तेषां सखा तं शुनःसखसखायं १०७ ॥

भस्मनस्मतां १२ कलापशःसंघशः १५ समयंशपथं अत्रशपथव्याजेननिषिद्धानुच्यते ११८ ॥

यातुधान्युवाच नाममेनैरुक्तमेतत्त्वेवाकंसंदिग्धयागिरा तस्मात्सकृदिदानींत्वंब्रूहियन्नामतेद्विज ८ शुनःसखउवाच सकृदुक्तं
मयानाममनगृहीतंत्वयायदि तस्मात्त्रिदंडाभिहतागच्छभस्मेतिमाचिरं ९ साब्रह्मदंडकल्पेनतेनमूर्ध्निहतातदा कृत्यापपातमेदि
न्यांभस्मसाच्चजगामह १० शुनःसखाचहत्वातांयातुधानींमहाबलां भुवित्रिदंडंविष्टभ्यशाद्वलेसमुपाविशत ११ ततस्तेमुनयः
सर्वेपुष्कराणिविसानिच यथाकाममुपादायसमुत्तस्थुर्मुदान्विताः १२ श्रमेणमहताकृत्वातेविसानिकलापशः तीरेनि
क्षिप्यपद्मिन्याःस्तर्पणंचक्रुरंभसा १३ अथोत्थायजलात्तस्मात्सर्वेतेसमुपागमन नापश्यंश्चापितेतानिविसानिपुरुषर्ष
भाः १४ ऋषयऊचुः केनक्षुधापरीतानामस्माकंपापकर्मणा नृशंसेनापनीतानिविसान्याहारकांक्षिणां १५ तेशंक
मानास्त्वन्योन्यंपप्रच्छुर्द्विजसत्तमाः तऊचुःसमयंसर्वेकुर्मइत्यरिकर्शन १६ तदुक्त्वावाढमित्येवसर्वेएवतदासमं क्षुधार्त्ताः
सुपरिश्रांताःशपथायोपचक्रमुः १७ अत्रिरुवाच सगांस्पृशतुपादेनसूर्यंचप्रतिमेहतु अनध्यायेष्वधीयीतविसंस्तेनं
करोतियः ११८ ॥

शुनःसारमेयान् परिकर्षतु क्रीडार्थंमृगयार्थंवा १९ स्वसुतां शुल्कग्रहणेन कीनाशात्कर्षकात् २१ वृथापाकादि निमित्तं विना वृथापानटनर्त्तकादौ २३ जप

वसिष्ठउवाच अनध्यायपरो लोके शुनः स परिकर्षतु परिव्राट् कामवृत्तोस्तु बिसस्तैन्यं करोति यः १९ शरणागतं हंतु स स्वसु
तां चोपजीवतु अर्थान्कांक्षतु कीनाशाद्बिसस्तैन्यं करोति यः २० कश्यपउवाच सर्वत्र सर्वं लपतु न्यासलोपं करोतु च कूटसा
क्षित्वमभ्येतु बिसस्तैन्यं करोति यः २१ वृथामांसाशनश्चास्तु वृथादानं करोतु च यातु स्त्रियं दिवा चैव बिसस्तैन्यं करोति यः
२२ भरद्वाजउवाच नृशंसस्त्यक्तधर्मास्तु स्त्रीषु ज्ञातिषु गोषु च ब्राह्मणं चापि जयतां बिसस्तैन्यं करोति यः २३ उपाध्या
यमधः कृत्वा ऋचोध्येतु यजूंषि च जुहोतु च स कक्षाग्नौ बिसस्तैन्यं करोति यः २४ जमदग्निरुवाच पुरीषमुत्सृजत्वप्सु हं
तु गां चैव दुह्यतु अनृतौ मैथुनं यातु बिसस्तैन्यं करोति यः २५ द्वेष्यो भार्योपजीवी स्याद्दूरबंधुश्च वैरवान् अन्योन्यस्यातिथि
श्चास्तु बिसस्तैन्यं करोति यः २६ गौतमउ० अधीत्य वेदांस्त्यजतु त्रीनग्नीनपविध्यतु विक्रीणातु तथा सोमं बिसस्तैन्यं क
रोति यः २७ उदपानप्लवो ग्रामे ब्राह्मणो वृषलीपतिः तस्य सालोक्यतां यातु बिसस्तैन्यं करोति यः २८ ॥ ॥ ॥

तां पुढेवादेवा १२ कक्षाग्नौ तत्र हि हुतं भस्मीभावमप्राप्य होतुर्दोषकरमित्याशयः २७ उदपानप्लवे एककूपैकजीवने १२८ ॥ ७ ॥ ॥ ॥

दा० २१२ १९ ब्रह्मकूटो वेदराशिस्तस्याशुचित्वं दोषः आद्विमंतो गर्वः भवतु कर्षकस्त्वमत्सरी चास्तु ३२ सातीनां अनादरे षष्ठी सातीननाहूत्येत्यर्थः अभोग्यापायोनिदूषिता ३७ ॥

विश्वामित्र उवाच जीवतो वै गुरुत्वं भृत्यान्भरंतस्य परे जनाः अगतिर्बहुपुत्रः स्याद्विसस्तैन्यं करोति यः २९ अशुचिर्ब्रह्मकूटोस्तु
आढ्यश्चैवाप्यहंकृतः कर्षको मत्सरी चास्तु विसस्तैन्यं करोति यः ३० वर्षाचरोस्तु भृतको राजश्चास्तु पुरोहितः अयाज्यस्य
भवेदृत्विक् विसस्तैन्यं करोति यः ३१ अरुंधत्युवाच नित्यं परिभवेच्छ्वश्रूं भर्तुर्भवतु दुर्मनाः एकास्वादु समश्नातु विसस्तै
न्यं करोति यः ३२ सातीनां गृहमध्यस्था सक्तूनत्तु दिनक्षये अभोग्याः वीरसूरस्तु विसस्तैन्यं करोति यः ३३ गंडोवाच
अनृतं भाषतु सदा बंधुभिश्च विरुध्यतु ददातु कन्यां शुल्केन विसस्तैन्यं करोति यः ३४ साधयित्वा स्वयं प्राशेद्दास्ये जीर्य
तु चैव ह विकर्मणा प्रमीयेत विसस्तैन्यं करोति यः ३५ पशुसख उवाच दास एव प्रजायेतामप्रसूतिरकिंचनः दैवतेष्वन
मस्कारो विसस्तैन्यं करोति यः ३६ शुनःसख उवाच अध्वर्यवे दुहितरं ददातु छंदोगे वा चरितब्रह्मचर्ये आथर्वणं वेद
मधीत्य विप्रः स्नायीत वा यो हरते विसानि ३७ ऋषय ऊचुः इष्टमेतद्द्विजातीनां योयं ते शपथः कृतः त्वया कृतं विसस्तैन्यं स
वैषां नः शुनःसख १३८ राम० २१२

साधयित्वा अन्नं यत्का विकर्मणा जारजातेन गर्भादिना ३५ ३६ ३७ १३८ ॥ ७ ॥ ॥ ॥

अधंमज्ञं यदुक्तं तन्नमिथ्येतिसंबंधः १३९ अंतर्हितानि अंतर्धानं प्रापितानि ४७ सधर्मनिषः कुप्रतिग्रहपराङ्मुखः तेन निश्छिद्र वर्ज्जितः मुख्यंपात्रमित्यध्याय

पा ३

शुनःसखउवाच न्यस्तमघनपश्यद्भिर्यदुक्तंकृतकर्म्मभिः सत्यमेतन्नमिथ्येतद्विसस्तैन्यंकृतंमया ३९ मयाह्यंतर्हितानीहवि
सानीमानिपश्यत परीक्षार्थंभगवतांकृतमेवंमयानघाः ४० रक्षणार्थंचसर्वेषांभवतामहमागतः यातुधानीह्यतिक्रूराकृत्यै
षावोवधैषिणी वृषादर्भिप्रयुक्तैषानिहतीमेतपोधनाः ४१ दुष्टाहिंसादिपंपापेषुयुष्मास्वत्यग्निसंभवा तस्माल्लुब्धागतोविप्रा
वासंवंमांनिबोधत ४२ अलोभादक्षयालोकाः प्राप्तावैसर्वकामिकाः उत्तिष्ठध्वमितः क्षिप्रंतानवाप्नुतवैद्विजाः भीष्मउवाच
ततोमहर्षयःप्रीतास्तथेत्युक्त्वापुरंदरं सहैवत्रिदशेंद्रेणसर्वेजग्मुस्त्रिविष्टपं ४४ एवमेतेमहात्मानोभोगैर्बहुविधैरपि क्षुधाप
रमयायुक्ताश्छंद्यमानामहात्मभिः नैवलोभंतदाचक्रुस्ततःस्वर्गमवाप्नुवन् ४५ तस्मात्सर्वास्ववस्थासुनरोलोभंविवर्जयेत
एषधर्मःपरोराजंस्तस्माल्लोभंविवर्जत ४६ इदंनरःसच्चरितंसमवायेषुकीर्त्तयन अर्थभागीचभवतिनचदुर्गाण्यवाप्नुते
४७ प्रीयंतेपितरश्चास्यऋषयोदेवतास्तथा यशोधर्मार्थभागीचभवतिप्रेत्यमानवः ४८ इतिदानधर्मेषुविससैन्यंनाम

तात्पर्यं १४८ इतिअध्यायः ॥ ॥ छ ॥ छ ॥ छ ॥ ॥ छ ॥ छ ॥

अत्र शपथेनैव निषिद्धार्थप्रकाशनं १ पुष्करार्थे इदं रणस्तैन्यं कृतं मुनिभिः शपथाः कृता नूत्नार्थः ७ विसमृणालयोः कमलकुमुदयद्वांत

म२

दा०
२१३

भीष्मउवाच अत्रैवोदाहरंतीममितिहासंपुरातनं यद्वृत्तंतीर्थयात्रायांशपथंप्रतितच्छृणु १ पुष्करार्थेकृतंस्तैन्यं
पुराभरतसत्तमराजर्षिभिर्महाराजतथैवचद्विजर्षिभिः २ ऋषयःसमेताःपश्चिमेवैप्रभासेसमागतामंत्रंमंत्रयंत चरम
संर्वांपृथिवींपुण्यतीर्थांतन्नःकामंकृतंगच्छामसर्वे ३ शुक्रोंगिराश्चैवकविश्चविद्वानतथाह्यगस्त्योनारदःपर्वतोच भृगुर्व
शिष्ठःकश्यपोगौतमश्चविश्वामित्रोजमदग्निश्चराजन् ४ ऋषिस्तथागालवोथाष्टकश्चभरद्वाजोरुंधतीवालखिल्याः शिबि
र्दिलीपोनहुषोंऽवरीषोराजाययातिर्धुंधुमारोथपूरुः ५ जग्मुःपुरस्कृत्यमहानुभावंशतक्रतुंवृत्रहणंनरेंद्रा तीर्थानिस
र्वाणिपरिभ्रमंतोमाघ्यांययुःकौशिकींपुण्यतीर्थां ६ सर्वेषुतीर्थेष्ववधूतपापाजग्मुस्ततोब्रह्मसरःसुपुण्यं देवस्यतीर्थे
जलमग्निकल्पाविगाह्यतेभुक्तविसप्रसूनाः ७ केचिद्बिसान्यखनंस्तत्रराजन्नन्येमृणालान्यखनंस्तत्रविप्राः अथाप
श्यंस्तुष्करंतेह्रियंतंहृदादगस्त्येनसमुद्धृतंतत ८ तानाहसर्वानृषिमुख्यानगस्त्यःकेनादत्तंपुष्करंमेसुजातं युष्मान
शंकेपुष्करंदीयतांमेवैनभवंतोहर्तुमर्हंतिपद्मं ९

एम०
२१३

रमेदोहेपद्मिपंतंक्रियमाणं ८ आरभ्यंआत्रे ९ ९ ९ ९ ९ ९ ॥ ७ ॥ ७ ॥ ७ ॥ ॥

ऋषिधर्म इति च्छेदः ११ प्रत्यवरान्तरात मध्यमात तमः अज्ञानं १५ पशुमांसानि पशवः हिंसा अश्वमेधादीनां मांसानि १६ भिक्षुः संन्यासी १७

अरण्ये भिक्षालोहिंसते धर्म वीर्यसोयं प्राप्नोवर्त्तते धर्मपीडा पुराधर्मो वर्त्तते नेह पापवत्राव फा ग्रामः सुरलोकं चिराय १०
पुरावेदाः ब्राह्मणा ग्राममध्ये घुष्यस्वराः वृषलान् श्रावयंति पुरा राजा व्यवहारे नधर्मान पश्यत्व हं परलोकं व्रजामि ११
पुरावरान्प्रत्यवरा गरीयसो यावन्तरा नावमंस्यंति सर्वे तमोत्तरं यावदिदं नवर्त्तते तावद्व्रजामि परलोकं चिराय १२ पु
रा प्रपश्यामि परेण मर्त्यान्बलीयसा दुर्बला भुज्यमानान तस्माद्यास्यामि परलोकं चिराय नह्युत्सहे द्रष्टुमिह जीवलोकं
१३ तमाहुरार्त्ता ऋषयो महर्षिं नते वयं पुष्करं चोरयाम मिथ्याभिषंगो भवता न कार्यः शपाम तीव्रांः शपथैर्महर्षे
१४ ते निश्चिता स्तत्र महर्षयस्ते संपश्यंतो धर्ममिमं तं नरेंद्राः ततो शपंत शपथान पर्यायेण सहैव ते पार्थिवपुत्रपो
त्रैः १५ भृगुरुवाच प्रत्याक्रोशे दिहाक्रुष्टस्ताडितः प्रतिताडयेत खादेच्च पशुमांसानि यस्ते हरति पुष्करं १६
वसिष्ठ उवाच अस्वाध्यायपरो लोके स्वानं च परिकर्षतु पुरे च भिक्षुर्भवतु यस्ते हरति पुष्करं १७ कश्यप उवाच
सर्वत्र सर्वं पणतु न्यासे लोभं करोतु च कूटसाक्षित्वमभ्येतु यस्ते हरति पुष्करं १८ ॥ छ ॥ छ ॥
पे ४

पणातु क्रयविक्रयं करोतु सर्वं अपणम पि १८ १८ १८ १८ ॥ छ ॥ छ ॥ छ ॥ छ ॥ छ॥

विगतःसममावोयस्मात्तेनसमेनकामक्रोधादिना १९ अनिष्कृतिःअकृतप्रायश्चित्तः २७ अतिथिर्यतिःगृहसंस्थःगृहवासीकामवृत्तःपर्वेषु चे

रा० २२४

गौतमउवाच जीवत्तुहंहतोवृध्याविषमेणासमेनसः कर्षकोमत्सरीचास्तुयस्तेहरतिपुष्करं १९ अंगिराउवा
च अशुचिर्ब्रह्मकूटोस्तुश्वानंचपरिकर्षतु ब्रह्महानिष्कृतिश्चास्तुयस्तेहरतिपुष्करं २० धुंधुमारउ० अकृ
तंह्यस्तुमित्राणांशूद्रायांचप्रजायतु एकःसंपन्नमश्नातुयस्तेहरतिपुष्करं २१ परुरुवाच चिकित्सायांप्रवर्ततु
भार्यायांचैवपुष्यतु श्वशुरात्तस्यवृत्तिःस्याद्यस्तेहरतिपुष्करं २२ दिलीपउवाच उदपानप्लवेग्रामेब्राह्मणोव
षलीपतिः तस्यलोकान्सव्रजतुयस्तेहरतिपुष्करं २३ शुक्रउवाच वृथामांसंसमश्नातुदिवागच्छतुमैथुनं प्रेष्योभ
वतुराज्ञश्चयस्तेहरतिपुष्करं २४ जमदग्निरुवाच अनध्यायेष्वधीयीतमित्रंश्राद्धेचभोजयेत श्राद्धेशूद्रस्यचाश्नी
याद्यस्तेहरतिपुष्करं २५ शिबिरुवाच अनाहिताग्निर्म्रियतांयज्ञेविघ्नंकरोतुच तपस्विभिर्विरुद्धोस्तुयस्तेहरतिपु
ष्करं२६ ययातिरुवाच अनृतौव्रतीजटीचैवभार्यायांचप्रजायतु निराकरोतुवेदांश्चयस्तेहरतिपुष्करं २७ नहुष
उ० अतिथिर्गृहसंस्थोस्तुकामवृत्तोस्तुदीक्षितः विद्यांप्रयच्छतुभृतोयस्तेहरतिपुष्करं २८ अम्बरीषउ० नृशंसस्त्य
क्तधर्मोस्तुस्त्रीषुज्ञातिषुगोषुच निहन्तुब्राह्मणंचापियस्तेहरतिपुष्करं २९ ॥ छ ॥ छ ॥

राम० २२४

घावात २९ ॥ छ ॥ छ ॥

भृतः वित्तेनक्रीतः भृतकः धान्यविक्रीतः वैश्येऽक्रीतः सन् अवर्षाः वृषिति यंकरोतु ३६ पापिष्ठा एव अनर्घार्हाः अस्पृश्याः अयंतु ततोप्यपूज्योस्तु

ष १

नारदउवाच गृहस्थानीवह्निः शास्त्रं पठतो विस्वरं परं गरीयसो वजानातु यस्तेहरतिपुष्करं ३० नाभागउ० अन
तंभाषतु सदा सद्भिः श्लेव विरुध्यतु शुक्लेतु उदक्यां यस्तेहरतिपुष्करं ३१ कविरुवाच पद्मासंगं ताडयतु स
यंचप्रतिमेहतु शरणागतं संत्यजतु यस्तेहरतिपुष्करं ३२ विश्वामित्रउ० करोतु भृतको वर्षाराज्ञश्चास्तु पुरोहितः
ऋत्विगस्तु अयाज्यस्य यस्तेहरतिपुष्करं ३३ पर्वतउवाच ग्रामेचाधिकृतः सोस्तु खरयानेनगच्छतु शुनः कर्षतु
हेत्वर्थं यस्तेहरतिपुष्करं ३४ भरद्वाजउवाच सर्वपापसमादानं नृशंसे चानृते च यत् तत्तस्यास्तु सदा पापं यस्तेहरति
पुष्करं ३५ अष्टकउवाच सराजास्त्वल्पमतिः कामवृत्तिश्च पापकृत् अधर्मेणाभिशास्तूर्वीं यस्तेहरतिपुष्करं ३६
गालवउवाच पापिष्ठेभ्यो ह्यनर्घार्हः सनरोस्तु सपापकृत् दत्वादानं कीर्तयतु यस्तेहरतिपुष्करं ३७ अ
रुंधत्युवाच श्वश्र्वापवादं वदतु भर्तुर्भवतु दुर्मनाः एकास्वादु समश्नातु याते हरतिपुष्करं ३८ ॥ छ ॥ छ ॥

पतः स्वपापकृत् स्वोगुस्तातिगुपापकृत ३७ स्वगारनिदानादिना वधकृत ३७ श्वश्र्वा अपवादमिति छेदः ३८ ३८ ॥ छ ॥

सं १

ध्य० वालजेन केशजेन वाल्वजे नेति पाठे वल्वजः वगायी हति कस्तृणविशेषः तज्जेन निर्देहनकालेगवांयाद्वंधनीरज्जुः तेन ४२ प्रत्ययं अभि

दा० २२५

वालखिल्याऊचुः एकपादेनवृत्तपर्थग्रामद्वारेसतिष्ठतु धर्मज्ञस्यकृधर्मोस्तुयस्तेहरतिपुष्करं ३९ शुनःसखउवाच
अग्निहोत्रमनाहृत्यससुखंस्वपतुद्विजद्विजः परिव्राट्कामवृत्तोस्तुयस्तेहरतिपुष्करं ४० सुरभ्युवाच वालु
जेननिदानेनकांस्यंभवतुदोहनं दुह्येतपरवत्सेनयस्तेहरतिपुष्करं ४१ भीष्मउवाच ततस्तैःशपथैःशप्यमा
नैर्नानाविधैर्बहुभिःकौरवेंद्र सहस्राक्षोदेवराट्संप्रहृष्टःसमीक्ष्यतंकोपनंविप्रमुख्यं ४२ अथाब्रवीन्मघवाप्र
त्ययंस्वंसमाभाष्यतमृषिंजातरोषं ब्रह्मर्षिदेवर्षिनृपर्षिमध्येयत्तंनिबोधेहममाद्यराजन् ४३ शक्रउ० अ
ध्वर्यवेदुहितरंप्रदद्याच्छंदोगेवाचरितंब्रह्मचर्ये आथर्वणंवेदमधीत्यविप्रःस्नायेतयःपुष्करमाददाति ४४
सर्वान्वेदानधीयीतपुण्यशीलोस्तुधार्मिकः ब्रह्मणःसदनंयातुयस्तेहरतिपुष्करं ४५ अगस्त्यउवाच आशी
र्वादस्त्वयाप्रोक्तःशपथोवलसूदन दीयतांपुष्करंमह्यमेषधर्मःसनातनः ४६ इंद्रउवाच नमयाभगवंल्लोभाद्ध
तंपुष्करमद्यवै धर्मांस्तुश्रोतुकामेनहृतंनक्रोद्धुमर्हसि ४७ धर्मश्रुतिसमुत्कर्षोधर्मसेतुरनामयः आर्षोवैशा
श्वतोनित्यमव्ययोयंमयाश्रुतः ४८

एम० २२५

प्राय ४३ धर्मश्रुतीनांसमुत्कर्षः यस्य एवसेतुस्तरणोपायः ४८ ४८ ४८ ॥ ७ ७ ॥ ७ ॥ ७ ॥

एष शापस्य विधिर्नामाध्यायः यदिदं १ पुण्यकेषु स्त्रीणां व्रतोत्सवेषु २ ३ ४ ५ ५ ५ ॥ ७ ॥ ७ ॥ ७ ॥ ७ ॥

तदिदं गृह्यतां विप्र सुवर्णं द्विजसत्तम अतिक्रमं मे गौतम क्षन्तुमर्हस्यनिन्दित ४९ इत्युक्तः स महेन्द्रेण तपस्वी कोपनो
भृशं जग्राह पुष्करं धीमान्प्रसन्नश्चाभवन्मुनिः ५० प्रययुस्ते ततो भूयस्तीर्थानि वनगोचराः पुण्येषु तीर्थेषु तथा गा
त्राण्याप्लावयन्त ते ५१ आख्यानं य इदं युक्तः पठेत्पर्वणि पर्वणि न मूर्खं जनयेत्पुत्रं न भवेच्च निराकृतिः ५२ न तमा
पत्स्पृशेत्काचिद्विज्वरो न जरावहः विरजाः श्रेयसा युक्तः प्रेत्य स्वर्गमवाप्नुयात ५३ यश्च शास्त्रमधीयीत ऋषिभिः प
रिपालितं स गच्छेद्ब्रह्मणो लोकमव्ययं च नरोत्तम ५४ इति दानधर्मेषु शपथविधिः युधिष्ठिर उवाच यदिदं श्राद्ध
कर्मेषु दीयते भरतर्षभ छत्रं चोपानहौ चैव केनैतत्संप्रवर्तितं कथं चैतत्समुत्पन्नं किमर्थं च प्रदीयते न केवलं
श्राद्धकर्मे पुण्यकेष्वपि दीयते २ बहुष्वपि निमित्तेषु पुण्यमाश्रित्य दीयते एतद्विस्तरतो ब्रह्मन्श्रोतुमिच्छामि तत्त्वतः
३ भीष्म उवाच शृणु राजन्नवहितश्छत्रोपानहविस्तरं यथैतत्प्रथितं लोके यथा चैतत्प्रवर्तितं ४ यथा चा
क्षय्यतां प्राप्तं पुण्यतां च यथागतं सर्वमेतदशेषेण प्रवक्ष्यामि नराधिप ५ ॥ ७ ॥ ७ ॥ ॥

८ ज्येष्ठामूले प्रदक्षिणावर्त्तेभ्रममाणो भचक्रे ज्येष्ठानां समस्तस्त्रे पतितं रोहिणी नक्षत्रं तदेव ज्येष्ठा नाम मूलं यथा श्रुतार्थ ग्रहणोक्त

दा०
२१६

जमदग्नेश्च संवादं सूर्यस्य च महात्मनः पुरा स भगवान्साक्षाद्धनुषा क्रीडत प्रभो ६ संधाय संधाय शरांश्चिक्षे
प किल भार्गवः तान्क्षिप्तान्रेणुका सर्वानस्तस्य पुत दीप्ततेजसः ७ अनीय सा तदा तस्मै प्रादात्स सहदस्मुत
अथ तेन स शब्देन ज्यायाः श्रुवशरस्य च प्रहृष्टः संप्रचिक्षेप सा च प्रत्याजहार तान् ८ ततो मध्याक्रमारूढे ज्येष्ठा
मूले दिवाकरे स सायकान्द्विजो मुक्त्वा रेणुकामिदमब्रवीत ९ गच्छानय विशालाक्षि शरानेतान्धनुश्च्युतान
यावदेतान्पुनस्तुभ्यं क्षिपामीति जनाधिप १० सा गच्छत्यंतरा छायां वृक्षमाश्रित्य भाविनी तस्यौ तस्या हि संतप्तं
शिरः पादौ तथैव च स्थिता सा तु मुहूर्त्तं वै भर्त्तुः शापभया च्छुभा ययावानयितुं भूयः सायकानसितेक्षणा प्र
त्याजगाम च शरांस्तानादाय तपस्विनी सा वै खिन्ना सुचार्वंगी पद्भ्यां दुःखं नियच्छती १३ उपाजगाम भर्त्तारं भया
द्भर्त्तुः प्रवेपती स तामृषिस्तदा क्रुद्धो वाक्यमाह शुभाननां रेणुके किं चिरेण त्वमागतेति पुनः पुनः १५ रेणुको एम०
वाच शिरस्तावत्प्रदीप्तं मे पादौ चैव तपोधन सूर्यतेजोनिरुद्धाहं वृक्षछायां समाश्रिता १६ ॥ ७ ॥ २१६

न ज्येष्ठामूलस्थेऽर्के हेमंते शिरः पाददाहस्यानवसरात ९ १० १० १० १० १० १० १० ॥ ७॥ ७ ॥ ॥

एतस्मात्कारणाद्ब्रह्मन्क्लान्ताहं चिरायै तन्न कृतं मया एतच्छ्रुत्वा मम विभो मा क्रुधस्त्वं तपोधन १७ जमदग्निरुवाच अद्यैनं दीप्तकिरणं रेणु
केतव दुःसहं शरैर्निपातयिष्यामि स्वर्गमस्त्राग्नितेजसा १८ भीष्म उ० स विस्फार्य धनुर्दिव्यं गृहीत्वा च शरान्बहून् अतिष्ठ
त्सूर्यमभितो यतो याति ततो मुखः १९ अथ तं प्रेक्ष्य संनद्धं सूर्योभ्येत्य तथाब्रवीत् द्विजरूपेण कौन्तेय किं ते सूर्योपराध्यते २०
आदत्ते रश्मिभिः सूर्यो दिवि तिष्ठंस्ततस्ततः रसं स तं वै वर्षासु प्रवर्षति दिवाकरः २१ ततोन्नं जायते विप्र मनुष्याणां सुखाव
हं अन्नं प्राणा इति यथा वेदेषु परिपठ्यते २२ अथाभ्रेषु निगूढश्च रश्मिभिः परिवारितः सप्तद्वीपानिमान्ब्रह्मन्वर्षेणाभिप्रव
र्षति २३ ततस्तदौषधीनां च वीरुधां पुष्पपत्रजं सर्वं वर्षाभिनिर्वृत्तमन्नं संभवति प्रभो २४ जातकर्माणि सर्वाणि व्रतोपनय
नानि च गोदानानि विवाहाश्च तथा यज्ञसमृद्धयः २५ शास्त्राणि दानानि तथा संयोगा वित्तसंचयाः अन्नतः संप्रवर्तन्ते यथा
त्वं वेत्थ भार्गव २६ रमणीयानि यावन्ति यावदारम्भिकाणि च सर्वमन्नात्प्रभवति विदितं कीर्तयामि ते २७ सर्वं हि वेत्थ विप्र त्व
पदे तत्कीर्तितं मया प्रसादये त्वा विप्रर्षे किं ते सूर्यनिपातने २८ इति दानधर्मेषु छत्रोपानहोत्पत्तौ युधिष्ठिर उवाच
एवं प्रयाच २० तथा याचति भास्करे मुनिसत्तमः जमदग्निर्महातेजाः किं कार्यं प्रत्यपद्यत १ भीष्म उ० स तथा याचमानस्य मुनिरग्नि
समप्रभः जमदग्निः शमं नैव जगाम कुरुनन्दन २ ततः सूर्यो मधुरया वाचा तमिदमब्रवीत् कृताञ्जलिर्विप्ररूपी
म१ प्रणम्यैनं विशांपते ३ चलं निमित्तं विप्रर्षे सदा सूर्यस्य

छतः कथंचलंवेत्स्यसित्वंसदायांतंदिवाकरं ४ जमदग्निरुवाच स्थिरंचापिचलंचापिजानेत्वांज्ञानचक्षुषा
अवश्यंविनयाधानंकार्यमद्यमयातव ५ मध्यान्हेवैनिमेषार्द्धंतिष्ठसित्वंदिवाकर तत्रवेत्स्यामिसूर्यत्वांनमेत्रा
स्तिविचारणा ६ सूर्यउ० असंशयंमांविप्रर्षेवेत्स्यसेधन्विनांवर अपकारिणंमांविद्धिभगवन्शरणागतं ७
भीष्मउ० ततःप्रहस्यभगवान्जमदग्निरुवाचतं नभीःसूर्यत्वयाकार्याप्रणिपातगतोह्यसि ८ ब्राह्मणेष्वार्जवंयच्च
स्थैर्यंचधरणीतले सौम्यतांचैवसोमस्यगांभीर्यंवरुणस्यच ९ दीप्तिमग्नेःप्रभांमेरोःप्रतापंतपनस्यच एतान्यतिक्र
मेद्योवैसहन्याच्छरणागतं १० भवेत्सगुरुतल्पीचब्रह्महाचसवैभवेत सुरापानंसकुर्याच्चयोहन्याच्छरणागतं ११
एतस्यत्वपनीतस्यसमाधिंतातचिंतय यथासुखगमःपंथाभवेत्वद्रश्मिभावितः १२ भीष्मउवाच एतावदुक्त्वासत
दातूष्णीमासीद्भृगूत्तमः अथसूर्योददत्तस्मैछत्रोपानहमाशुवै १३

२२ अध्यायः गार्हस्थ्यं महत्त्वयोगं १२ ३ ३ ॥ ७ ॥ ७ ॥
व२ पे४ द्विप्राय ५

सूर्य उवाच महर्षेशिरसस्त्राणं छत्रं मद्रश्मिवारणं प्रतिगृह्णीष्व पद्भ्यां च त्राणार्थं चर्मपादुके १४ अद्यप्रभृति चैवे
ह लोके संप्रचरिष्यति पुण्यकेषु च सर्वेषु परमक्षय्यमेव च १५ भीष्म उ० छत्रोपानहमेतत्तु सूर्येणैतत्प्रवर्तितं पुण्य
मेतदतिख्यातं त्रिषु लोकेषु भारत १६ तस्मात्प्रयच्छ विप्रेषु छत्रोपानहमुत्तमं धर्मस्ते सुमहान्भावी न मेऽत्रास्ति विचारणा
१७ छत्रं हि भरतश्रेष्ठ यः प्रदद्याद्द्विजातये शुभ्रं शतशलाकं वै स प्रेत्य सुखमेधते १८ स शक्रलोके वसति पूज्यमानो द्विजा
तिभिः अप्सरोभिश्च सततं देवैश्च भरतर्षभ १९ दह्यमानाय पथि प्रपच्छ तूपानहौ स्नातकाय महाबाहो संशिताय द्विजा
तये २० सोऽपि लोकानवाप्नोति दैवतैरभिपूजितान् गोलोके समुदायुक्तो वसति प्रेत्य भारत २१ एतत्ते भरतश्रेष्ठ म
या कार्त्स्न्येन कीर्तितं छत्रोपानहदानस्य फलं भरतसत्तम २२ इति दानधर्मेषु छत्रोपानहदानप्रशंसा युधिष्ठि
र उ० गार्हस्थ्यं धर्ममखिलं प्रब्रूहि भरतर्षभ ऋद्धिमाप्नोति किं कृत्वा मनुष्य इह पार्थिव १ भीष्म उ० अत्र ते
वर्तयिष्यामि पुरावृत्तं जनाधिप वासुदेवस्य संवादं पृथिव्याश्चैव भारत २ संस्तूय पृथिवीं देवीं वासुदेवः प्रतापवान्
पप्रच्छ भरतश्रेष्ठ मां त्वं यत्पृच्छसे ऽद्य वै ३ ३

ह० २१८

६ बलिकर्म वैश्वदेवः ततः प्रागन्नमेधनग्राह्यं ७ ८ ९ १० १६ ॥ छ ॥

वासुदेव उवाच गार्हस्थ्यं धर्ममाश्रित्य मया वा मद्विधेन वा किमवश्यं धरे कार्यं किं वा कृत्वा कृतं भवेत् ४ पृथि
व्युवाच ऋषयः पितरो देवा मनुष्याश्चैव माधव इत्याश्चैवार्चनायाश्च यथा चैनं निबोध मे ५ सदा यज्ञेन देवाश्च
सदातिथ्येन मानुषाः छंदतश्च यथा नित्यमर्हान्भुंजीत नित्यशः ६ तेन ह्यृषिगणाः प्रीता भवंति मधुसूदन नि
त्यमग्निं परिचरेद्भुक्त्वा बलिकर्म च ७ कुर्यात्तथैव देवा वै प्रीयते मधुसूदन कुर्यादहरहः श्राद्धमन्नाद्येनोदकेन
च ८ पयोमूलफलैर्वापि पितॄणां प्रीतिमाहरन् सिद्धान्नाद्वैश्वदेवं वै कुर्यादग्नौ यथाविधि ९ अग्नीषोमं वै
श्वदेवं धान्वंतर्यमनंतरं प्रजानां पतये चैव पृथग्घोमो विधीयते १० तथैव चानुपूर्व्येण बलिकर्म प्रयोजये
त् दक्षिणायां यमायेति प्रतीच्यां वरुणाय च ११ सोमाय चाप्युदीच्यां वै वास्तुमध्ये प्रजापतेः धन्वंतरेः प्रा
गुदीच्यां प्राच्यां शक्राय माधव १२ मनुष्येभ्य इति प्राहुर्बलिं द्वारि गृहस्य वै मरुद्भ्यो देवताभ्यश्च बलिमंतर्गृहे ह
रेत् १३ तथैव विश्वेदेवेभ्यो बलिमाकाशतो हरेत् निशाचरेभ्यो भूतेभ्यो बलिं नक्तं तथा हरेत् १४ एवं कृत्वा बलिं स
म्यग्दद्याद्भिक्षां द्विजातये अलाभे ब्राह्मणस्याग्रावग्रमुद्धृत्य निक्षिपेत् १५ यदा श्राद्धं पितृभ्यो वि दातुमिच्छेत मानवः
तदा पश्चात्प्रकुर्वीत निवृत्ते श्राद्धकर्मणि १६

एम० २१८

२२ एततएतं २६ अध्यायः श्लोक १ २ ३ ४ ॥ ॥ ७ ॥ ॥

पितॄन्संतर्पयित्वातु बलिं कुर्याद्विधानतः वैश्वदेवंततः कुर्यात्पश्चाद्ब्राह्मणवाचनं १७ ततोन्नेन विशेषेण भोजयेदतिथीनपि
अर्चापूर्वं महाराज ततः प्रीणाति मानवान् १८ अनित्यं हि स्थितो यस्मात्तस्मादतिथिरुच्यते आचार्यस्य पितुश्चैव सख्युरा
प्तस्य चातिथेः १९ इदमस्ति गृहे मह्यमिति नित्यं निवेदयेत् ते यद्वदेयुस्तत्कुर्यादिति धर्मो विधीयते २० गृहस्थः पुरुषः कृ
ष्ण शिष्टाशी च सदा भवेत् राजर्त्विजस्नातकं च गुरुं श्वशुरमेव च अर्चयेन्मधुपर्केण परिसंवत्सरोषितान् २२ श्वभ्यश्च श्व
पचेभ्यश्च वयोभ्यश्चावपेद्भुवि वैश्वदेवं हि नामैतत्सायंप्रातर्विधीयते २३ एतांस्तु धर्मान्गार्हस्थ्यान्यः कुर्यादनसूयकः स
इहर्षिवरान्प्राप्य प्रेत्य नाके महीयते २४ भीष्म उ० इति भूमेर्वचः श्रुत्वा वासुदेवः प्रतापवान् तथा चकार सततं त्वमप्येवं स
माचर २५ एतद्गृहस्थधर्मं त्वं चेष्टमानो जनाधिप इह लोके यशः प्राप्य प्रेत्य स्वर्गमवाप्स्यसि २६ इति दानधर्मेषु बलिप्रदा
नविधिः युधिष्ठिर उवाच आलोकदानं नामैतत्कीदृशं भरतर्षभ कथमेतत्समुत्पन्नं फलं तात ब्रवीहि मे १ भीष्म उ
वाच अत्राप्युदाहरन्तीममितिहासं पुरातनं मनोः प्रजापतेर्वादं सुवर्णस्य च भारत २ तपस्वी कश्चिदभवत्सुवर्णो
नाम भारत वर्णतो हेमवर्णः स सुवर्ण इति प्रथे ३ कुलशीलगुणोपेतः स्वाध्याये च परं गतः बहून्स्ववंशप्रभवान्सम
तीतः स्वकैर्गुणैः ४

६ स्तां श्रमवतां १५ तपः वर्णाश्रमधर्मः यमैर्दिष्ट्वदिः वीरुधः लताः ओषधयः व्रीह्यादयः ॥ ४ ॥ ४ ॥ ४ ॥ ४ ॥

दा०
२२९

स कदाचिन्मनुं विप्रो ददर्शैपि स सर्षश्च कुशलप्रश्नमन्योन्यं ततो चोभौ तत्र चक्रतुः ततस्तौ सत्यसंकल्पौ मेरौ कांचनपर्वते रम
णीये शिलापृष्ठे सहितौ सन्यषीदतां ६ तत्र तौ कथयंतौ स्ताः कथा नानाविधाश्रयाः ब्रह्मर्षिदेवदैत्यानां पुराणानां महा
त्मनां ७ सुवर्णास्त्वब्रवीद्वाक्यं मनुं स्वायंभुवं प्रति हितार्थं सर्वभूतानां प्रश्नं मे वक्तुमर्हसि ८ सुमनोभिर्यदिज्यंते दैवता
नि प्रजेश्वर किमेतत्कथमुत्पन्नं फलं योगं च शंस मे ९ मनुरुवाच अत्राप्युदाहरंतीममितिहासं पुरातनं शुक्रस्य च
बलेश्चैव संवादं वै महात्मनोः १० बलेर्वैरोचनस्येदं त्रैलोक्यमनुशासतः समीपमाजगामाशु शुक्रो भृगुकुलो
द्वहः ११ तमर्घ्यादिभिरभ्यर्च्य भार्गवं सोसुराधिपः निषसादासने पश्चाद्विधिवद्भूरिदक्षिणः १२ कथेयमभवत्त
त्र या या परिकीर्तिता सुमनोधूपदीपानां संप्रदाने फलं प्रति १३ ततः पप्रच्छ दैत्येंद्रः कावींद्रं प्रश्नमुत्तमं बलिरु
वाच सुमनोधूपदीपानां किं फलं ब्रह्मवित्तम प्रदानस्य द्विजश्रेष्ठ तद्भवान्वक्तुमर्हति १४ शुक्र उ० तपः पूर्वं स
मुत्पन्नं धर्मस्तस्मादनंतरं एतस्मिन्नंतरे चैव वीरुधोषधमेव च १६ सोमस्यात्मा च बहुधा संभूतं पृथिवीतले
अमृतं च विषं चैव ये चान्ये तुल्यजातयः १७ अमृतं मनसः प्रीतिं सद्यः पुष्टिं ददाति च मनो ग्लपयते तीव्रं विषगंधे
चै धा नेसर्वशः १८

दाम०
२२९

स्त्रमतं मंगालं विद्धि महद्विषमं मगालं ओषध्योऽमृतं सर्वविषं तेजोग्निसंभवं १९ मनोह्लादयते यस्माच्छ्रियं वापि
दधाति च तस्मात्सुमनसः प्रोक्ता नरैः सुकृतकर्मभिः २० देवताभ्यः सुमनसो यो ददाति नरः शुचिः तस्य तुष्यंति वै देवास्तु
ष्टाः पुष्टिं ददत्यपि २१ यं यमुद्दिश्य दीयेरन्देवं सुमनसः प्रभो मंगलार्थं स मेनास्य प्रीतो भवति दैत्यप २२ तेयास्तु उग्राश्च
सौम्याश्च तेजस्विन्यश्च ताः पृथक् ओषध्यो बहुवीर्या हि बहुरूपास्तथैव च २३ यक्षिणीनां च वृक्षाणां मयाक्षिप्तानि वो
षमे त्र्यात्सुराणि च माल्यानि दैवतेभ्यो हितानि च २४ रक्षसामुरगाणां च यक्षीणां च तथा प्रियाः मनुष्याणां पितॄणां च कां
तायास्त्वानुपूर्वशः २५ वन्याग्राम्याश्च हृतथाल्वध्योम्याः पर्वताश्रयाः अकंटकाः कंटकिनो गंधरूपरसान्विताः २६ द्विवि
धो हि स्मृतो गंधः इष्टोनिष्टश्च पुष्पजः इष्टगंधानि देवानां पुष्पाणीति विभावय २७ अकंटकानां वृक्षाणां श्वेतप्रायाश्च व
र्णतः तेषां पुष्पाणि देवानामिष्टानि सततं प्रभो २८ जलजानि च माल्यानि पद्मादीनि च यानि वै गंधर्वनागयक्षेभ्यस्तानि
दद्याद्विचक्षणः २९ ओषध्यस्तु पुष्पाश्च कटुकाः कटुकान्विताः शत्रूणामभिचारार्थं मथ वैषु निदर्शिताः ३० ॥ ५ ॥

३८ निर्यासाः गुग्गुलप्रभृतयः सारिणः काष्ठाग्निसंयोगात्क्लिन्नं ततः छविमाल्यगंधाद्यपः ३९ ४० ४१ ॥४॥ ७॥ ७ ॥ ॥

तीक्ष्णवीर्यास्तु भूतानां दुरालंभाः सकंटकाः रक्तभूयिष्ठवर्णाश्च कृष्णाश्चैवोपहारयेत् ३१ मनोहृद्यनंदिन्यो विमर्शेम
धुराश्च याः चारुरूपाः सुमनसो मानुषाणां स्मृता विभो ३२ न तु श्मशानसंभूता देवतायतनोद्भवा यथास्मृति ३४ गंधे तनो
द्भवाः सन्नयेत्तु छिपुक्तेषु विवाहेषु रहः सु च ३३ गिरिसानुरुहाः सौम्या देवानामुपपादयेत् प्रोक्षिताम्युक्षिताः सौम्याश्च यथा
योगं यथास्मृति ३४ गंधेन देवास्तुष्यंति दर्शनाद्यक्षराक्षसाः नागाः समुपभोगेन त्रिभिरेतैस्तु मानुषाः ३५ सद्यः प्रीण
ति देवांश्चैते प्रीता भावयंत्युत संकल्पसिद्धा मर्त्यानामीप्सितैश्च मनोरमैः ३६ प्रीताः प्रीणंति सततं मानिता मानयंति च अव
ज्ञातावधूताश्च निर्दहंत्यधमान्नरान् ३७ अत ऊर्ध्वं प्रवक्ष्यामि धूपदानविधेः फलं धूपांश्च विविधान्साधून्साधूंश्च निबोध
मे ३८ निर्यासाः सारिणश्चैव कृत्रिमाश्चैव ते त्रयः इष्टानिष्टो भवेद्धूपस्तन्मे विस्तरशः शृणु ३९ निर्यासाः सल्लकीवर्ज्या
देवानां दयितास्तु ते गुग्गुलुः प्रवरस्तेषां सर्वेषामिति निश्चयः ४० अगरुः सारिणां श्रेष्ठस्तोयकृष्णाक्षसभोगिनां दैत्यानां स
२१ ल्लकीयश्च कांक्षितो यश्चैतद्विधः ४१

दी०

कादिघ्निताश्च ते आसवेन तीव्रगंधेन संयुक्तो देवदारुप्रमतयः तैः पागंतरे फालिताः विकसिताः मल्लिकादयस्तासां रसैर्मकरंदैः गं... रससंयुक्तैर्दीपैः सपत्न
धिकरो ध इति शेषः ४२ वैहारिकाः विहारमात्रोपयुक्ताः ४५ ज्योतिः दीपादितेजः कांतिः प्रकाशं कीर्तिः ४६ तामिस्रं अंधकारः अंधंतमो नाम नरकरूपम्

अथ सर्जरसादीनां गंधैः पार्थिवदारवैः फालितारससंयुक्तैर्मनुष्याणां विधीयते ४२ देवदानवभूतानां सघस्तत्ताधिकरःस्म
तः येन्यैवैहारिकास्तत्र मानुषाणामितिस्मृताः ४३ यएकोक्ताः सुमनसां प्रदाने गुणहेतवः धूपेष्वपि परिज्ञेयास्त एव प्रीतिवर्द्धनाः
४४ दीपदाने प्रवक्ष्यामि फलयोगमनुत्तमं यथा येन यदा चैव प्रदेया यादृशाश्च ते ४५ ज्योतिस्तेजः प्रकाशं वाप्यूर्ध्वगं चापि वर्ण्य
ते प्रदानं तेजसो तस्मात्तेजो वर्द्धयते नृणां ४६ अंधंतमस्तामिस्रं च दक्षिणायनमेव च उत्तरायणमेतस्माज्ज्योतिर्दानं प्रशस्य
ते ४७ यस्मादूर्ध्वगमेतत्तु तमसश्चैव भेषजं तस्मादूर्ध्वगतेर्दाता भवेदत्रेति निश्चयः ४८ देवास्तेजस्विनो यस्मात्प्रभावंतः प्रका
शकाः तामसा राक्षसाश्चैव तस्मात् दीपः प्रदीयते ४९ आलोकदानाच्चक्षुष्मान्प्रभायुक्तो भवेन्नरः तान्दत्वा नोपहिंसेत
न हरेन्नोपनाशयेत ५० दीपदश्चाभिवेदंधस्तमो गतिरसुप्रभः दीपप्रदः स्वर्गलोके दीप्यमानेव राजते ५१ ॥ छ ॥

तथा दक्षिणायनमप्यंधंमयवा अतः उत्तरायणं तेन ज्ञातमोनाशकं ज्योतिर्दद्यात नरकनिवृत्त्यार्थः ४७ ४८ ४९ ५० ५१ ॥ छ ॥

करि[illegible]हविषाघृतेन औषधीरसैः तिलसर्षपादिस्नेहैः वसामेदोस्थी निघ्राणपतपवास्तेषां तिर्यासाः स्नेहाः वसादयः पथग्वा। नियसित्व

द्रा० २२१

हविषाप्रथमः कल्पोद्वितीयश्चौषधीरसैः वसामेदोस्थिनिर्यासैर्नकार्यंपुष्टिमिच्छता ५२ गिरिप्रयातेगहनेवैत्यस्थानेचत्व
ष्पथे दीपदातामवेन्नित्यंयश्छेद्भूतिमात्मनः ५३ कुलोद्योतोविशुद्धात्माप्रकाशत्वंचगच्छति ज्योतिषांचैवसालोक्यंदीपदा
तानरःसदा ५४ वलिकर्मसुप्रवक्ष्यामिगुणान्कर्मफलोदयान् देवयक्षोरगनृणांभूतानामथरक्षसां ५५ येषांनाग्रभुजोवि
प्रादेवतातिथिवालकाः राक्षसानेवतान्विद्धिनिर्विशंकानमंगलान् ५६ तस्माद्यंप्रयच्छेतदेवेभ्यःप्रतिपूजितं शिरसाप्रय
तेश्चापिहरेद्दतिमंतद्भृतः ५७ गृह्णंतिदेवतानित्यमाशंसंदागृहान् वाह्यास्त्वागंतवोयेत्येपक्षाराक्षसपन्नगाः ५८ इतोद
त्तेनजीवंतिदेवताःपितरस्तथा तेप्रीताःप्रीणयंत्येनमायुषायशसाधनैः ५९ वलयःसहपुष्पैस्तुदेवानामुपहारयेत् दधि
दुग्धामयाःपुण्याःसुगंधाःप्रियदर्शनाः ६० कार्यारुधिरमांसाद्यावलायोपक्षरक्षसां सुरासवपुरस्काराह्लो[?]द्वो लो२
पिकभूषिताः ६२ नागानांदयितानित्यंपद्मोत्पलविमिश्रिताः तिलान्गुडसुसंपन्नान्भूतानामुपहारयेत् ६२ ॥

से३ गसं४

६० लोजोह्लापिकभूषिताः उह्लापिका उपरिलापनं ६१ ६१ ॥ ७ ॥

एम० २२१

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

६६ अध्यायः श्रुतं १ लाजाभिः आर्यल्नीतं ७ ८ ९ ॥ ७॥ ॥७॥ ७॥ ॥७॥

अगतदातागतभोगीस्याद्बुलवर्णसमन्वितः तस्मादन्नं प्रयच्छेत देवेभ्यः प्रतिपूजितं ६३ ज्वलत्प्रकाशो वेश्मयाञ्चास्य गृहदेवताः
ताः प्रजयाभूतिकामेन प्रसंग्राप्रदीपिना ६४ इत्येतदसुरेन्द्राय काव्यः प्रोवाच भार्गवः सुवर्णायमनुः प्राह सुवर्णो नारदाय च ६५
नारदोपि मयि प्राह गुणानेतान्महाद्युते त्वमप्येतद्विदित्वेह सर्वमाचर पुत्रक ६६ इति दानधर्मेषु सुवर्णमनुसंवादः युधिष्ठि
२३० श्रुतं मे भरतश्रेष्ठ पुष्पधूपप्रदायिनां फलं बलिविधाने च तद्भूयो वक्तुमर्हसि धूपप्रदानस्य फलं प्रदीपस्य तथैव च बलय
श्च किमर्थं वै क्षिप्यंते गृहमेधिभिः २ भीष्म उ० अत्राप्युदाहरंतीममितिहासं पुरातनं नहुषस्य च संवादमगस्त्यस्य भृगो
स्तथा ३ नहुषो हि महाराज राजर्षिः सुमहातपाः देवराज्यमनुप्राप्तः सुकृतेनेह कर्मणा ४ तत्रापि प्रयतो राजन्नहुष
स्त्रिदिवे वसन मानुषीश्चैव दिव्याश्च कुर्वाणो विविधाः क्रियाः ५ मानुष्यस्तत्र सर्वाः स्म क्रियास्तस्य महात्मनः प्रवृत्ता
स्त्रिदिवे राजन दिव्याश्चैव सनातनाः ६ अग्निकार्याणि समिधः कुशाः सुमनसस्तथा बलयश्चान्नलाजाभिर्धूपनं दीपकर्म च
७ सर्वं तस्य गृहे राज्ञः प्रावर्त्तत महात्मनः जपयज्ञान्मनोयज्ञांस्त्रिदिवेपि चकार सः ८ देवानभ्यर्चयच्चापि विधिवत्स सु
रेश्वरः सर्वान्यथान्यायं यथापूर्वमरिंदम ९

ए०
२२२

अथैवंद्रोहमितिज्ञात्वाअहंकारंसमाविशत् सर्वाश्चैवक्रियास्तस्यपर्यहीयंतभूपते १० सऋषीन्वाहयामासवरदानमदा
न्वितः परिहीनक्रियश्चैवदुर्वलत्वमुपेयिवान् ११ तस्यवाहयतःकालोमुनिमुख्यांस्तपोधनान् अहंकाराभिभूतस्यसुम
हानभ्यवर्त्तत १२ अथपर्यायशःसर्वान्वाहनायोपचक्रमे पर्यायश्चाप्यगस्त्यस्यसमपद्यतभारत १३ अथागत्यमहा
तेजाभृगुर्ब्रह्मविदांवरः अगस्त्यमाश्रमस्थंवैसमुपेत्येदमब्रवीत् १४ एवंवयमसत्कारंदे त्तोभवतोविदितम्हसः १६ योमेदृ
ष्टिपथंगछेत्समेवश्योवेदं स्यास्यदुर्मतेः नहुषस्यकिमर्थंवैमर्षयामिमहामुने १५ अगस्त्यउवाच कथमेषमयाशक्यःशप्तुंय
स्यमहामुने वरदेनवरोदत्तोभवतोविदितंह्यसः १६ योमेदृष्टिपथंगछेत्समेवश्योभवेदिति इत्यनेनवरंदेवाद्याचितोगछ
तादिवं १७ एवंनदग्धःसमयाभवताचनसंशयः अन्येनाप्यृषिमुख्येननदग्धोनचपातितः १८ अमृतंचैवपानायदत्तमस्मै
पुराविभो महात्मनातदर्थंचनास्माभिर्विनिपात्यते १९ प्रायच्छतवरंदेवःप्रजानांदुःखाहारकं द्विजेष्वधर्मयुक्तानिसकरोतिन
राधमः २० अत्रयत्प्राप्तकालंनस्तद्ब्रूहिवदतांवर भवांश्चापियथाब्रूयात्तत्कर्त्तास्मिनसंशयः २१ भृगुरुवाच पितामह
नियोगेनभवंतमिहमागतः प्रतिकर्त्तुंबलैतिनहुषेदेवमोहिते २२ २३ २३ ॥ छ ॥ छ ॥ छ ॥ एम०
वा
२२२

२२ अध्यायः कथं २ वसुकाः वार्षिकोत्सवाः वत्सः पुत्रादिवर्षयोरितिमेदिनी ५ ग्रहायस्रतिथये ७ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ८॥

अथ हित्वा स दुर्बुद्धी रथ्ये पोक्तं तिदेवताः अथैतन्महमुद्धत्तं करिष्ये निंद्र मोजसा २३ अथैनं दूस्थापयिष्यामि पश्यतस्ते शत
क्रतो संचाल्य पापकर्माणमेद्यात्स्थानात्सदुर्मतिं २४ अथ चासौ कुदेवेंद्रस्त्वां पदाधर्षयिष्यति दैवोपहतचित्तत्वादात्म
नाशाय मंदधीः २५ व्युत्क्रांतधर्मं तमहं धर्षणामर्षितो भृशं अहिर्भवस्वेति रुषा शशसे पापं द्विजद्रुहं २६ ततएनं सदु
र्बुद्धिं धिक्शब्दाभिहतत्विषं धरण्यां पातयिष्यामि पश्यतस्ते महामुने नहुषं पापकर्माणमैश्वर्यबलमोहितम् यथा च
रोचते तुभ्यं तथा कर्तास्म्यहं मुने २७ एवमुक्तस्तु भृगुणा मैत्रावरुणिरव्ययः अगस्त्यः परमप्रीतो बभूव विगतज्वरः २८ इ
ति दानधर्मे अगस्त्यभृगुसंवादे युधिष्ठिर उ० कथं वै स विपन्नश्च कथं वै पातितो भुवि कथं चानिंद्रतां प्राप्तस्तद्भवान्वक्तुमर्हति
१ भीष्म उ० एवं तयोः संवदतोः क्रियास्तस्य महात्मनः सर्वे तस्य समु सर्वा एव प्रवर्त्तंते या दिव्या याश्च मानुषाः २ तथैव दी ५५
पदानानि सर्वोपकरणानि वै बलिकर्म च यच्चान्यदुत्सवाश्च पृथग्विधाः ३ सर्वे तस्य समुत्पन्ना देवेंद्रस्य महात्मनः
देवलोके नृलोके च सदाचारा बुधैः स्मृताः ४ ते चेद्भवंति राजेंद्र ऋध्यंते गृहमेधिनः धूपप्रदानैर्दीपैश्च नमस्कारैस्तथै
व च ५ यथा सिद्धस्य चान्नस्य द्विजायाग्रं प्रदीयते बलयश्च गृहोद्देशे अतः प्रीयंति देवताः ६ यथा च गृहिणस्तोषो भ

लोके३ वेद्वै बलिकर्मणि तथा शतगुणा प्रीतिर्देवतानां प्रजायते ७

तै तैर्वृ

एवंधूपप्रदानंचदीपदानंचसाधवः प्रयच्छंतिनमस्कारैर्युक्तमात्मगुणावहं ८ स्नानेनाद्भिश्चयत्कर्मक्रियेश्चित्ता नमस्कारप्रयुक्तेनतेन
रा० प्रीयंतिदेवताः ९ पितरश्चमहाभागाऋषयश्चतपोधनाः गृह्याश्चदेवताःसर्वाःप्रीयांविधिनार्चिताः १० इत्येतांबुद्धिमास्थायनहुषःसुर
२२३ रेश्वरः सुरेंद्रत्वंमहत्प्राप्यकृतवानिदमद्भुतं ११ कस्यचित्त्वथकालस्यभाग्यक्षयउपस्थिते सर्वमेतदवज्ञायन्यकरोदिदमीदृशं १२
ततःसपरिहीणोभूत्सुरेंद्रोबलिकर्मतः धूपदीपोदकविधिंनयथावच्चकारह १३ ततोस्ययज्ञविषयोरक्षोभिःपर्यधावत अथागस्त्य
मृषिश्रेष्ठंवाहनायाजुहावह १४ द्रुतंसरस्वतीकूलात्स्मयन्निवमहाबलः ततोभृगुर्महातेजामैत्रावरुणिमब्रवीत् निमीलयस्वन
रा४ यनेजटायावद्विशामिते १५ स्थाणुभूतस्यतस्याथजटाःप्रविशदच्युत भृगुःससुमहातेजाःपातनायनृपस्यच १६ ततःसदेवराट्
प्राप्तस्तमृषिंवाहनायवै ततोगस्त्यःसुरपतिंवाक्यमाहविशांपते १७ योजयस्वेतिमांक्षिप्रंकंचदेशंवहामिते पंचवक्त्र
सितत्र्यत्वांनयिष्यामिसुराधिप १८ इत्युक्तोनहुषस्तेनयोजयामासतंमुनिं भृगुस्तस्यजटांतस्थोबभूवहृषितोभृशं १९ न
चापिदर्शनंतस्यचकारभृगुस्तदा वरदानप्रभावज्ञोनहुषस्यमहात्मनः २० २० ॥ ७ ॥ ७ ॥ ७ ॥

रा

राम०
२२३

पदाहतः पादेन हतवानसि २४ २५ २५ २५ २५ ॥ ७ ॥ ७ ॥ ७ ॥

नहुषो यदागस्त्योप्युक्तोपि न ऋषेर्गावे तं तदा जांप्रतोदेन चोदयामास भारत २१ नहुषो यस ऋष मर्त्मानततः पादेन देवराट्
अगस्त्यस्य तदा क्रुद्धो वामेनाभ्यहनच्छिरः २२ तस्मिंछिरस्यभिहते स जटान्तर्गतो भृगुः शशाप बलवत्क्रुद्धो नहुषं पापचे
तसं २३ यस्मात्पदाहतः क्रोधाच्छिरसीमं महामुनिं तस्मादाशु महीं गच्छ सर्पो भूत्वा सुदुर्मते २४ इत्युक्तः स तदा तेन सर्पो
भूत्वा पपात ह अदृष्टेनाथ भृगुणा भूतले भरतर्षभ २५ भृगुं हि यदि सोद्रक्ष्यन्नहुषः पृथिवीपते न स शक्तो भविष्यद्वै पात
नेतस्य तेजसा २६ स तु तैस्तैः प्रदानैश्च तपोभिर्नियमैस्तथा पतितोपि महाराज भूतले स्मृतिमानभूत् २७ प्रसादयामा
स भृगुं शापान्तो मे भवेदिति २८ ततोगस्त्यः कृपाविष्टः प्रसादयत तं भृगुं शापान्तार्थं महाराज स च प्रादात्कृपान्वितः २९
भृगुरुवाच राजा युधिष्ठिरो नाम भविष्यति कुलोद्वहः स त्वां मोक्षयिता शापादित्युक्त्वान्तरधीयत ३० अगस्त्योपि म
हातेजाः कृत्वा कार्यं शतक्रतोः स्वमाश्रमपदं प्रायात्पूज्यमानो द्विजातिभिः ३१ नहुषोपि त्वया राजंस्तस्माच्छापात्समु
द्धृतः जगाम ब्रह्मभवनं पश्यतस्ते जनाधिप ३२ तदा स पातयित्वा तं नहुषं भूतले भृगुः जगाम ब्रह्मभवनं ब्रह्मणे च
न्यवेदयत ३३

दा०
२२५

ततः शक्रं समानाप्य देवानाह पितामहः वरदानान्ममस्थानं नहुषो राज्यमाप्नुवात ३४ मयाप्यस्तेन क्रुद्धेन भ्रंशि
तोभूतलंगतः नचशक्यं विनाराज्ञा सुरावर्त्तयितुं क्वचित ३५ तस्मादयं पुनः शक्रो देवराज्येभिषिच्यतां एवं संभाषमा
णं तु देवाः पार्थः पितामहं एवमस्त्विति संहृष्टाः प्रत्यूचुस्ते नराधिप ३६ सोभिषिक्तो भगवता देवराज्ये च वासवः ब्राह्म
णा राजशार्दूल यथापूर्वं व्यरोचत ३७ एवमेतत्पुरावृत्तं नहुषस्य व्यतिक्रमात सच तैरेव संसिद्धो नहुषः कर्मभिः पु दीप ५
नः ३८ तस्माद्दीपाः प्रदातव्याः सायं वै गृहमेधिभिः दिव्यं चक्षुरवाप्नोति प्रेत्य दीपस्य दायकः ३९ पूर्णचंद्रप्रतीका
शा दीपदास्तु भवंत्युत यावदक्षिनिमेषाणि ज्वलंते तावतीः समाः रूपवान्बलवांश्चापि नरो भवति दीपदः ४० इति
दानधर्मेषु अगस्त्यभृगुसंवादः युधिष्ठिर उ० ब्राह्मणस्वानि ये मंदा हरंति भरतर्षभ नृशंसकारिणो मूढाः क्व ते गच्छंति
मानवाः १ भीष्म उ० अत्राप्युदाहरंतीममितिहासं पुरातनं चांडालस्य च संवादं क्षत्रबंधोश्च भारत २
राजन्य उ० वृद्धरूपोसि चांडाल बालवच्चविचेष्टसे श्वखराणां रजः सेवी कस्मादुद्विजसे गवां ३ ॥ छ ॥ दान० २२५

तर्षभ

गोरजसा गोपरागेण यथा पुष्पस्य परागो रजः कालागदांगरोलनेपरितः प्रसर्पति एवं प्रचलं स्याधेनोरुक्षसः सकाशात् प्रसरं त्वः श्रीरविष्णुभो त्र
परागापर्यायेण रजः पदेनोच्यंते तथा च मेदिनी रजः स्त्रीवे गुणांतरे आर्तवे च परागे च पराप्ने च रेणुमात्रे च दृश्यते इति ३ स्तंभाप्रश्चारी रस्मितिशे

साधुभिर्यद्धितं कर्म चांडालस्य विधीयते कस्माद्गोरजसा ध्वस्तमपां कुंडे निषिंचसि ४ चांडाल उवाच ब्राह्मणस्य गवां राज
न्ह्रियतीनां रजः पुरा सोममुध्वंसयामास तं सोमं ये पिबन्द्विजाः ५ दीक्षितश्च स राजापि क्षिप्रं नरकमाविशत् सह तैर्या
जकैः सर्वैर्ब्रह्मस्वमुपजीव्यतत् ६ येपि तत्रापिबन्क्षीरं घृतं दधि च मानवाः ब्राह्मणाः सह राजन्याः सर्वे नरकमाविशन्
७ जघ्नुस्ताः पयसा पुत्रांस्तथा पौत्रान्विधुन्वतीः पश्यन्वै क्रममाणाश्च साधुवृत्ते नदंपती ८ अहं तत्रावसं राजन्ब्रह्म
चारी जितेंद्रियः तासां मे रजसा ध्वस्तं भैक्ष्यमासीन्नराधिप ९ चंडालोहं ततो राजन्भुक्त्वा तदभवं नृप ब्रह्मस्वहारी च
नृपः सोप्रतिष्ठां गतिं ययौ १०

२६३

पः विपुलमात्रेणापि ब्रह्मस्वेन देहि स्निग्धत्वं प्राप्नोतीति भावः ४ ह्रियमाणानां रजः श्रीरविष्णुर्भार्गस्य वल्लीरूपसोममुध्वंसयामासनाशि
तवत् ६ तत्रगोहरणपुरे ७ ताः हृताः गावः विधुन्वतीः स्वस्वामिवत्सवियोगार्त्याः शरीरं कंपयंत्यः परैः पीते न स्वपयसा तेषां पुत्रपौत्रान्
दंपतीच जघ्नुः सद्योऽल्पायुषश्चक्रुः ८ तत्र देशो कालेच ९ १०

११ प्रसंगात्सोमविक्रयं निंदति तस्मादिति १२ एवंब्रह्मस्वमेसघं १३ चिरंतविनश्यतीतिनाअपितु चिरनरकवासात्रश्यत्येव १४ स्वच

दा० २२५ तस्माद्धरेत्न विप्रस्वं दाचिदपि किंचन ब्रह्मस्वरजसाध्वस्तंभुक्तामां पश्यपाश्यशं ११ तस्मात्सोमो ह्यविक्रेयः पुरुषेणाविप
श्चिता विक्रयं त्विह सोमस्य गर्हयंति मनीषिणः १२ येचैनं क्रीणते तात येच विक्रीणतेजनाः ते तु वैवस्वतं प्राप्य रौरवं यांति
सर्वशः १३ सोमं तु रजसाध्वस्तं विक्रीणन्विधिपूर्वकं श्रोत्रियो वार्धुषीभूत्वा न चिरं स विनश्यति नरकं त्रिंशतं प्राप्य स्ववि
ष्टामुपजीवति १४ श्वचर्यामभिमानं च सखिदारेषु विप्लवं तुल्यपाधारयन्धर्ममभिमानातिरिच्यते १५ श्वानं वै पापिनं
पश्य विवर्णं हरिणं कृशं अभिमानेन भूतानामिमां गतिमुपागतं १६ अहं वै विपुले जातः कुले धनसमन्विते अन्य
स्मिन् जन्मनि द्विज विभो ज्ञानविज्ञानपारगः १७ अभवं तत्र जानानो ह्येतान्दोषान्मदात्मकः संरब्ध एव भूतानां पृष्ठमांससमश्नु
यं १८ सोऽहं तेन च वृत्तेन भोजनेन च तेन वै इमामवस्थां संप्राप्तः पश्य कालस्य पर्ययं १९ आदीप्तमिव चैलांतं भ्रमरैरि
वचार्दितं धावमानं सुसंरब्धं पश्य मे रजसान्वितं २०

वमा१ स्म२

यं नीचसेवां श्वचर्यादिष्यं तुल्यया धारयन् तुल्यं मन्वानोऽभिमानी धर्ममतिक्रम्य रिच्यते रिक्तो भवति अभिमानी इत दृष्टो येन्कृपाऽत्यंतं पापी रा० २२५
त्यर्थः १७ भूतानां पृष्ठपरिवादं संरब्ध एव कुपित एव १९ भ्रमरैर्मक्षिकाद्यैः अर्द्यमानमिव चैलांतवस्त्रप्रांतमिव क्लिश्यंतं मां पश्य २० ॥

२८ स्त्वमेवनतद्भवान् २९ दानधर्मेषुराजन्यचांडालसंवादः एकेतिविधाम्पासश्रद्धादिनारतस्मात्कर्मफलतारतम्यंमैंस्तितउतनेति प्रश्नार्थः १ क

स्वाध्यायेरतमहत्वायंहरंतिगृहमेधिनः दानैःपथ्यविधैश्चापियथाप्राज्ञमनीषिणः २७ तथापापकृतंविप्रमाश्रमस्थंम
हीपते सर्वसंगविनिर्मुक्तंछंदांस्युत्तारयंत्युत २२ अहंहिपापयोन्यांवैप्रसूतःक्षत्रियर्षभ निश्चयंनाधिगच्छामिक
थंमुच्येयमित्युत जातिस्मरत्वंचममकेनवित्तपूर्वकर्मयाप्युभेनयेनमोक्षंवैप्राप्नुमिच्छाम्यहंनृप २४ त्वमिमंसंप्रपन्ना
यसंशयंब्रूहिपृच्छते चंडालत्वात्कथमहंमुच्येयमितिसत्तम २५ राजन्यउवाचचंडालप्रतिजानीहियेनमोक्षमवाप्स्यसि
ब्राह्मणार्थेत्यजन्प्राणान्गतिमिष्टामवाप्स्यसि २६ दत्वाशरीरंक्रव्याद्भ्योरणाग्नौद्विजहेतुकं हुत्वाप्राणान्प्रमोक्षस्तेनान्य
थामोक्षमर्हसि २७ भीष्मउ० इत्युक्तःसतदातेनब्रह्मस्वार्थेपरंतप हुत्वारणमुखेप्राणान्गतिमिष्टामवापह २८ त
स्माद्रक्ष्यंत्वयापुत्रब्रह्मस्वंभरतर्षभ यदिच्छसिमहाबाहोशाश्वतींगतिमात्मनः २९ इतिदानधर्मेषुराजन्यचंडालसंवादः
युधिष्ठिरउ० एकलोकाःसुकृतिनःसर्वेत्वाहोपितामह उततत्रापिनानात्वंतन्मेब्रूहिपितामह १ भीष्मउ० कर्मभिः
पार्थनानात्वंलोकानांयांतिमानवाः पुण्यान्सुखफलान्यांतिपापान्पापकृताजनाः २ ॥ छ ॥ छ ॥

र्मभिरितिपुण्यपापयोरिष्टपुरायानामप्यवांतरभेदोस्तीत्यर्थः १ २ ३ ॥ छ ॥ छ ॥ छ ॥ छ ॥

दा०
२२६

ब्राह्मणस्यब्राह्मणसंबंधिनाधनेन ११ १२ १३ १३ ॥ ६॥ ॥

५

अत्राप्युदाहरंतीममितिहासंपुरातनं गौतमस्यमुनेस्तातसंवादंवासवस्यच ३ ब्राह्मणोगौतमःकश्चिन्मृदुर्दां
तोजितेंद्रियः महावनेहस्तिशिशुंपरिश्रांतममातृकं ४ तंदृष्ट्वाजीवयामाससानुक्रोशोधृतव्रतः सतुदीर्घेण
कालेनबभूवातिबलोमहान ५ तंप्रभिन्नंमहानागंप्रस्तुतंपर्वतोपमं धृतराष्ट्रस्यरूपेणशक्रोजग्राहहस्ति
नं ६ ह्रियमाणंतुतंदृष्ट्वागौतमःसंशितव्रतः अभ्यभाषतराजानंधृतराष्ट्रंमहातपाः ७ मामेहार्षीर्हस्ति
नंपुत्रमेनंदुःखात्पुष्टंधृतराष्ट्रकृतघ्न मैत्रंसप्तपदंवदंतिमित्रद्रोहोनैवराजन्स्पृशेत्त्वां ८ इध्मोदकप्रदातारंशू
न्यपालममाश्रमे विनीतमाचार्यकुलेसुयुक्तंगुरुकर्मणि ९ शिष्टंदांतंकृतज्ञंचप्रियंचसततंमम नमेविक्रोशतो
राजन्हर्तुमर्हसिकुंजरं १० धृतराष्ट्रउवाच गवांसहस्रंभवतेददानिदासीशतंनिष्कशतानिपंच
अन्यच्चवित्तंविविधंमहर्षेकिंब्राह्मणस्येहगजेनकृत्यम् ११ गौतमउवाच ब्राह्मणांनांहगवांस नवेवगावो
हिभवंतुराजन्दास्यःसनिष्कंविविधंचरत्नं अन्यच्चवित्तंविविधंनरेंद्रकिंब्राह्मणस्येहधनेनकृत्यं १२ धृत
राष्ट्रउवाच ब्राह्मणानांहस्तिभिर्नास्तिकृत्यंराजन्यानांनागकुलानिविप्र स्ववाहनंनयतोनास्त्यधर्म्मोनाग
श्रेष्ठंगौतमस्मान्निवर्त १३

एम०
२२६

पातयिष्येहस्तिनेस्त्रीयंकलंततोगच्छीष्येइत्यर्थः १४ २० २१ ॥ छ ॥ छ ॥

गौतमउवाच यत्रप्रेतोनंदतिपुण्यकर्मायत्रप्रेतःशोचतेपापकर्मा वैवस्वतस्यसदनेमहात्मंस्तत्रत्वहंहस्तिनंपातयिष्ये १४ धृ
तराष्ट्रउवाच येनिष्क्रियानास्तिकाश्रद्दधानाःपापात्मानंइंद्रियार्थेनिविष्टाः यमस्यतेयातनांप्राप्नुवंतिपरंगंताधृतराष्ट्रोनत
त्र १५ गौतमउ० वैवस्वतीसंयमनीजनानांयत्रारुन्नतेनोच्यतेयत्रसत्यं यत्राबलाबलिनंपातयंतितत्रत्वाहंहस्तिनंपा
तयिष्ये १६ धृतराष्ट्रउ० ज्येष्ठांस्वसारंपितरंमातरंचयथाशत्रुमदमत्ताश्चरंति तथाविधानामेषलोकोमहर्षेपरंगंता
धृतराष्ट्रोनतत्र १७ गौतमउ० मंदाकिनीवैश्रवणस्यराज्ञोमहाभागाभोगिजनप्रवेश्या गंधर्वयक्षैरप्सरोभिश्चजुष्टातत्र
त्वाहंहस्तिनंपातयिष्ये १८ धृतराष्ट्रउ० अतिथिव्रताःसुव्रतायेजनावैप्रतिश्रयंददतिब्राह्मणेभ्यः शिष्टाशिनःसंवि
भज्यत्वाहंहस्तिन्याश्रितांश्चमंदाकिनीतेपिविभूषयंति १९ गौतमउ० मेरोरग्रेयद्वनंभातिरम्यंसुपुष्पितंकिंनरगी
तजुष्टंसुदर्शनायत्रजंबूविशालातत्रत्वाहंहस्तिनंपातयिष्ये २० धृतराष्ट्रउ० येब्राह्मणामृदवःसत्यशीला[illegible]बहुश्रु
ताःसर्वभूताभिरामाः येधीयंतेसेतिहासंपुराणंमध्वाहुत्याजुह्वतिवैद्विजेभ्यः २१ ॥ छ ॥ छ ॥ ग्रं०१७ ॥

द्रो०
२२७

२४ अग्नियोनाःधूमधूम्रवदग्निरेवयोनिर्येषांते ३० हंतारःहर्मिणःसत्रीभूताःभूतानामाच्छादनवद्धस्तकाः ३१ ॥ ७ ॥ ७॥

तथाविधानामेषलोकोमहर्षेपरंगंताधृतराष्ट्रोनतत्र यद्यिभुतेविदितंस्थानमस्तितन्मेहितत्त्वंवरितोद्ब्रवीमि २२ गौतमउ०
सुपुष्पितंकिंनरराजजुष्टंप्रियंवनंनंदननारदस्य गंधर्वाणामप्सरसांचशश्वत्तत्रत्वाहंहस्तिनंपातयिष्ये २३ धृतराष्ट्रउ०
येनत्यागीतेकुशलाजनास्सदासत्यवाचमानाःसहितान्नरंति तथाविधानामेषलोकोमहर्षेपरंगंताधृतराष्ट्रोनतत्र २४ गौतमउ०
यत्रोत्तराःकुरवोभांतिरम्यादेवैःसार्द्धंमोदमानानरेंद्र यत्राग्नियोनाश्चवसंतिलोकाअयोनयःपर्वतयोनयश्च २५ यत्रशक्रो
वर्षतिसर्वकामान्यत्रस्त्रियःकामचाराभवंति यत्रचेर्ष्यानास्तिनारीनराणांतत्रत्वाहंहस्तिनंयातयिष्ये २६ धृतराष्ट्रउ०
येसर्वभूतेषुनिवृत्तकामाअमांसादान्यस्तदंडाश्चरंति नहिंसंतिस्थावरंजंगमंचभूतानांयेसर्वभूतात्मभूताः २७ निराशि
षोनिर्ममावीतरागालाभेलाभेतुल्यनिंदाप्रशंसाः तथाविधानामेषलोकोमहर्षेपरंगंताधृतराष्ट्रोनतत्र २८ गौतमउ० त
तःपरेभांतिलोकाःसनातनाःसुपुण्यगंधाविरजाविशोकाः सोमस्यराज्ञःसदनेमहात्मनस्तत्रत्वाहंहस्तिनंपातयिष्ये
२९ धृतराष्ट्रउ० येदानशीलानप्रतिगृह्णंतेसदान्यचाप्यर्थांश्चाददतेपरेभ्यः येषामदेयमर्हतेनास्तिकिंचित्सर्वातिथ्याः
सुप्रसादाजनाश्च ३० येक्षंतारोनाभिजल्पंतिचान्यान्सत्रीभूताःसततंपुण्यशीलाः तथाविधानामेषलोकोमहर्षेपरंगं एम०
ताधृतराष्ट्रोनतत्र ३१ २२७

कौ१

त३

धर्म्मस्य वसवः रुद्रः तत्र सम्यक् आकाशं प्रधारयंतिते स्वधारिणस्तेषां धर्म्मधुरेस्त्यपिपाठः ३९ ४० ॥ ७ ॥

गौतमउ० ततोपरे भांति लोकाः सनातनाविरजसो दिनमर्क्कविशोकाः आदित्यदेवस्य पदे महात्मनस्तत्र त्वाहं हस्ति
नं पातयिष्ये २३ धृतराष्ट्रउ० स्वाध्यायशीला गुरुशुश्रूषणे रतास्तपस्विनः सुव्रताः सत्यसंधाः आचार्याणामप्रतिकूल
भाषिणो नित्योत्थिता गुरुकर्मस्वचोद्याः ३३ तथाविधानामेष लोको महर्षे विशुद्धानां भावितवाग्यतानां सत्ये स्थितानां
वेदविदां महात्मनो परं गंता धृतराष्ट्रो न तत्र ३४ गौतमउ० ततोपरे भांति लोकाः सनातनाः सुपुण्यगंधा विरजा विशोकाः
वरुणस्य राज्ञः सदने महात्मनस्तत्र त्वाहं हस्तिनं पातयिष्ये ३५ धृतराष्ट्रउ० चातुर्मास्यैर्ये यजंते जनाः सदा तथेष्टीनां द
शशतं प्राप्नुवंति ये चाग्निहोत्रं जुह्वति श्रद्दधाना यथाम्नायं त्रीणि वर्षाणि विप्राः ३६ स्वधारिणां धर्मधुरे महात्मनां पथो
दितेवर्त्मनि संस्थितानां धर्मात्मनामुद्वहतां गतिं तां परं गंता धृतराष्ट्रो न तत्र ३७ गौतमउ० इंद्रस्य लोका विरजा विशो
काः दुरन्वयाः कांक्षिता मानवानां तस्याहं ते भवने भूरितेजसो राजन्निमं हस्तिनं पातयिष्ये ३८ धृतराष्ट्रउ० शतवर्षजीवी
यश्च शूरो मनुष्यो वेदाध्यायी यश्च यज्वाऽप्रमत्तः एते सर्वे शक्रलोकं व्रजंति परं गंता धृतराष्ट्रो न तत्र ३९ गौतमउ० प्राजा
पत्याः संति लोका महांतो नाकस्य पृष्ठे पुष्कला वीतशोकाः मनीषिताः सर्वलोकोद्भवास्ते तत्र त्वाहं हस्तिनं पा
म२ पातयिष्ये ४०

दा०
२२८

धृतराष्ट्र उवाच येराजानोराजसूयाभिषिक्ताधर्मात्मानोरक्षितारःप्रजानां येचाश्वमेधावभृथेषुस्नातास्तेषांलोकाधृत
राष्ट्रोनतत्र ४१ गौतमउ० ततःपरंभांतिलोकाःसनातनाःसुपुण्यगंधाविरजावीतशोकाः तस्मिन्नहंदुर्लभेत्वाप्र
धृष्येगवांलोकेहस्तिनंपातयिष्ये ४२ धृतराष्ट्र उ० योगोसहस्त्रीशतदःसमांसमांगवांशतीदशदद्याच्चशक्त्या त
धृ२ थादशभ्योयश्चद[illegible]दिहैकांपंचभ्योवादानशीलस्तथैकां ४३ येजीर्यंतेब्रह्मचर्येणविप्राब्राह्मीवाचंपरिरक्षंतिच
परिरक्षंतिचैव मनस्विनस्तीर्थयात्रापरायणास्तेतत्रमोदंतिगवांनिवासे ४४ प्रभासंमानसंतीर्थंपुष्कराणिमहत्स
रः पुण्यंचनैमिषंतीर्थंबाहुदांकरतोयिनीं ४५ गंगागयाशिरश्चैवविपाशांस्थूलवालुकां कृष्णांगंगांपंचनदंमहा
हृदमथापिच ४६ गोमतींकौशिकींगंगांमहात्मानोधृतव्रताः सरस्वतीदृषद्वत्यौयमुनांयेप्रयांतिच ४७ तत्रते
दिव्यसंस्थानादिव्यमाल्यधराःशिवाः प्रयांतिपुण्यगंधाढ्याधृतराष्ट्रोनतत्रवै ४८ गौतमउ० यत्रशीतभयंनास्ति
नचोष्णभयमण्वपि नक्षुत् नक्षुत्पिपासेनग्लानिर्नदुःखंनसुखंतथा ४९ नद्वेष्योनप्रियःकश्चिन्नबंधुर्नरिपु
स्तथा नजरामरणेतत्रनपुण्यंनचपातकं ५० तस्मिन्विरजसिस्फीतेप्रज्ञासत्वव्यवस्थिते स्वयंभुवनेपुण्येहस्तिन् दान० २२८
नमेप्रदास्यसि ५१

धतराष्ट्र उ० निर्मुक्ताः सर्वसंगैर्ये कृतात्मानो यतव्रताः अध्यात्मयोगसंस्थाने र्युक्ताः स्वर्गगतिं गताः ५२ ते ब्रह्मभवनं पुण्यं
प्राप्नुवंती ह सात्विकाः न तत्र धतराष्ट्रस्ते शक्यो द्रष्टुं महामुने ५३ गौतम उ० रथंतरं यत्र बृहच्च गीयते यत्र वेदिः पुण्यजनैर्वृ
ताव यत्रोपयाति हरिभिः सोमवीथीं तत्र त्वाहं हस्तिनं पातयिष्ये ५४ बुध्यामि त्वां वृत्रहणं शतक्रतुं व्यतिक्रमंतं भुव
नानि विश्वा कच्चिन्न वाचा वृजिनं कदाचिदकार्षं ते मनसोभिषंग्यात ५५ शतक्रतुरुवाच मघवाहं लोकपथं प्रजा
नामन्वागमं परिवादे गजस्य तस्माद्भवान्प्रणतं मानुशास्तु ब्रवीषि यत्तत्करवाणि सर्वं ५६ गौतम उ० श्वेतं करेणुं म
म पुत्रं नागं यं मे हार्षीर्दशवर्षाणि बालं यो मे वने वसतो भूद्वितीयस्तमेव मे देहि सुरेंद्र नागं ५७ शतक्रतुरुवाच अयं
सुतस्ते द्विजमुख्य नागश्चागच्छति त्वामभिवीक्षमाणः पादौ च ते नासिकयोपजिघ्नते श्रेयो मम ध्याहि नमश्च तेस्तु ५८
गौतम उ० शिवं सदैवेह सुरेंद्र तुभ्यं ध्यायामि पूजां च सदा प्रयुंजे ममापि त्वं शक्र शिवं ददस्व त्वया दत्तं प्रतिगृह्णामि ना
गं ५९ शतक्रतुरुवाच येषां वेदा निहिता वै गुहायां मनीषिणां सत्यवतां महात्मनां तेषां त्वयैकेन महात्मनास्मि
बुद्धस्तस्मात्प्रीतिमांस्ते हमद्य ६० हंतैहि ब्राह्मणक्षिप्रं सह पुत्रेण हस्तिना त्वं हि प्राप्तुं शुभांल्लोकान्नह्नाय च चिरा
य च ६१ भीष्म उवाच स गौतमं पुरस्कृत्य सह पुत्रेण हस्तिना दिवमाचक्रमे वज्री सद्भिः सह दुरासदं ६२

ब्रह्मसंब्रह्मलोके मततस्यापि न जीर्यते इत्यध्यायतात्पर्यं ६३ अध्यायो हस्तिकूटो नाम दानं [illegible] अहिंसितं अहिंसा १ तपसः कृच्छ्र

दा० २२६ यश्चेदं शृणुयान्नित्यं यः पठेच्च जितेन्द्रियः सयाति ब्रह्मणो लोकं ब्राह्मणो गौतमो यथा ६३ इति दानधर्मे हस्तिकूटो नाम
युधिष्ठिर उ० उक्तं बहुविधाकारं शांतिः सत्यमहिंसितं स्वदारतुष्टिश्चोक्ता ते फलं दानस्य चैव यत् १ पितामहस्य वि
दितं किमन्यत्तपसो बलात् तपसो यत्परं त्वद्य तन्मे व्याख्यातुमर्हसि २ भीष्म उ० तपः प्रचक्षते यावत्तावल्लोको युधि
ष्ठिर मतं मम तु कौंतेय तपो नानशनात्परं ३ अत्राप्युदाहरंतीममितिहासं पुरातनं भगीरथस्य संवादं ब्रह्मण
श्च महात्मनः ४ अतीत्य सुरलोकं च गवां लोकं च भारत ऋषिलोकं च सोगच्छद्भगीरथ इति श्रुतिः ५ तं दृष्ट्वा वचः प्रा
ह ब्रह्मा राजन्भगीरथं कथं भगीरथागास्त्वमिमं लोकं दुरासदं ६ न हि देवा न गंधर्वा न मनुष्या भगीरथ आयांत्यत
प्ततपसः कथं वै त्वमिहागतः ७ भगीरथ उ० निष्काणां वै सदत्तं ब्राह्मणेभ्यः शतं सहस्राणि सदैव दानं ब्रह्मव्रतं
नित्यमास्थाय विद्धि न त्वेवाहं तस्य फलादिहागां दशैकरात्रान्दशपंचरात्रानेकादशैकादशकान्क्रतूंश्च ज्योतिष्टो
मानां च शतं यदिष्टं वा न फलेन तेनापि न चागतोहं ८ शा० २२६

चांद्रायणादेर्बलादन्यत्किं वलवत्तरं विदितं न किमपि तातपसस्तपसां मध्ये यत्परं २ लोको भोगप्रदेशः ३ एकरात्रादियः क्रतुविशेषाः ८

रा॰वि॰टी॰अ॰ ९

वारिपूरं कन्यासमहस्रमदं ११ चंद्रोद्भूषः अवेनाहमत्रागत इत्यनुवर्तते १२ एकैकशः ग्रासायदशगाः १३ आप्तोर्यामः सोमयागः १४ कर्क

नातिसहस्रं

दशायु
पञ्चावसंज्ञान् वीतीरनित्यः शतंसमासत्पमान स्तपोहं अदांच तत्राश्वतरीसहस्रं नचतेनाहमागां १० दशायु
तानिचाश्वानां गोयुतानिच विंशतिं पुष्करे पुद्विजातिभ्यः प्राद्दांशतसहस्रशः ११ सुवर्णचंद्रोत्तमधारिणीनां क
न्योत्तमानाम दद सहस्रं षष्टिं सहस्राणि विभूषितानां जांबूनदैराभरणैर्नातेन १२ दशार्बुदान्यददं गोसवज्यास्वेकै
कशो दशगा लोकनाथ समाथ समानवत्साः पयसासमन्विताः सुवर्णकांस्योपदुहा नतेन आप्तोर्यामेषु सततमेकै
कस्मिन् दशाददं गृष्टीनां क्षीरदात्रीणां रोहिणीनां शतानि च १४ दोग्ध्रीणां वै गवां चापि प्रयुतानि दशैव ह प्राद्दां
दशगुणं ब्रह्मन्न च तेनाहमागतः वाजिनां बाह्लिजातानामयुतान्यददं दश कर्कानां हेममालीनां न च तेनाहमाग
तः १६ कोटीश्च कांचनस्याष्टौ प्राद्दां ब्रह्मन् दशान्वहं एकैकस्मिन् क्रतौ तेन फलेनाहं न चागतः १७ वाजिनां श्या
मकर्णानां हरितानां पितामह प्राद्दां हेमस्रजां ब्रह्मन् कोटीर्दशच सप्त च १८ ईषादंतान्महाकायान् कांचनस्रग्विभू
षितान् पद्मिनो वै सहस्राणि प्राद्दां दशच सप्त च १९ अलंकृतानां देवेश दिव्यैः कनकभूषणैः रथानां कांच
नांगानां सहस्राण्यददं दश २०

:कर्कोटिके वक्रो भुक्ता श्वैर्दर्पणोपरे इतिमेदिनीतः कर्काणां शुक्लाश्वानां १८ पद्मिनः पद्मचिह्नान् १९ २० २० २० २० ॥७४॥

दक्षिणारूपाः पत्नांगभूताः दक्षिणावयवाः २१ निष्ककं गजानां युद्धे जितानां शतां सहस्रं [redacted] विप्रेभ्यो विप्रवचनाद्दक्षिणामहं दत्तवान् २७

रा० २३० सप्तचान्यानि विनियुक्तानि वाजिभिः समलंकृतैः दक्षिणावयवाः केचिदैदेयैः संप्रकीर्तिताः वाजपेयेषु दशसु प्रादां तान्यपि चा
प्यहं २१ शक्रतुल्यप्रभावानामिज्यया विक्रमेण च सहस्रनिष्ककं दानामदर्दं दक्षिणामहं २२ विजित्य भूपतीन्सर्वान्मयैरिष्टं पितामह अश्वमेधो राजसूयो येभ्यो न चैतेनाहमागतः २३ स्रोतस्वयावं गंगायाश्छन्नमासीज्जगत्पते दक्षिणाभिः प्रवृत्ताभिर्मम नागां च तोऽह्नते २४ वाजिनां च सहस्रे द्वे सुवर्णशतभूषिते वरं ग्रामशतं चाहमेकैकस्य त्रिधा ददं २५ तपस्वी नियताहारः शममास्थाय वाग्यतः दीर्घकालं हिमवति गंगाया माचरत्तपः २६ मूर्ध्नाधारां महादेवः शिरसा यामधारयत न तेनाप्यहमागच्छं फलेनेह पितामह २७ शम्याक्षेपैरभजं यच्च देवान्क्रातैः क्रतुनाम [redacted] २४
[redacted] श्रुते स्वापि पत्नत त्रयोदशाद्वादशाहाश्च देवसपौंडरीकान्न चतेषां फलेन २८ अष्टौ सहस्राणि ककुद्मिनामहं शुक्लर्षभाणामददं द्विजेभ्यः एकैकं वैकांचनं शृंगमेभ्यः पत्नीश्चैषामददं निष्ककंठीः २९ हिरण्यरत्ननिचयानददं रत्नपर्वतान् धनधान्यैः समृद्धांश्च ग्रामांश्चान्ये सहस्रशः ३० ॥ ७ ॥ ७ ॥ ७ ॥ ७ ॥

शम्यायष्टिर्बृहत्कालः दण्डः स वलवनादिक्षिप्तो यावद्दूरं पतति तावानदेशो यस्य वेदिका यै भवति स शम्याक्षेपो यागः स घस्कार्यो यागविशेषः ३० अनु० २३०
ता १

३२ कांचनमयानां वृक्षाणां चूतानां वनेनानावर्णारत्नखचितानामितरर्थः ३५ अग्निं अग्निचयनानि ३८ गुहायां निहितमोपितं गुह्यं यत्तश

गद्याममपत्रे:२

शतं शतानां गवां षष्ठी नाम दत्तं चाप्यनंत व्रतः दृष्टा नैकेर्मखहायतैर्ब्राह्मणो भोनतेनच ३१ एकादशाहैरयजं सदक्षिणैर्द्वि
[redacted] द्वादशाहैरश्वमेधैश्च देव आर्क्षायणोः षोडशभिश्च ब्रह्मलंस्तेषांफलेनेहनचागतोस्मि ३२ निष्ठे कर्कंठमदद
योजनायतं तद्विस्तीर्णं कांचनपादपानां वनं ऌतानां रत्नविभूषितानां नचैवतेषामागतोहं फलेन ३३ तुरायणं
हि व्रतमप्रधृष्यमक्रोधनोकरवं त्रिंशतोवूदान शतं गवामष्टशतानि चैवदिने दिने प्रदंदं ब्राह्मणेभ्यः ३४ पय
स्विनीनामथरोहिणीनां तथैवाप्यानडुहो लोकनाथ प्रादां नित्यं ब्राह्मणेभ्यः सुरेश नेहागतस्तेन फलेन चाहं शम्या
क्षेपैरिलयथ्यैर्विधिवत्त्रिधापर्यवरं यजत ३५ त्रिंशदग्नीनहंवृत्तं त्र्यजं यच्च नित्यदा अष्टाभिः सर्वमेधैश्च नरमेधैश्च
सप्तभिः ३६ दशभिर्विश्वजिद्भिश्च शतैरष्टादशोत्तरैः नचैवतेषां देवेश फलेनाहमिहागमं ३७ शरय्वां वाहुदायां
चगंगायामथनैमिषे गवां शतानामयुतमदद्ं नचतेनवै ३८ इंद्रेणागुह्यं निहितं गु[redacted]हायां यद्भार्गवस्तप
सेहाभ्यविंदत जाज्वल्यमानमुशनस्तेजसेवतत्साधयामासमहं वरेण्य ३९ ततोमे ब्राह्मणाल्लब्धास्तस्मिन
कर्मणि साधिते सहस्रमृषयस्त्वासन्सर्वे तत्र समागताः ४० ॥ ७॥ ७॥

नं तपसा अभ्यविंदत् अज्ञासीत् उशनस्तेजसा शुक्रस्यवलेनजाज्वल्यमानं तच्च वाक्यशेषात् सर्वेभ्यो गत्यागात्मकं अन्नरयनं सर्वेभ्यो गेब्राह्मणानां
सतर्पणं च साधयामासमितिसंबंधः ४०

दा० २३१ उक्तस्तेऽस्मि गच्छ त्वं ब्रह्मलोकमिति प्रभो प्रीतेनोक्तः सहस्रेण ब्राह्मणानां महीप्रभो ४१ इमं लोकमनुप्राप्तो मा भूत्तत्र
विचारणा ४२ कामं यथावद्विहितं विधात्रा पृष्ठेन वाच्यं तु मया यथावत् तयोर्हि नान्यच्चानशनान्मतं मे नमोस्तु ते देव
वरप्रसीद ४३ भीष्म उ० इत्युक्तवंतं तं ब्रह्मा राजानं स भगीरथम् पूजयामास पूजार्हं विधिदृष्टेन कर्मणा ४४ त
स्मात्त्वमनशनैर्युक्तो विप्रान्पूजय नित्यदा विप्राणां वचनात्सर्वं परत्रेह च सिध्यति ४४ वासोभिरन्नैर्गोभिश्च शुभैर्नैवे
शिकैरपि शुभैः सुरगणैश्चापि तोष्या एव द्विजास्तथा एतदेव परं गुह्यमलोभेन समाचर ४५ इति दानधर्मे ब्रह्मभ
गीरथसंवादः युधिष्ठिर उ० शतायुरुक्तः पुरुषः शतवीर्यश्च जायते कस्मान्म्रियते पुरुषा बाला अपि पितामह
१ आयुष्मान्केन भवति स्वल्पायुर्वापि मानवः केन वा लभते कीर्तिं केन वा लभते श्रियं २ तपसा ब्रह्मचर्येण
जपहोमैस्तथौषधैः कर्मणा मनसा वाचा तन्मे ब्रूहि पितामह भीष्म उवाच अत्र ते हं प्रवक्ष्यामि यन्मां त्वमनु
पृच्छसि अल्पायुर्येन भवति दीर्घायुर्वापि मानव ४ येन वा लभते कीर्तिं येन वा लभते श्रियं यथा वर्तयन्पुरुषः
श्रेयसा संप्रयुज्यते ५ आचाराल्लभते ह्यायुराचाराल्लभते श्रियं आचारात्कीर्तिमाप्नोति पुरुषः प्रेत्य चेह च ६ दा० २३१

अलक्षणंकुथायस्मारादिविरुद्धंलक्षणाः ९ अवात अवणात तज्ञमाः साधवः १४ शंकसुकःदुर्जनः अस्थिरस्त्वशंकसुकोस्थिरइत्यम
रः १६

दुराचारोहिपुरुषोनेहायुर्विंदतेमहत् असंतियस्माद्भूतानितथापरिभवंतिच ७ तस्मात्कुर्यादिहाचारंयदीच्छेद्भूति
मात्मनः अपिपापशरीरस्यआचारोहंत्यलक्षणं ८ आचारलक्षणोधर्मःसंतश्चाचारलक्षणाः साधूनांचयथावृत्त
मेतदाचारलक्षणं ९ अप्यदृष्टंश्रवादेवपुरुषंधर्मचारिणं भूतिकर्माणिकुर्वाणंतंजनाःकुर्वतेप्रियं १० येना
स्तिकानिष्क्रियाश्चगुरुशास्त्राभिलंघिनः अधर्मज्ञादुराचारास्तेभवंतिगतायुषः ११ विशीलाभिन्नमर्यादानित्यंसंकी
र्णमैथुनाः अल्पायुषोभवंतीहनरानिरयगामिनः १२ सर्वलक्षणहीनोपिसमुदाचारवान्नरः श्रद्दधानोनसूयश्च
शतंवर्षाणिजीवति १३ अक्रोधनःसत्यवादीभूतानामविहिंसकः अनसूयुरजिह्मश्चशतंवर्षाणिजीवति १४ लो
ष्ठमर्दीतृणच्छेदीनखखादीचयोनरः नित्योच्छिष्टःशंकसुकोनेहायुर्विंदतेमहत् सविनाशंजत्याशुसूचकोशुचिरेवच
१५ ब्राह्मेमुहूर्तेबुध्येतधर्मार्थौचानुचिंतयेत् उत्थायाचम्यतिष्ठेत्पूर्वांसंध्यांकृतांजलिः १६ ॥ ७ ॥ ॥

१७ उपसृष्टोराहुग्रस्तं १८ १९ २० २० २० ॥ ७ ॥ ७ ॥ ७॥

दा० २३२

एवमेवापरांसंध्यासमुपासीतवाग्यतः नेक्षेतादित्यमुद्यंतंनास्तंयांतंकदाचन १७ नोपसृष्टंनवारिस्थंनमध्यंनभ
सोगतं ऋषयोनित्यसंध्यत्वाद्दीर्घमायुरवाप्नुवन् १८ तस्मात्तिष्ठेत्सदापूर्वांपश्चिमांचैववाग्यतः येनपूर्वामु
पासंतेद्विजाःसंध्यांनपश्चिमां सर्वांस्तान्धार्मिकोराजाशूद्रकर्माणिकारयेत् २० परदारानगंतव्यासर्ववर्णेषु
कर्हिचित् नहीदृशमनायुष्यंलोकेकिंचनविद्यते यादृशंपुरुषस्येहपरदारोपसेवनं [redacted] २१ यावंतोरोमकूपास्युःस्त्रीणांगात्रेषुनिर्मिताः तावद्वर्षसहस्राणिनरकंप
र्युपासते २२ प्रसाधनंचकेशानामंजनंदंतधावनं पूर्वाह्णएवकार्याणिदेवतानांचपूजनं पुरीषमूत्रेनोदी
क्षेतनाधितिष्ठेत्कदाचन नातिकल्यंनातिसायंनचमध्यंदिनेस्थिते २४ नज्ञातैःसहगच्छेतनैकोनवृषलैःस
ह पंथादेयोब्राह्मणायगोभ्योराजभ्यएवच वृद्धायभारतप्तायगर्भिण्यैदुर्बलायच २५ प्रदक्षिणांचकुर्वीत
परिज्ञातान्वनस्पतीन् चतुष्पथान्प्रकुर्वीतसर्वानेवप्रदक्षिणान् २६ मध्यंदिनेनिशाकालेअर्द्धरात्रेचसर्वदा
चतुःपथंनसेवेतउभेसंध्येतथैवच २७ उपानहौचवस्त्रंचधृतमन्यैर्नधारयेत् ब्रह्मचारीचनित्यंस्यात्पादेननाक्रमेत् २८ अमावास्यांपौर्णमास्यांचतुर्दश्यांचसर्वशः अष्टम्यांपर्वकालेचब्रह्मचारीसदाभवेत् २९ वृथा
मांसंनखादेतपृष्ठमांसंतथैवच आक्रोशंपरिवादंचपैशुन्यंचविवर्जयेत् ३० ॥ ७ ॥ ७ ॥ राम० २३२

६३

३७ नस्थितेनहिंस्यते ३८ अतिभोज्यानि अदृष्टमद्भिर्दकारि ४० ४१ ॥ ७ ॥ ७॥ ॥ ७॥

नारुंतुदःस्यान्ननृशंसवादीनहीनतःपरमभ्याददीत ययास्यवाचापरउद्विजेतनतांवदेद्रुशतींपापलोक्यां ३१ वाक्सा
यकावदनान्निष्पतंतियैराहतःशोचतिरात्र्यहानि परस्यवामर्मसुतेपतंतितान्पंडितोनावसृजेत्परेषु ३२
रोहतेसायकैर्विद्धंवनंपरशुनाहतं वाचादुरुक्तंबीभत्संनसंरोहतिवाक्कृतं ३३ कर्णिनालीकनाराचान्नि
र्हरंतिशरीरतः वाक्शल्यस्तुननिर्हर्तुंशक्योहृदिशयोहिसः ३४ हीनांगानतिरिक्तांगान्विद्याहीनान्विगर्हिता
न रूपद्रविणहीनांश्चसत्वहीनांश्चनाक्षिपेत ३५ नास्तिक्यंवेदनिंदांचदेवतानांचकुत्सनं द्वेषस्तंभाभि
मानंश्चतैक्ष्ण्यंपरिवर्जयेत ३६ परस्यदंडंनोद्यच्छेत्क्रुद्धोनैननिपातयेत अन्यत्रपुत्राच्छिष्याद्वाशिक्षार्थं
ताडनंस्मृतं ३७ नब्राह्मणान्परिवदेन्नक्षत्राणिननिर्दिशेत तिथिंपक्षस्यनब्रूयात्तथास्यायुर्नहीयते ३८
कृत्वामूत्रपुरीषेतुरथ्यामाक्रम्यवापुनः पादप्रक्षालनंकुर्यात्स्वाध्यायेभोजनेतथा ३९ त्रीणिदेवाःपवि
त्राणिब्राह्मणानामकल्पयन अदृष्टमद्भिर्निर्णिक्तंयच्चवाचाप्रशस्यते ४० संयावंकृसरंमांसंशष्कुलीं
पायसंतथा आत्मार्थंनप्रकर्तव्यंदेवार्थंतुप्रकल्पयेत ४१

नाभिगच्छेतरोजादीन्प्रति ४९ अस्नातां अतुमतीत्वेचकामुकीत्वेनवा ५० अंतर्धानअत्पंतंअधकारेसंपुक्तेइतरेणास्त्रादिना ५२ ॥ छ ॥ छ ॥

दा० २३३

नित्यमग्निंपरिचरेद्विद्वांदघाच्चनित्यदा वाग्यतोदंतकाष्ठंचनित्यमेवसमाचरेत ४१ मंचाभ्युदितशायी स्यात्प्रायश्चित्ती
तथाभवेत मातापितरमुत्थायपूर्वमेवाभिवादयेत ४३ आचार्यमथचाप्यन्यंतथापुर्विदितेमहत वर्जयेद्दंतकाष्ठानिवर्जनी
यानिनित्यशः ४५ भक्षयेद्धाञ्छद्घानिपर्वस्वपिविवर्जयेत उदङ्मुखश्चसततंशौचंकुर्यात्समाहितः ४६ अस्नात्वादे
वतापूजामाचरेद्दंतधावनं अस्नात्वादेवपूजांचनाभिगच्छेत्कदाचन ४७ अन्यत्रतद्गुरुंहृद्धंधार्मिकंवाविचक्षणां अ
वलोक्योनचादर्शोमलिनोबुद्धिमत्तरैः ४८ नचाज्ञातांस्त्रियंगच्छेद्गर्भिणींवाकदाचन ४८ उदक्छिरानस्वपितितथा
प्रत्यक्छिरानच ४९ प्राक्छिरास्तस्वपेद्विद्वानथवादक्षिणाशिराः नभग्नेनावदीर्णोचशयनेप्रस्वपीतच ५० नांतर्धानेनसं
पुक्तेनचतिर्यक्कदाचन नचापिकुर्यात्कार्येणसमयाद्यापिनास्तिकैः ५१ आसंनतुपदाकृष्यन्नप्रसज्जेत्तथानरः
ननग्नःकर्हिचित्स्नायान्ननिशायांकदाचन ५२ ॥ छ ॥ छ ॥ छ ॥ छ ॥

राम० २३३

प्रस्कंदयेत्तत्र शेषं किंचित्यजेत भुक्त्वाचमनसा अग्निमुपस्पृशेत ५८ कर्तं निश्रेयसमिच्छन्नतिशेषः ५९ प्राणाननामादीन्स्पृशेद्धि

स्नात्वा च नावमज्येत गात्राणि सुविचक्षणः नवानुलिंपेदस्नात्वा स्नात्वा वासो न विधुनेत ५३ न चैवार्द्राणि वासांसि
नित्यं सेवेत मानवः स्रजश्च नावकृष्येत न बहिर्धारयीत च ५४ उदक्यायाच संभाषां न कुर्वीत कदाचन नोत्सृजेन
पुरीषं च क्षेत्रे ग्रामस्य चांतिके ५५ उभे मूत्रपुरीषे तु नाप्सु कुर्यात्कदाचन अन्नं बुभुक्षमाणस्तु त्रिर्मुखेन स्पृशेद
पः ५६ भुक्त्वा चान्नं तथैव त्रिर्द्विः पुनः परिमार्जयेत प्राङ्मुखो नित्यमश्नीयाद्वाग्यतोन्नमकुत्सयन ५७ प्रस्कंदये
त्तमनसा भुक्त्वा चाग्निमुपस्पृशेत आयुष्यं प्राङ्मुखो भुंक्ते यशस्यं दक्षिणामुखः धन्यं पश्चान्मुखो भुंक्ते ऋतं भुं
इस्मृ ४ क्ते उदङ्मुखः ५९ अग्निमालभ्य तोयेन सर्वान्प्राणानुपस्पृशेत गात्राणि चैव सर्वाणि पाणिं पाणितले तथा ६०
नाधितिष्ठेत्तुषां जातु केशभस्मकपालिकाः अन्यस्य चाप्यवस्नातं दूरतः परिवर्जयेत शांतिहोमांश्च कुर्वीत सावित्रा
णि च धारयेत निषण्णश्चापि खादेत न तु गच्छन्कदाचन ६२ मूत्रं नोत्तिष्ठता कार्यं न भस्मनि न गोव्रजे आर्द्रपा
दस्तु भुंजीत नार्द्रपादस्तु संस्वपेत आर्द्रपादस्तु भुंजानो वर्षाणां जीवते शतं ६३ ॥ छ ॥ छ ॥

णि ६० अवस्नातं षास्नानजलं ६१ सावित्राणि मंत्रविशेषान ६२ ६३ ६३ ॥ छ ॥ छ ॥ छ ॥

तिसमभ्यंगंतिलसंयुक्तंमपघंमपघंमस्वं ७२ चंचिंतंप्रेतवेदं ७३ ७५ ७६॥ छ॥

द० २३४

त्रीणितेजांसिनोच्छिष्टआलभेतकदाचन अग्निंगांब्राह्मणंश्चैवतथाह्यायुर्नहीयते ६४ त्रीणितेजांसिनोच्छिष्ट
उदीक्षेतकदाचनसूर्याचंद्रमसौचैवनक्षत्राणिचसर्वशः ६५ ऊर्ध्वंप्राणाह्युत्क्रामंतियूनःस्थविरआयति प्रत्युत्था
नाभिवादाभ्यांपुनस्तान्प्रतिपद्यते ६६ अभिवादयेतवृद्धांश्चदद्याच्चैवासनंस्वयं कृतांजलिरुपासीतगच्छंतंपृष्ठतो
न्वियात ६७ नचासीतासनेभिन्नेभिन्नकांस्यंचवर्जयेत नैकवस्त्रेणभोक्तव्यंननग्नस्नातुमर्हति ६८ स्वप्तव्यंनैव
नग्नेननचोच्छिष्टोपिसंविशेत उच्छिष्टोनस्पृशेच्छीर्षंसर्वेप्राणास्तदाश्रयाः ६९ केशग्रहंप्रहारांश्चशिरस्येतान्विवर्ज
येत नसंहताभ्यांपाणिभ्यांकंडूयेदात्मनःशिरः ७० नचाभीक्ष्णंशिरस्नायात्तथास्यायुर्नरिष्यते शिरस्नातेतैलेश्च नैष्ठ
नांगंकिंचिदपिस्पृशेत ७१ तिलपिष्टंनचाश्नीयात्तथास्यायुर्नरिष्यते नाध्यापयेतथोच्छिष्टोनाधीयीतकदाच
न ७२ वातेचपूतिगंधेचमनसापिनचिंतयेत अत्रगाथायमोद्गीताःकीर्तयंतिपुराविदः आयुरस्यनिकृंतंतिप्र
जामस्यादादेतथा ७४ यउच्छिष्टःप्रवदतिस्वाध्यायंचाधिगच्छति यश्चानध्यायकालेपिमोहादभ्यस्यतिद्वि
जः ७५ तस्यवेदःप्रणश्येतआयुश्चपरिहीयते तस्माद्युक्तोह्यनध्यायेनाधीयीतकदाचन ७६ ॥ छ॥

एम० २३४

मिथ्याप्रवृत्तेपिसम्यक्वर्जितव्यं ८६ विपर्ययंश्चोत्तराधर्यं ८७ ८७ ॥ ७॥

प्रत्यादित्यंप्रत्यनलंप्रतिगांचप्रतिद्विजान् येमेहंतिचपंथानंतेभवंतिगतायुषः ७७ उभेमूत्रपुरीषेतुदिवाकुर्यादुदङ्मु
खः दक्षिणाभिमुखोरात्रौतथाह्यायुर्नरिष्यते ७८ श्रीन्कृशान्नावजानीयाद्दीर्घमायुर्जिजीविषुः ब्राह्मणांक्षत्रियं
सर्पंसर्वेह्याशीविषास्त्रयः ७९ दहत्याशीविषःक्रुद्धोयावत्पश्यतिचक्षुषा क्षत्रियोपिदहेत्क्रुद्धोयावत्स्यशक्ति
तेजसा ८० ब्राह्मणस्तुकुलंहन्याध्यानेनावेक्षितेनच तस्मादेतत्त्रयंयत्नादुपसेवेतपंडितः ८१ गुरुणाचैवनि
र्बंधोनकर्तव्यःकदाचन अनुमान्यःप्रसाद्यश्चगुरुःक्रुद्धोयुधिष्ठिर ८२ सम्यङ्मिथ्याप्रवृत्तेपिवर्जितव्यंगुरावि
ह गुरुनिंदादहत्यायुर्मनुष्याणांनसंशयः ८३ दूरादावसथान्मूत्रंदूरात्पादावसेचनं उच्छिष्टोत्सर्जनंचैवदूरेका
र्यंहितैषिणा ८४ रक्तमाल्यंनधार्यंस्याच्छुक्लंधार्यंतुपंडितैः वर्जयित्वातुकमलंतथाकुवलयंप्रभो ८५ रक्तं
शिरसिधार्यंतुतथावानेयमित्यपि कांचनीमालायानसादुष्यतिकर्हिचित् ८६ स्नातस्यवर्णकंनित्यमार्द्रंदद्या
द्विशांपते विपर्ययंनकुर्वीतवाससोर्बुद्धिमान्नरः ८७ तथानान्यधृतंधार्यंनचापदशमेवच अन्यदेवभवेद्वासः
शयनीयेनरोत्तम अन्यद्रथ्यासुदेवानामर्चायामन्यदेवहि ८८

पेव३

प्रियंगुः स्त्री राजिकाकणयोरपीति मेदिनी पथगिति सजिकया ऽनुलिंपनं कृत्वा स्नात्वा चंदनाद्यन्यतमेनानुलिंपनं कार्यमित्यर्थः तगर स्थगरे महाराष्ट्रार्णागांववाला मितिप्रसिद्धं ८९ उपवासं ब्रह्मचर्या ९० आलीढया रजस्वलया परिहृतं संपादितं नालीढं तापरिहि

प्रियंगुचंदनाभ्यां च विल्वेन तगरेण च पथगेवानुलिंपेत केसरेण च बुद्धिमान ८९ उपवासं च कुर्वीत स्नातः शुचिर लंकृतः पर्वकालेषु सर्वेषु ब्रह्मचारी सदा भवेत ९० समानमेकपात्रे तु भुंजेन्नान्नं जगनस्वर नालीढं नापरिहृतं भक्ष्यीत कदाचन ९१ तथा नोद्धृतसाराणि प्रेक्षते नाप्रदाय च नैसंनिकृष्टां मेधावी अशुचेर्न च सत्सु च ९२ प्रतिषिद्धान्न धर्मेषु भक्ष्यान्भुंजीत पथतः पिप्पलं च वटं चैव शणशाकं तथैव च ९३ उदुंवरं न खादेच्च भवार्थी पुरुषोत्तमः आजं गव्यं तथा मांसं मायूरं चैव वर्जयेत ९४ वर्जयेच्छुष्कमांसं च तथा पर्युषितं च यत नपाणौ लवणं विद्वान प्राश्नीयान्न च रात्रिषु दधिसक्तु न भुंजीत वृथा मांसं च वर्जयेत ९५ सायंप्रातस्तु भुंजीत नांतराले समाहितः वालेन तु न भुंजीत परश्राद्धं तथैव च ९६ वाग्यतो नैकवस्त्रश्च नासंविष्टः कदाचन भूमौ सदैव नाश्नीयान्नानासीनो न शब्दवत ९७

ताम्रमिति पाठे आलीढं गवाघ्रातं अपरिहितं परिषेचनहीनं ९१ उद्धृतसाराणि क्षीरादीनि प्रेक्षते याचकाय मेधावी नापुरुषः अशुचेः संनिकृष्टेन भुंजीत मेधावी अशुचेरिति गोजः ९२ धर्मेषु श्राद्धादिषु प्रतिषिद्धान भक्ष्यान पथतः श्राद्धाद्यभावे न भुंजीत ९५ वालेन केशेन उपलक्षितं परश्राद्धं शत्रुश्राद्धं ९६ सदैव न सदा नैवेति संबंधः ९७

निरस्यपानीयादीयादीन्विहाय अन्येषांभक्ष्याणांशेषमन्यस्मैनदेयंपानीयादेरपिशेषंपुत्रादिभ्यएवदेयं।पितुःज्येष्ठस्यभ्रातुश्चोच्छिष्टंभोज्यमितिस्म
रणात अन्येषांतेष्वोक्तनस्यानिषेधात गोडास्तु निरस्यशेषमेतेषांनप्रदेयमिपंठतितत्परिसंख्यापन्नेरूपेस्यात १०० शक्तीकीर्यत्तिनवेत्ति अत्र

तोयएवंप्रदायान्नमतिथिभ्योविशांपते पश्चाद्भुंजीतमेधावीनचाप्यन्यमनानरः ९८ समानमेकपंक्त्यांतुभोज्यमम
न्नंनरेश्वर विषंहालाहलंभुंक्तेयोऽप्रदायसुहृज्जने ९९ पानीयंपायसंसक्तून्दधिसर्पिर्मधून्यपि विरस्यशेषमेतेषांन
प्रदेयंतुकस्यचित १०० भुंजानोमनुजव्याघ्रनैवशंकांसमाचरेत दधिचाप्यनुपानंवैकर्त्तव्यंचभवार्थिना १०१ आ
चम्यचैकहस्तेनपरिस्राव्यंतथोदकं अंगुष्ठंचरणस्याथदक्षिणस्यावसेचयेत २ पाणिंमूर्ध्निसमाधायस्पृष्ट्वाचाग्निं
समाहितः ज्ञातिश्रैष्ठ्यमवाप्नोतिप्रयोगकुशलोनरः ३ अद्भिःप्राणान्समालभ्यनाभिंपाणितलेनतथा स्पृशंश्चैव
प्रतिष्ठेतनेचाप्यार्द्रेणपाणिना ४ अंगुष्ठस्यांतरालेचब्राह्मंतीर्थमुदाहृतं कनिष्ठिकायाःपश्चात्तुदेवतीर्थमिहोच्यते
५ अंगुष्ठस्यचयन्मध्यंप्रदेशिन्याश्चभारत तेनपित्र्याणिकुर्वीतस्पृष्ट्वापोन्यायतस्तथा ६॥ ७ ॥ ८॥

स्याप्रतत्वादिवान्अधिकंमानेवभोक्तव्यमित्यर्थः दधीतितक्रंतत्वनुपानंकर्त्तव्यमेव यथेष्टंभुंक्त्वामानेपीतक्रंसलवणंपिबेतितस्यदृष्टार्थत्वोक्तेः १
तान्दंष्टक १ कृत्रपरिस्रुतयहं अंगुष्ठमिति ३ प्राणानतनासीन

एतैनै तैलपायिकाः नपामायत्यभ्युदयायेत्यर्थः पारावतादयः सर्वैपक्षिविशेषाएव १८ शारणिकस्यरक्षणार्थिनः ११९ ॥ ७ ॥ ७ ॥

रा०
२३६

पराणपवादं न नृपान्नाप्रियं च कदाचन नमन्युः कश्चिदुत्पाद्यः पुरुषेणाभवार्थिना ७ पतितैस्तु कथां नेच्छेद्दर्शनं च विवर्जयेत्
संसर्गं च न गच्छेत तथायुर्विंदते महत् ८ न दिवा मैथुनं गच्छेन्न कन्यां न च बंधकीं नवास्नातां स्त्रियं गच्छेत्तथायुर्विंदते महत्
९ स्वे स्वे तीर्थे समाचम्य कार्ये समुपकल्पिते त्रिःपीत्वापो द्विःप्रमृज्य कृतशौचो भवेन्नरः १० इंद्रियाणि सकृत्स्पृश्य
त्रिरभ्युक्ष्य च मानवः कुर्वीत पित्र्यं दैवं च वेदद्दृष्टेन कर्मणा ११ ब्राह्मणार्थं च यच्छौचं तच्च मे शृणु कौरव पवित्रं च हि
तं चैव भोजनाद्यंतयोस्तथा १२ सर्वशौचेषु ब्राह्मेण तीर्थेन समुपस्पृशेत् निष्ठीव्य तु तथा क्षुत्वा स्पृश्यापो हि शु
चिर्भवेत् १३ वृद्धो ज्ञातिस्तथा मित्रं दरिद्रो यो भवेदपि गृहे वासयितव्यास्ते धन्यमायुष्यमेव च १४ गृहे पाराव
ता धन्याः शुकाश्च सहसारिकाः गृहेष्वेते न मायाय तथा वै तैलपायिकाः १५ उद्दीपकाश्च गृध्राश्च कपोता भ्रम
रास्तथा निविशेयुर्यदा तत्र शांतिमेव तदाचरेत् १६ अमंगल्यानि चैतानि तथाक्रोशो ---- महात्मनां
महात्मनोति गुह्यानि न वक्तव्यानि कर्हिचित् १७ अगम्याश्च न गच्छेत राज्ञः पत्नीं सखीं तथा वैद्यानां बाल
वृद्धानां भृत्यानां च युधिष्ठिर १८ बंधूनां ब्राह्मणानां च तथा शारणिकस्य च संबंधिनां च राजेंद्र तथायुर्विंदते
महत् ११९

राम०
२३६

प्रसाधनं केशानां संस्कारादिकं पानीयस्य क्रियास्नानं नक्तं स्नायादिति गृह्ये रात्रौ शिरःस्नाननिषेधः २३ पात्राणि पात्रं तद्योग्यानीत्यर्थः चावदाता
नीति गोदुपातः स्वच्छः अवदातानि निर्मलान्यपि शेषाणि वर्जनीयानीत्यर्थः २३ सौहित्यं आतृप्तिभोजनं परस्पैव कर्तव्यं आत्मनस्त्वनसमाचरेत द्वि
जच्छेदं यन्द्विवर्धनं कुर्वीतान हिंपन्द्विमां समेवनभोक्तव्यमिति फलितमित्याशंक्याह भुक्त्वानचसमाचरेदिति द्विजान्भुक्त्वापितच्छेदं नसमाचरेत क्रप

मास्तरणास्थपतिम्यांच निर्मितं यन्निवेशनं तदावसेत्सदाप्राज्ञो भवार्थी मनुजेश्वर २० संध्यायां नस्वपेद्राजन्विद्यान्नचस
माचरेत नभुंजीत च मेधावी तथायुर्विंदते महत् २१ नक्तं न कुर्यात्पित्र्याणि भुक्त्वा चैव प्रसाधनं पानीयस्य क्रिया नक्तं
नकार्या भूतिमिच्छता २२ वर्जनीयाश्च वै नित्यं सक्तवो निशि भारत शेषाणि चावदातानि पानीयं चापि भोजने २३
सौहित्यं न च कर्तव्यं रात्रौ न च समाचरेत द्विजच्छेदं न कुर्वीत भुक्त्वा पानं समाचरेत् २४ महाकुले प्रसूतां च प्रशस्तां लक्ष म ४
णैस्तथा वयस्थां च महाप्राज्ञ कन्यामावोढुमर्हति २५ अपत्यमुत्पाद्य ततः प्रतिष्ठाप्य कुलं तथा पुत्राः प्रदेया ज्ञाने
षु कुलधर्मेषु भारत २६ कन्या चोत्पाद्य दातव्या कुलपुत्राय धीमते पुत्रा निवेश्याश्च कुलेहत्यास तथा च भारत २७
शिरःस्नातोथ कुर्वीत दैवं पित्र्यमथापि च नक्षत्रे न च कुर्वीत यस्मिन्जातो भवेन्नरः २८ ॥ ७ ॥ छ ॥

क्रीतमेव मार्गभ्रष्टं न तु स्वयं हिंसाकार्यमित्यर्थः भुक्त्वा पानं समाचरेदिति पाठे भोजनांते तक्रं जलं वा पेयमित्यर्थः २५ ज्ञानेषु बहुज्ञावनि मित्तं
पुत्राः प्रदेयाः विद्वत्सु समर्पणीयाः २६ कुलानसत्कुलसंबंधे निविवेश्याः विवाह्याः लभ्याः लंभनीयाः २८ आग्नेये ऋत्तिकायां ॥ ७ ॥

प्रतरिस्वनक्षत्राहिन्नक्षत्रमावऊणापितानवामिर्भागेहतेपंचमीताराप्रत्यरिः २८ यंगिनीस्वानांगीयगितां विरुद्धांगेनअधिकेनसुकां॥ स
थे१
दा० २३७ नप्रोष्ठपदयोःकार्यंतथाग्नेयेचभारत दारुणेषुचसर्वेषुसैषुप्रत्यरिंचविवर्जितं २९ ज्योतिषेयानिचोक्तानितानिस
र्वाणिभारत प्राङ्मुखःश्मश्रुकर्माणिकारयेतसमाहितः ३० उदङ्मुखोवाराजेंद्रतथायुर्विंदतेमहत परिवादंन
चकुर्यात्परेषामात्मनस्तथा परिवादोह्यधर्माययोच्यतेभरतर्षभ ३१ वर्जयेद्व्यंगिनीनारींतथाकन्यांनरोत्तम समा
नर्षिपितृश्चैवमातुःस्वकुलजांतथा ३२ वृद्धांप्रव्रजितांचैवतथैवचपतिव्रतां तथानिकृष्टवर्णांचवर्णोत्कृष्टांचवर्जयेत
३३ अयोनिंचवियोनिंचनगच्छेद्विचक्षणः पिंगलांकुष्ठिनींनारींनत्वमावोढुमर्हसि ३४ अपस्मारिकुलेजातां
निहीनांचैववर्जयेत श्वित्रिणांचकुलेजातांक्षयिणांमनुजेश्वर ३५ लक्षणैरन्वितायाचप्रशस्तायाचलक्षणैः मनो
ज्ञादर्शनीयाचतांभवान्वोढुमर्हति ३६ महाकुलेनिवेष्टव्यंसदृशेवायुधिष्ठिर अवरापतितांचैवनग्राह्यांभूतिमिच्छता
३७ अग्नीनुत्पाद्ययत्नेनक्रियाःसुविहिताश्चयाः वेदेषुब्राह्मणैःप्रोक्तास्ताश्चसर्वाःसमाचरेत ३८ नचेर्ष्यास्त्री
षुकर्त्तव्यारक्ष्यादाराश्चसर्वशः अनायुष्याभवेदीर्ष्यांविवर्जयेत १३९ ॥ छ ॥ छ ॥ छ ॥
६२ नस्मादीर्ष्यां१ एम० २३७
मार्वाससमप्रवरां ३२ अयोनिंअज्ञातकुलोवियोनिंहीनकुलां १३९ ॥ छ ॥ छ ॥ ॥ छ ॥ छ ॥ छ ॥

प्रगे संध्यायां ४० नापितोच्छिष्टतावास्नुकर्मेन्तरमस्नातस्य अभ्यासः अध्ययनंच ४३ दर्शकः दूष्टा ४४ परिव्रज्यं देशांतरे गंतव्यं १५२ १५२

अनायुष्यं दिवास्वप्नं तथाभ्युदित शायिता प्रगे निशायांच तथा नैवोच्छिष्टाः स्वपंतिवै ४० पारदार्यमनायुष्यं ना
पितोच्छिष्टता तथा यत्नतो नैव कर्त्तव्यमभ्यासश्चैव भारत ४१ संध्यायां न च भुंजीत न स्नायेन्न पठेत्तथा प्रयतश्च
भवेत्तस्यां न च किंचित्समाचरेत् ४२ ब्राह्मणान्पूजयेच्चापि तथा स्नात्वा नराधिप देवांश्च प्रणमेत्स्नातो गुरूंश्चाप्य
भिवादयेत् ४३ अनिमंत्रितो न गच्छेत यज्ञं गच्छेत दर्शकः अनर्चितो ह्यनायुष्यं गमनं तत्र भारत ४४ नैवैकेन परि
व्रज्यं न गंतव्यं तथा निशि अनागतायां संध्यायां गृहे वसेत ४५ मातुः पितुर्गुरूणां च कार्यमेवानुशासनं हितं वाप्य
हितं वापि न विचार्यं नरर्षभ ४६ धनुर्वेदे च वेदे च यत्नः कार्यो नराधिप हस्तिपृष्ठेऽश्वपृष्ठे च रथचर्यासु चैव ह ४७ यत्न
वान्भव राजेंद्र यत्नवान्सुखमेधते अप्रधृष्यश्च शत्रूणां भृत्यानां स्वजनस्य च ४८ प्रजापालनयुक्तश्च न क्षतिं लभ
ते क्वचित युक्तिशास्त्रं च ते ते यं शब्दशास्त्रं च भारत गंधर्वशास्त्रं च कलाः परिज्ञेया नराधिप ५० पुराणमितिहासाश्च त
थाख्यानानि यानि च महात्मनां च चरितं श्रोतव्यं नित्यमेव ते ५१ पत्नीं रजस्वलां चैव नाभिगच्छेन्न चाह्वयेत् स्नातां चतुर्थे
दिवसे रात्रौ गच्छेद्विचक्षणः ५२

एष न्त्रापुष्याणांन्त्रापुष्कराणां कर्मणांकर्मणामुद्देशः संक्षेपः ५६ न्त्रामुष्यचाराध्यायः पथा १ माचशिष्यस्यगुरोर्हतिस्तांवर्तसे ३ तेषांगुरूणां ४

९२

दा०
२३५

पंचमेदिवसेनारीषष्ठेहनिपुमान्भवेत् एतेनविधिनापत्नीमुपगच्छेत्पंडितः ५३ ज्ञातिसंबंधिमित्राणिपूजनीयानिसर्वशः
प्रयत्नेचयथाशक्तियष्टेविविधदक्षिणेः ५४ अतऊर्ध्वमएांपचसेवितव्येनराधिप एषतेलक्षणोद्देशआपुष्याणांप्रकीर्त्तितः
५५ शेषस्त्रैविद्यवृद्धेभ्यःप्रत्याहार्योयुधिष्ठिर आचारोभूतिजननआचारःकीर्त्तिवर्द्धनः आचाराद्वर्द्धतेह्यायुराचारोहंत्य
लक्षणं ५७ आगमानांहिसर्वेषामाचारःश्रेष्ठउच्यते आचारप्रभवोधर्मोधर्मादायुर्विवर्द्धते ५८ एतद्यशस्य
मायुष्यंस्वर्ग्यंस्वस्त्ययनंमहत् अनुकंप्यसर्ववर्णान्ब्रह्मणासमुदाहृतं ५९ इतिदानधर्मेष्वायुष्याख्यानंनाम यु
धिष्ठिरउवाच यथाज्येष्ठःकनिष्ठेषुवर्त्तेतभरतर्षभ कनिष्ठाश्चयथाज्येष्ठेवर्त्तेरंस्तद्ब्रवीहिमे १ भीष्मउवाच ज्ये
ष्ठवत्तातवर्त्तस्वज्येष्ठोहिसततंभवान गुरोर्गरीयसीवृत्तिर्याचशिष्यस्यभारत २ नगुरावकृतप्रज्ञेशक्यंशिष्येण
वर्त्तितुं गुरोर्हिदीर्घदर्शित्वंयत्तच्छिष्यस्यभारत ३ अंधःस्यादंधवेलायांजडःस्यादपिवाबुधः परिहारेणतद्धृया
घस्तेषांस्याद्व्यतिक्रमः ४ प्रत्यक्षेभिन्नहृदयाभेदयेयुःकृतंनराः श्रियाभितसांकौंतेयभेदकामास्तथारयः ५

एम०
२३८

कृतंमित्रंत्र्ण्एःनराःभेदयेयुः ५५ ५ ॥ ७ ॥ ७ ॥ ॥

पवीप्रसः निष्ठान ७ विद्वलस्यैवेतेसस्य विद्वलस्तु पुमानम्लचेतसेचेतसेवेतसे पि चेतिमेदिनी जनयितुः पितुः ८९ यौतकं दायविभागं १० जंघाश्र

ज्येष्ठः कुलं वर्द्धयति विनाशयति वा पुनः हन्ति सर्वमपि ज्येष्ठः कुलं यत्र व जायते ६ अथ यो विनिकुर्वीत ज्येष्ठो भ्राता यवीय
सः अज्येष्ठः स्यादभागश्च नियम्यो राजभिश्चसः ७ निकृती हि नरा लोकान्यायान्त्यत्र संशयं विद्वस्यैव तत्पुण्यमो
घं जनयितुः स्मृतं ८ सर्वानर्थः कुले यत्र जायते पापपूरुषः अकीर्तिं जनयत्येव कीर्तिमन्तर्दधाति च ९ सर्वे चापि
विकर्मस्था भागं नार्हन्ति सोदराः नाप्रदाय कनिष्ठेभ्यो ज्येष्ठः कुर्वीत यौतकं १० अनुपघ्नन्पितृद्रव्यं जंघाश्रमफलोध्व
गः स्वयमीहितलब्धं तु नाकामो दातुमर्हति ११ भ्रातॄणामविभक्तानामुत्थानमपि चेत्सह नपुत्रभागं विषमं
पिता दद्यात्कथंचन १२ न ज्येष्ठो वावमन्येत दुःकृतः सुकृतोपि वा यदि स्त्री यद्यवरजः श्रेयश्चेत्तत्तदाचरेत् १३ धर्मं
हि श्रेय इत्याहुरिति धर्मविदो जनाः दशाचार्याननुपाध्याय उपाध्यायान्पिता दश १४ दश चैव पितॄन्माता सर्वां वा पृथि
वीमपि गौरवेणाभिभवति नास्ति मातृसमो गुरुः १५ माता गरीयसी यच्च तेनैतां मन्यते जनः ॥ ७ ॥ ७ ॥

मस्वफलं धनं यस्य अध्वगः प्रवासी ११ उत्थानं भोजनौदो विभागो वा १२ यदि स्त्री यदि वा कनिष्ठो दुःकृतः तथापि तस्य श्रेयः कुर्यात् १३ १४ १५

१४ १५ १६ १७ १८ १९ २० अध्यायः सर्वेषां १ २ ३ ४ ॥ ७ ॥ ७ ॥

दा० २३९

ज्येष्ठो भ्राता पितृसमो मृते पितरि भारत स ह्येषां वृत्तिदाता स्यात्स चैतान्प्रतिपालयेत् १७ कनिष्ठास्तं नमस्येरन्सर्वे छन्दानु
वर्तिनः तमेव चोपजीवेरन्यथैव पितरं तथा १८ शरीरमेतौ सृजतः पिता माता च भारत आचार्यशास्ता या जातिः सा दि
व्या साऽजराऽमरा १९ ज्येष्ठा मातृसमा चापि भगिनी भरतर्षभ भ्रातुर्भार्या च तद्वत्स्याद्यस्या बाल्ये स्तनं पिबेत् २० इति
दानधर्मे ज्येष्ठकनिष्ठवृत्तिः युधिष्ठिर उवाच सर्वेषामेव वर्णानां म्लेच्छानां च पितामह उपवासे मतिरियं कारणं च न
विद्महे १ ब्रह्मक्षत्रेण नियमाश्चर्तव्या इति नः श्रुतं उपवासे कथं तेषां कृत्यमस्ति पितामह २ नियमांश्चोपवासांश्च स
र्वेषां ब्रूहि पार्थिव आप्नोति कां गतिं तात उपवासपरायणः ३ उपवासः परं पुण्यमुपवासः परायणं उपोष्येह न
रश्रेष्ठ किं फलं प्रतिपद्यते ४ अधर्मान्मुच्यते केन धर्ममाप्नोति वा कथं स्वर्गं पुण्यं च लभते कथं भरतसत्तम ५ उ
पोष्य चापि किं तेन प्रदेयं स्यान्नराधिप धर्मेण च सुखानर्थांल्लभेद्येन ब्रवीहि तं ६ ॥ ७ ॥ ७ ॥

अनु० २३९

ब्रह्मक्षत्रे त्रिरात्रमधिकमुपोषणं नेष्यते द्विरात्रमष्टमं षष्ठं त्रं सर्वेषां अथ श्राश्रमांतरे कश्चिन्निर्दिष्टं ११ पुष्टिः फलं १२ दिनस्ये द्वेभक्ते तत्र

वैशंपायन उ० एवं ब्रुवाणं कौंतेयं धर्मज्ञं धर्मतत्त्ववित् धर्मपुत्रमिदं वाक्यं भीष्मः शांतनवोऽब्रवीत् ७ भीष्म उवाच
इदं खलु मया राजन् श्रुतमासीत् पुरातनं उपवासविधौ श्रेष्ठा ये गुणास्ते भरतर्षभ ८ ऋषिमंगिरसं पूर्वं पृष्टवानस्मि भारत
यथा मां त्वं तथैवाहं पृष्टवांस्तं तपोधनं ९ प्रश्नमेतं मया पृष्टो भगवानग्निसंभवः उपवासविधिं पुण्यमाचष्ट भरतर्षभ
१० अंगिरा उ० ब्रह्मक्षत्रे त्रिरात्रं तु विहितं कुरुनंदन द्विस्त्रिरात्रमथैकाहं निर्दिष्टं पुरुषर्षभ ११ वैश्याः शूद्राश्च य
न्मोहादुपवासं प्रचक्रिरे त्रिरात्रं वा द्विरात्रं वा तयोः पुष्टिर्न विद्यते १२ चतुर्थभक्तक्षपणं वैश्ये शूद्रे विधीयते त्रिरात्रं न तु
धर्मज्ञैर्विहितं धर्मदर्शिभिः १३ पंचम्यां वा षष्ठ्यां च पौर्णमास्यां च भारत उपोष्य एकभक्तेन नियतात्मा जितेंद्रियः १४
क्षमावान् रूपसंपन्नः श्रुतवांश्चैव जायते नानपत्यो भवेत्प्राज्ञो दरिद्रो वा कदाचन १५ यजिष्णुः पंचमीं षष्ठीं कुले भोजयेद्
द्विजान् अष्टमीमथ कौरव्य कृष्णपक्षे चतुर्दशीं १६ उपोष्य व्याधिरहितो वीर्यवानभिजायते मार्गशीर्षं तु यो मास
मेकभक्तेन संक्षिपेत् भोजयेच्च द्विजान् शक्त्या स मुच्येद्व्याधिकिल्बिषैः १८ सर्वकल्याणसंपूर्णः सर्वौषधिसमन्वितः उ
पोष्य व्याधिरहितो वीर्यवानभिजायते कृषिभागी बहुधनो बहुधान्यश्च जायते १९ ॥ ७ ॥ ७ ॥ ७ ॥

चतुर्थस्य भक्तस्य क्षपणं द्विरात्रमभोजनमित्यर्थः न तु त्रिरात्रं तेषामस्तीत्याह त्रीति १५ यजिष्णुः देवतापूजनशीलः कुले स एव [redacted] महानन्नं दा
ताऽभवतीत्यर्थः १९

ज्येष्ठामूलं ज्येष्ठमासे ३१ सर्वेषु मासेषु सं एकैकस्मिन पक्षे गते द्वितीय पक्षे भक्तं समश्नाति ३२ ३३ ॥ ७ ॥ ७ ॥ ७ ॥

प० २५० पौषमासं तु कौंतेय भक्तेनैकेन यः क्षिपेत सुभगो दर्शनीयश्च यशोभागी च जायते २० माघं तु नियतो मासमेकभक्तेन यः क्षि
पेत श्रीमत्कुले ज्ञातिमध्ये समहत्वं प्रपद्यते २१ भाद्रे व तु मासं तु एभक्तेन यः क्षपेत स्त्रीषु व[illegible] भतां याति वश्याश्चास्य भवं
तिताः २२ चैत्रं तु नियतो मासमेकभक्तेन यः क्षिपेत सुवर्णमणिमुक्ताढ्ये कुले महति जायते २३ निस्तरेदेकभक्तेन
वैशाखं यो जितेंद्रियः नरो वा यदि वा नारी ज्ञातीनां श्रेष्ठतां व्रजेत २४ ज्येष्ठामूलं तु यो मासमेकभक्तेन संक्षिपेत ऐश्वर्य
मतुलं श्रेष्ठं पुमान्स्त्री वा प्रपद्यते २५ आषाढमेकभक्तेन स्थित्वा मासमतंद्रितः बहुधान्यो बहुधनो बहुपुत्रश्च जाय
ते २६ श्रावणं तु नभो मासमेकभक्तेन यः क्षिपेत तत्र तत्राभिषेकेण युज्यते ज्ञातिवर्द्धनः २७ प्रोष्ठपदं तु यो मासमे
काहारो भवेन्नरः गवाढ्यं स्फीतमचलमैश्वर्यं प्रतिपद्यते २८ तथैवाश्वयुजं मासमेकभक्तेन यः क्षिपेत मृतावान्वाहना
ढ्यश्च बहुपुत्रश्च जायते २९ कार्त्तिकं तु नरो मासं यः कुर्यादेकभोजनं शूरश्च बहुभार्यश्च कीर्त्तिमांश्चैव जायते ३० इ
तिमासा नरव्याघ्र क्षपतां परिकीर्त्तिताः तिथीनां नियमा ये तु शृणु तानपि पार्थिव ३१ पक्षे पक्षे गते यस्तु भक्तमश्ना एम० २५०
ति भारत गवाढ्यो बहुपुत्रश्च दीर्घायुश्च स जायते ३२ मासि मासि त्रिरात्राणि कृत्वा वर्षाणि द्वादश गणाधिपत्यं प्राप्नो
ति निःसपत्नमनाविलं ३३

एतेतुनियमाःसर्वेकर्त्तव्याःशरदोदृशा द्वैचान्येभरतश्रेष्ठप्रवृत्तिमनुवर्त्तता ३४ यस्तुभ्रातस्तथासायंभुंजानोनांतरापिवेत
अहिंसानिरतोनित्यंजुह्वानोजातवेदसं ३५ षड्भिःसवर्षैर्नृपतेसिध्यतेनात्रसंशयः अग्निष्टोमस्ययज्ञस्यफलंप्राप्नोतिमान
वः ३६ अधिवासेसोप्सरसांनृत्यगीतविनादिते रमतेस्त्रीसहस्राढ्येसुकृतीविरजानरः ३७ तप्तकांचनवर्णाभंविमानमा
धिरोहति पूर्णंवर्षसहस्रंचब्रह्मलोकेमहीयते ३८ ततःपुण्यक्षयादिहचागम्यमाहात्म्यंप्रतिपद्यते यस्तुसंवत्सरंपूर्णमेकाहा
रोभवेन्नरः अतिरात्रस्ययज्ञस्यासफलंमुपसंपाश्नुते ४० दशावर्षसहस्राणिस्वर्गेचसमहीयते ततःक्षयादिहचागम्यमाहा
त्म्यंप्रतिपद्यते ४१ यस्तुसंवत्सरंपूर्णंचतुर्थभक्तमश्नुते अहिंसानिरतोनित्यंसत्यवाग्विजितेंद्रियः ४२ वाजपेयस्ययज्ञ
स्यसफलंसमुपाश्नुते दशवर्षसहस्राणिस्वर्गलोकेमहीयते ४३ षष्ठेकालेतुकौंतेयनरःसंवत्सरंक्षिपेत अश्वमेधस्यय
ज्ञस्यफलंप्राप्नोतिमानवः ४४ चक्रवाकप्रयुक्तेनविमानेनसगच्छति चत्वारिंशत्सहस्राणिवर्षाणांदिविमोदते ४५
अष्टमेनतुभक्तेनजीवेत्संवत्सरंनृप गवामयस्ययज्ञस्यफलंप्राप्नोतिमानवः ४६ हंससारस[redacted]युक्तेनविमानेनस
गच्छति पंचाशतसहस्राणिवर्षाणांदिविमोदते ४७

एकस्मिन्पक्षेगतेपरस्मिन्नर्द्धेऽनातिवर्षेचत्रदेवषण्मासाशनंभवति ५० संवत्सरमितिएकैकस्मिन्संवत्सरेएकमेकमासंजलमात्राहारोभ

प २

दा० २४१ पक्षेपक्षेगतेराजन्योऽश्नीयाद्वर्षमेवतु षण्मासानशनंतस्यभगवानंगिराब्रवीत ४८ षष्टिवर्षसहस्राणिदिविमाव

सतेचसः ४९ वीणानांवल्लकीनांचवेणूनांचविशांपते सुघोषैर्मधुरैःशब्दैःसुप्तःसप्रतिबोध्यते ५० संवत्सरमिहैकं

तुमासिमासिपिबेदपः फलंविश्वजितस्तातप्राप्नोतिसनरोनृप ५१ सिंहव्याघ्रप्रयुक्तेनविमानेनसगच्छति सप्ततिंचसह

स्राणिवर्षाणांदिविमोदते ५२ मासाद्र्ध्वंनरव्याघ्रनोपवासोविधीयते विधिंत्वनशनस्याहुःपार्थधर्मविदोजनाः ५३

अनार्तोव्याधिरहितोगच्छेदनशनंतुयः पदेपदेयज्ञफलंसप्राप्नोतिनसंशयः ५४ दिवंहंसप्रयुक्तेनविमानेनसगच्छति

शतंवर्षसहस्राणांमोदतेसदिविप्रभुः ५५ शतंचाप्सरसःकन्यारमयंत्यपितंनरं आर्तोवाव्याधितोवापिगच्छेदनश

नंतुयः शतंवर्षसहस्राणांमोदतेसदिविप्रभो ५७ कांचीनूपुरशब्देनसुप्तश्चैवप्रबोध्यते सहस्रहंसयुक्तेनविमा

नेनतुगच्छति ५८ सगत्वास्त्रीशताकीर्णेरमतेभरतर्षभ क्षीणस्याप्यायनेदृष्टंक्षतस्यक्षतरोहणं ५९ व्याधित

स्यौषधग्रामःक्रुद्धस्यचप्रसादनं दुःखितस्यार्थमानाभ्यांदुःखानांप्रतिषेधनं [redacted] नचैतेऽस्वर्गकामस्यरोच

न्तेसुखमेधसः अतःसकामसंयुक्तोविमानेहेमसन्निभे ६ ॥ ७ ॥ ७ ॥ ७ ॥ ७ ॥ ७॥ एप्र० २४१

वेदितिवाक्यार्थःयथाश्रुतार्थग्रहणेजीवनाशप्रसंगात ६० स्वर्गकामस्यक्षीणत्वाघवस्यांश्चाप्यायनादयोनरोचंते अपितुदुःखसहयानए

वसतमोवर्धयतीत्यर्थः ६१ शतस्य १

रमतेस्त्रीशताकीर्णेपुरुषोलंकृतःशुचिः स्वस्थःसफलसंकल्पःसुखीविगतकल्मषः अनश्नन्देहमुत्सृज्यफलंप्राप्नो
तिमानवः ६२ बालसूर्यप्रतीकाशेविमानेहेमवर्चसि वैडूर्यमुक्ताखचितेवीणामुरजनादिते ६३ पताकादीपि
काकीर्णेदिव्यघंटानिनादिते स्त्रीसहस्रानुचरितेसनरःसुखमेधते ६४ यावंतिरोमकूपाणितस्यगात्रेषुपांडव तावं
त्येवसहस्राणिवर्षाणांदिविमोदते ६५ नास्तिवेदात्परंशास्त्रंनास्तिमातृसमोगुरुः नधर्मात्परमोलाभस्तपोनानशना
त्परं ६६ ब्राह्मणेभ्यःपरंनास्तिपावनंदिविचेहच उपवासैस्तथातुल्यंतपःकर्मनविद्यते ६७ उपोष्यविधिवद्देवास्त्रि
दिवंप्रतिपेदिरे ऋषयश्चपरांसिद्धिमुपवासैरवाप्नुवन् ६८ दिव्यवर्षसहस्राणिविश्वामित्रेणधीमता क्षांतमेकेन
भक्तेनतेनविप्रत्वमागतः ६९ च्यवनोजमदग्निश्चवसिष्ठोगोतमोभृगुः सर्वएवदिवंप्राप्ताःक्षमावंतोमहर्षयः ७०
इदमंगिरसापूर्वंमहर्षिभ्यःप्रदर्शितं यःप्रदर्शयतेनित्यंनसदुःखमवाप्नुते ७१ इमंतुकौंतेययथाक्रमंविधिंप्रवर्तितं तं
ह्यंगिरसामहर्षिणा पठेच्चयोवैशृणुयाच्चनित्यंनविद्यतेतस्यनरस्यकिल्बिषं ७२ विमुच्यतेचापिससर्वसंकरैर्नचा
स्यदोषैरभिभूयतेमनः वियोनिजानांचविजानतेरुतंध्रुवांचकीर्तिंलभतेनरोत्तमः ७३ इतिदानधर्मेषु० उपवासवि
धिः

पिता १२३ अवगुणेनिर्गुणेः एकात्मभिः एकाकिभिः अलं एनां संहतैः असवाधंसंहत्ये: ६ कल्यंप्रातः ११ अमेसं एणोद्दिपश्चेवर्षाणी

द्रा०
२५२

युधिष्ठिरउवाच पितामहेनविधिवद्यज्ञाःप्रोक्तामहात्मना गुणाश्चैषांयथातथ्यंप्रेत्यचेहचसर्वशः १ नेनश
क्यादरिद्रेणायज्ञाःप्राप्तुंपितामह वहुपकारणायज्ञानानासंभारविस्तराः २ पार्थिवैराजपुत्रैश्चशक्याःप्राप्तुंपि
तामह नार्थन्यूनैरवगुणैरेकात्मभिरसंहतैः योदरिद्रैरपिविधिःशक्यःप्राप्तुंसदाभवेत् ४ अर्थन्यूनैरवगुणैरे
कात्मभिरसंहतैः तुल्योयज्ञफलैरेतैस्तन्मेब्रूहिपितामह ५ भीष्मउवाच इदमंगिरसाप्रोक्तमुपवासफलात्मकं
विधिंयज्ञफलैस्तुल्यंतन्निबोधयुधिष्ठिर ६ यस्तुकल्यंतथासायंभुंजानोनांतरापिवेत अहिंसानिरतोनित्यं
जुह्वानोजातवेदसं ७ षड्भिरेवसवर्षैस्तुसिध्यतेनात्रसंशयः तप्तकांचनवर्णंचविमानंलभतेनरः ८ देवस्त्री
णांमधीवासेनृत्यगीतनिनादिते प्राजापत्येवसेत्पद्मवर्षाणामग्निसन्निभे ९ त्रीणिवर्षाणियःप्राशेत्सत
ततंत्वेकभोजनं धर्मपत्नीरतोनित्यमग्निष्टोमफलंलभेत १० यज्ञंवहुसुवर्णंवावासंचप्रतिमाचरत सत्यवा
ग्दानशीलश्चब्रह्मण्यश्चानसूयकः क्षांतोदांतोजितक्रोधःसगच्छेतिपरांगतिं ११ पांडुराभ्रप्रतीकाशेविमाने
हंसलक्षणे द्वेसमाप्तेततःपद्मेसोप्सरोभिर्वसेत्तह १२

एम०
२५२

तिशेषःशतवोरुषपूर्कंपद्मं १२ १२ १२ १२ १२ ॥ ५ ॥

निवर्त्तनेनियमेनवर्तनं २४ आवर्त्तनानिवर्षाणिचत्वारिद्वादशचेतिषोडशपद्मानितथाशराग्निरितिपंचत्रिंशत एवमेकपंचाशत पद्मानि २६

द्वितीयेदिवसेसक्तप्राश्नीयादेकभोजनं सदाद्वादशमासांस्तुजुह्वानोजातवेदसं १३ अग्निकार्यपरोनित्यंनित्यंकल्यप्र
वोधनः अग्निष्टोमस्ययज्ञस्यफलंप्राप्नोतिमानवः १४ हंससारसयुक्तंचविमानंलभतेनरः इंद्रलोकेचवसतेनरस्त्री
भिःसमावृतः १५ तृतीयेदिवसेयस्तुप्राश्नीयादेकभोजनं सदाद्वादशमासांस्तुजुह्वानोजातवेदसं १६ अग्निका
र्यपरोनित्यंनित्यंकल्यप्रवोधनः अतिरात्रस्ययज्ञस्यफलंप्राप्नोत्यनुत्तमं १७ मयूरहंसयुक्तंचविमानंलभतेनरः स
प्तर्षीणांसदालोकेसोप्सरोभिर्वसेत्सह १८ निवर्त्तनंचतत्रास्याश्रीणिपद्मानिवैविभुः दिवसेयश्चतुर्थेतुप्राश्नीयादे
कभोजनं १९ सदाद्वादशमासांश्चैवजुह्वानोजातवेदसं वाजपेयस्ययज्ञस्यफलंप्राप्नोत्यनुत्तमं २० इंद्रकन्याभिरूढंच
विमानंलभतेनरः सागरस्यचपर्यंतेवासवंलोकमावसेत २१ देवराजस्यचक्रीडांनित्यकालमवेक्षते दिवसेपंच
मेयस्तुप्राश्नीयादेकभोजनं २२ सदाद्वादशमासांस्तुजुह्वानोजातवेदसं अलुब्धःसत्यवादीचब्रह्मण्योविहिंस आ ४
कः अनसूयःशयस्योद्वादशाहफलंलभेत २३ जांबूनदमयंदिव्यंविमानंहंसलक्षणंसूर्यमालासमाभासमारोहेत्सौ
दुर्गहं २४ आवर्त्तनानिचत्वारितथापद्मानिद्वादश शराग्निपरिमाणंचतत्रासौवसतेसुखं २५ दिवसेयस्तुष
ष्ठेवैमुनिःप्राशेतभोजनं सदाद्वादशमासांश्चैवजुह्वानोजातवेदसं २६ ॥ ७ ॥ ७ ॥ ७ ॥

ऊर्ध्वत्वसामान्यात पताकामहापद्माख्यः संख्याविशेषः ३२ सुमनोवर्णकंस्वर्णकंदनादि ३३ ३४ ४० ॥

सदा त्रिषवणस्नायी ब्रह्मचार्यनसूयकः गवामेधस्य यत्तस्य फलं प्राप्नोत्यनुत्तमं २७ अग्निज्वालासमाभासं हंसब
र्हिणसेवितं शातकुंभसमायुक्तं साधयेद्यानमुत्तमं २८ तथैवाप्सरसामंके प्रतिसुप्तः प्रबोध्यते नूपुराणां निनादेन मेख
लानां च निःस्वनैः २९ कोटीसहस्रं वर्षाणां त्रीणि कोटिशतानि च पद्मान्यष्टादश तथा पताके द्वे तथैव च ३० अयु
तानि च पंचाशदृक्षचर्मशतस्य च लोम्नां प्रमाणेन समं ब्रह्मलोके महीयते ३१ दिवसे सप्तमे यस्तु प्राश्नीयादेकभो
जनं सदा द्वादशमासान्वै जुह्वानो जातवेदसं ३२ सरस्वतीं गोपयानो ब्रह्मचर्यं समाचरन सुमनोवर्णकं चैव मधु
मांसं च वर्जयेत ३३ पुरुषो मरुतां लोकमिंद्रलोकं च गच्छति तत्र तत्र हि सिद्धार्थो देवकन्याभिरर्च्यते ३४ फलं ब
हुसुवर्णस्य यत्तस्य लभते नरः संख्यामतिगुणां वापि तेषु लोकेषु मोदते ३५ यस्तु संवत्सरं क्षांतो भुंक्ते ह्यष्टमे नरः
देवकार्यपरो नित्यं जुह्वानो जातवेदसं ३६ पौंडरीकस्य यत्तस्य फलं प्राप्नोत्यनुत्तमं पद्मवर्णनिभं चैव विमानमधिरो
ति कृष्णाः कनकगौर्यश्च नार्यः श्यामास्तथापराः वयोरूपविलासिन्यो लभते नात्र संशयः ३८ यस्तु संवत्स
रं भुंक्ते नवमे नवमेहनि सदा द्वादशमासान्वै जुह्वानो जातवेदसं ३९ अश्वमेधसहस्रस्य फलं प्राप्नोत्यनुत्तमं पुं
डरीकप्रकाशं च विमानं लभते नरः ४०

दीप्तसूर्याग्नितेजोभिर्दिव्यमालाभिरेवच नीयतेरुद्रकन्याभिःसोंतरिक्षंसनातनं ४१ अष्टादशसहस्राणिवर्षाणांकल्पमेवच
कोटीशतसहस्रंचतेषुलोकेषुमोदते ४२ यस्तुसंवत्सरंभुंक्तेदशाहेवैगतेगते सदाद्वादशमासान्वैजुह्वानोजातवेदसं ४३
व्रह्मकन्यानिवेसेचसर्वभूतमनोहरे अश्वमेधसहस्रस्यफलंप्राप्नोत्यनुत्तमं ४४ रूपवत्यश्चतंकन्यारमयंतिसनातनं
नीलोत्पलनिभैर्वर्णैरक्तोत्पलनिभैस्तथा ४५ विमानंमंडलावर्तमावर्त्तगहनंकुलं सागरोर्मिप्रतीकाशंसलेभत्यानमु
त्तमं विचित्रमणिमालाभिर्नादितंशंखनिःस्वनैः स्फाटिकैर्वज्रसारैश्चस्तंभैःसुकृतवेदिकं ४७ आरोहतिमहघानंहं
ससारसनादितं कोटीशतसहस्रंसदेवलोकेसमोदते एकादशेतितुदिवसेयःप्राप्नेप्राशतेहविः ४८ सदाद्वादशमासां
स्तुजुह्वानोजातवेदसं पारिस्त्रियंनाभिलषेद्वाचाथमनसापिवा ४९ अनृतंचनभाषेतमातापित्रोःकृतेपिवा अभिग
छेन्महादेवंविमानस्थंमहावलं ५० अश्वमेधसहस्रस्यफलंप्राप्नोत्यनुत्तमं स्वायंभुवंचपश्येतविमानंसमुपस्थितं ५१
कुमार्यःकांचनाभासारूपवत्योनयंतितं रुद्राणांतमधीवासंदिविदिव्यंमनोहरं ५२ वर्षाण्यपरिमेयानियुगांता
ग्निसमप्रभः कोटीशतसहस्रंचदशकोटिशतानिच ५३ रुद्रंनित्यंप्रणमतेदेवदानवसम्मतं पक्षस्मेदर्शनंप्राप्नोतिदि
वसेदिवसेभवेत ५४ दिवसेद्वादशेयस्तुप्रासेवैप्राशतेहविः सदाद्वादशमासान्वैसर्वमेधफलंलभेत ५५ आ
दित्यद्वादशेतस्यविमानंसंविधीयते मणिमुक्ताप्रवालैश्चमहार्हैरुपशोभितं ५६ ॥ ७ ॥ ७ ॥

दा० २५५

शैत्यंसौगंध्यादिभिर्गुणैः ५७ ५८ ५९ ६० ६१ ६२ ६३ ६४ ॥ ७ ॥ ७ ॥

हंसमालापरिक्षिप्तंनागवीथीसमाकुलं मयूरैश्चक्रवाकैश्चकूजद्भिरुपशोभितं ५७ पुरैर्महद्भिःसंयुक्तंब्रह्मलोकेप्रति
ष्ठितं नित्यमावसथंराजन्नरनारीसमावृतं ५८ ऋषिरेषमहाभागस्त्वंगिराःप्राहधर्मवित त्रयोदशींतुदिवसेप्राप्तेयःप्रा
शतेहविःसदाद्वादशमासान्वैदेवसत्रफलंलभेत ६० रक्तपद्मोदयंनामविमानंसाधयेन्नरः जातरूपप्रयुक्तंचरत्नसं
चयभूषितं ६१ देवकन्याभिराकीर्णंदिव्याभरणभूषितं पुण्यगंधोदयंदिव्यंवायव्यैरुपशोभितं तत्रशंकुपताकेद्वे
युगांतंकल्पमेवच अयुतायुतंतथापद्मंसमुद्रंचतथावसेत ६३ गीतगंधर्वघोषैश्चभेरीपणवनिःस्वनैः सदाप्रह्लादि
तस्ताभिर्देवकन्याभिरिज्यते ६४ चतुर्दशींतुदिवसेयःपूर्णेप्राशतेहविः सदाद्वादशमासांस्तुमहामेधफलंलभेत ६५
अनिर्देश्यवयोरूपादेवकन्याःस्वलंकृताः मृष्टतप्तांगदधराविमानेरुपयांतितं ६६ कलहंसविनिर्घोषैर्नूपु
राणांचनिःस्वनैः कांचीनांचसमुत्कर्षैस्तत्रतत्रनिबोध्यते ६७ देवकन्यानिवासेचतस्मिन्वसतिमानवः जा
ह्नवीवालुकाकीर्णंपूर्णंसंवत्सरंनरः ६८ राम० २५५

का१

यस्तुपक्षेगतेभुंक्तेएकभक्तंजितेंद्रियः सदाद्वादशमासांस्तुजुह्वानोजातवेदसं ६९ राजसूयसहस्रस्यफलंप्राप्नोत्यनु
त्तमंयानमारोहतेदिव्यंहंसबर्हिणसेवितं ७० मणिमंडलकैश्चित्रंजातरूपसमाहृतं दिव्याभरणशोभाभिर्वरस्त्रीभिरलंकृतं
७१ एकस्तंभंचतुर्द्वारंसप्तभौमंसुमंगलं वैजयंतीसहस्रैश्चशोभितंगीतनिस्वनैः ७२ दिव्यंदिव्यगुणोपेतंविमानमधिरोहति
मणिमुक्ताप्रवालैश्चभूषितंवैद्युतप्रभं ७३ वसेद्युगसहस्रंचखड्गकुंजरवाहनः षोडशेदिवसेप्राप्तेयःकुर्यादेकभोजनं ७४
सदाद्वादशमासान्वैसोमयज्ञफलंलभेत सोमकन्यानिवासेषुसोध्यावसतिनित्यशः सौम्यगंधानुलिप्तस्तुकामचारगति
र्भवेत सुदर्शनाभिर्नारीभिर्मधुराभिस्तथैवच अर्च्यतेवैविमानस्थःकामभोगैश्चसेव्यते ७६ फलंपद्मशतप्रख्यंमहा
कल्पंदशाधिकं आवर्त्तनानिचत्वारिसागरेयात्यसौनरः ७७ दिवसेसप्तदशमेयःप्राप्तेप्राशतेहविः सदाद्वादशमा
सान्वैजुह्वानोजातवेदसं ७८ स्थानंवारुणमैंद्रंचरौद्रंचाप्यधिगच्छति मारुतौशनसंचैवब्रह्मलोकंचगच्छति ७९
तत्रदैवतकन्याभिरासनेनोपचर्यते भूर्भुवश्चापिदेवर्षिविश्वरूपमवेक्षते ८० ॥ छ ॥ छ ॥

सुधाऽमृतं अमृतं देवभोग्यं तदुपमं ८६ ८७ ८८ ८९ ९० ९२ ९३

दा० २४५ तत्र देवाधिदेवस्य कुमार्यो रमयंतितं द्वात्रिंशद्रूपधारिण्यो मधुराः समलंकृताः ८१ चंद्रादित्यावुभौ यावद्गगने चरतः
प्रभो तावच्चरत्यसौ धीरः सुधामृतरसाशनः ८२ अष्टादशे यो दिवसे प्राश्नीयादेकभोजनं सदा द्वादशमासान्वै स
प्तलोकान्स पश्यति ८३ रथैर्नंदिघोषैश्च पृष्ठतः सोनुगम्यते देवकन्याधिरूढैस्तु भ्राजमानैः स्वलंकृतैः ८४ व्या
घ्रसिंहप्रयुक्तं च मेघस्वननिनादितं विमानमुत्तमं दिव्यं सुसुखी ह्यधिरोहति ८५ तत्र कल्पसहस्रं स कन्याभिः सह मो
दते सुधारसं च भुंजीत अमृतोपममुत्तमं ८६ एकोनविंशतिदिने यो भुंक्ते एकभोजनं सदा द्वादशमासान्वै सप्त लो
कान्स पश्यति ८७ उत्तमं लभते स्थानमप्सरोगणसेवितं गंधर्वैरुपगीतं च विमानं सूर्यवर्चसं ८८ तत्रामरवरस्त्री
भिर्मोदते विगतज्वरः दिव्यांबरधरः श्रीमानयुतानां शतं शतं ८९ पूर्णेऽथ विंशे दिवसे यो भुंक्ते त्वेकभोजनं सदा द्वाद
शमासांस्तु सत्यवादी धृतव्रतः ९० अमांसाशी ब्रह्मचारी सर्वभूतहिते रतः स लोकान् विपुलान् रम्यानादित्यानामुपाश्नु
ते ९१ गंधर्वैरप्सरोभिश्च दिव्यमाल्यानुलेपनैः विमानैः कांचनैर्हृद्यैः पृष्ठतश्चानुगम्यते ९३ ॥ ७ ॥ ७ ॥ राम० २४५

लोकमोशानसंदिव्यंशक्रलोकंचगच्छति अश्विनोर्मरुतांचैवसुखेष्वभिरतःसदा ९४ अनभिज्ञश्चदुःखानांविमानवर
माश्रितः सेव्यमानोवरस्त्रीभिःक्रीडत्यमरवत्प्रभुः ९५ द्वाविंशद्दिवसेप्राप्तेयोभुंक्तेह्येकभोजनं सदाद्वादशमासान्वैजुह्वानो
जातवेदसं ९६ अहिंसानिरतोधीमान्सत्यवागनसूयकः लोकान्वसूनामाप्नोतिदिवाकरसमप्रभः ९७ कामचारी
सुधाहारोविमानवरमास्थितः रमतेदेवकन्याभिर्दिव्याभरणभूषितः ९८ त्रयोविंशेतुदिवसेप्राशेद्यस्त्वेकभोजनं सदा
द्वादशमासांस्तुमिताहारोजितेंद्रियः ९९ वायोरुशनसश्चैवरुद्रलोकंचगच्छति कामचारीकामगमःपूज्यमानोप्सरोग
णैः १०० अनेकगुणपर्यंतंविमानवरमास्थितः रमतेदेवकन्याभिर्दिव्याभरणभूषितः १ चतुर्विंशेतुदिवसेयःप्राप्तेप्रा
शतेहविः सदाद्वादशमासांश्चजुह्वानोजातवेदसं २ आदित्यानामधीवासेमोदमानोवसेच्चिरं दिव्यमाल्यांबरधरोदि
व्यगंधानुलेपनः ३ विमानेकांचनेदिव्येहंसयुक्तेमनोरमे रमतेदेवकन्यानांसहस्रैरयुतैस्तथा ४ पंचविंशेतुदिवसेयः
प्राशेदेकभोजनं सदाद्वादशमासांस्तुपुष्कलंयानमारुहेत ५ सिंहव्याघ्रप्रयुक्तैस्तुमेघनिःस्वननादितैः रथैर्नंदिघोषै
श्चपृष्ठतोह्यनुगम्यते ६ देवकन्यासमारूढैःकांचनैर्विमलैःशुभैः विमानमुत्तमंदिव्यमास्थायसुमनोहरं १७ तत्रक
ल्पसहस्रंवैवसतेस्त्रीशताहते सुधारसंचोपजीवन्नमृतोपममुत्तमं ८ षड्विंशेदिवसेयस्तुप्राश्नीयादेकभोजनं स
स॰३ दाद्वादशमासांस्तुनियतोनियताशनः ९

जितेंद्रियोवीतरागोमोत्सुक्तानोजातवेदसं संप्राप्नोतिमहाभागाः पूज्यमानोप्सरोगणैः १० सप्तानांमरुतांलोकान्वसूनांत्वा
दा० २५६ पिसोश्नुते विमानैःस्फाटिकैर्दिव्यैः सर्वरत्नैरलंकृतैः ११ गंधर्वैरप्सरोभिश्चपूज्यमानःप्रमोदते द्वेयुगानांसहस्रेतुदिव्येदि
व्येनतेजसा १२ सप्तविंशेतुदिवसेयःप्राशेदेकभोजनं सदाद्वादशमासांस्तुजुक्तानोजातवेदसं १३ फलंप्राप्नोतिविपु
लंदेवलोकेचपूज्यते अमृताशीवसंस्तत्रसवितःसःप्रमोदते १४ देवर्षिचरितंराजन्राजर्षिभिरनुष्ठितं अध्यावसतिदिव्या
त्माविमानवरमास्थितः १५ स्त्रीभिर्मनोभिरामाभीरममाणोमदोत्कटैः युगकल्पसहस्राणित्रीण्यावसतिवैसुखं १६
योष्टाविंशेतुदिवसेप्राश्नीयादेकभोजनं सदाद्वादशमासांस्तुजितात्माविजितेंद्रियः १७ फलंदेवर्षिचरितंविपुलंसमुपा
श्नुते भोगवांस्तेजसाभातिसहस्रांशुरिवामलः १८ सुकुमार्यश्चनार्यस्तंरममाणाःसुवर्चसः पीनस्तनोरुजघनादिव्याभ
रणभूषिताः १९ रमयंतिमनःकांतेविमानेसूर्यसन्निभे सर्वकामगमेदिव्येकल्पायुतशतंसमाः २० एकोनेदिवसेत्रिं
शेयःप्राशेदेकभोजनं सदाद्वादशमासान्वैसत्यव्रतपरायणः २१ तस्यलोकाःशुभादिव्यादेवराजर्षिपूर्वज विमानंसूर्य
चंद्राभंदिव्यंसमधिगच्छति २२ जातरूपमयंयुक्तंसर्वरत्नविभूषितं अप्सरोगणसंपूर्णंगंधर्वैरभिनादितं २३ तत्रचै एम० २५६
नंशुभानार्योदिव्याभरणभूषिताः मनोभिरामामधुरारमयंतिमहोत्कटाः २४ भोगवांस्तेजसायुक्तोवैश्वानरसमप्रभः

दिव्योदिव्येनवपुषाभ्राजमानइवामरः २५ वसूनांमरुतांचैवसाध्यानामश्विनोस्तथा रुद्राणांचतथालोकंब्रह्मलोकंचगछति
२६ यस्तुमासेगतेभुंक्ते एकभक्तंशमात्मकः सदाद्वादशमासान्वैब्रह्मलोकमवाप्नुयात् २७ सुधारसकृताहारः श्रीमान्स
र्वमनोहरः तेजसावपुषालक्ष्म्याभ्राजतेरश्मिवानिव २८ दिव्यमाल्यांबरधरोदिव्यगंधानुलेपनः सुखेष्वभिरतोयोगीदुःखानाम
विजानकः स्वयंप्रभाभिर्नारीभिर्विमानस्थोमहीयते रुद्रदेवर्षिकन्याभिःसततंचाभिपूज्यते ३० नानारमणरूपाभिर्नानाग
माभिरेवच नानामधुरभाषाभिर्नानारतिभिरेवच ३१ विमानेगगनाकारेसूर्यवैदूर्यसन्निभे पश्चतःसोमसंकाशेऽर्केचाभ्रसन्नि
भे ३२ दक्षिणायांतदरक्ताभेअधस्तान्नीलमंडले ऊर्ध्वविचित्रसंकाशेनैकोवसतिपूजितः ३३ यावद्वर्षसहस्रंवैजंबूद्वीपेप्र
वर्षति तावत्संवत्सराःप्रोक्ताब्रह्मलोकस्यधीमतः ३४ ३४ ३४ ३४ ३४ ॥ ७ ॥ ७ ॥ ७ ॥

वै २

अन्त्यमेषैस्तस्यावकाशं तच्छीलो निर्मलः १४३ उपवासाध्यायः षड्दशमितिसप्तषष्ठ्योऽध्यायः ३ ३ ३ ३ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ६ ॥

१५

दा० २५७ विप्रुषश्चैव यावंत्यो निपतंति नभस्तलात् वर्षास्तु वर्षतस्तावन्निवसत्यमरप्रभः ३५ मासोपवासी वर्षैस्तु दशभिः स्वर्गमुत्तमं
महर्षित्वमथासाद्य सशरीरगतिर्भवेत् ३६ मुनिर्दांतो जितक्रोधो जितशिश्नोदरः सदा जुह्वन्नग्नींश्च नियतः संध्योपास
नसेवितः ३७ बहुभिर्नियमैरेवं प्रचिरस्नातियो नरः अभ्रावकाशशीलश्च तस्य भानोरिवात्विषः ३८ दिवं गत्वा शरीरेण
स्वेन राजन्यथामरः स्वर्गपुण्यं यथाकाममुपभुंक्ते तथाविधः ३९ एष ते भरतश्रेष्ठ यज्ञानां विधिरुत्तमः व्याख्यातो ह्यानुपू
र्व्येण उपवासफलात्मकः ४० दरिद्रैर्मनुजैः पार्थ प्राप्यं यज्ञफलं यथा उपवासानिमान्कृत्वा गच्छेच्च परमां गतिं ४१ दे
वद्विजातिपूजायां रतो भरतसत्तम उपवासविधिस्त्वेष विस्तरेण प्रकीर्तितः ४२ नियतेष्वप्रमत्तेषु शौचवत्सु महात्मसु दं
भद्रोहनिवृत्तेषु कृतबुद्धिषु भारत अचलेष्वप्रमत्तेषु मा ते भूदत्र संशयः १४३ इति दानधर्मेषु उपवासविधिः युधिष्ठिर उ
वाच यच्छ्रेयः सर्वतीर्थानां तन्मे ब्रूहि पितामह यत्र चैव परं शौचं तन्मे व्याख्यातुमर्हसि १ भीष्म उ० सर्वाणि खलु ती
र्थानि गुणवंति मनीषिणः यत्तु तीर्थं च शौचं च तन्मे शृणु समाहितः २ अगाधे विमले शुद्धे सत्यतोये धृतिह्रदे स्नात एम० २५७
व्यं मानसे तीर्थे सत्त्वमालंब्य शाश्वतं ३

तीर्थशौचमनर्थित्वमार्जवं सत्यमार्दवं अहिंसा सर्वभूतानामानृशंस्यं दमः शमः ४ निर्ममा निरहंकारा निर्द्वन्द्वा निष्परिग्रहाः
शुचयस्तीर्थभूतास्ते ये भैक्षमुपभुंजते ५ तत्त्ववित्त्वनहंबुद्धिस्तीर्थप्रवरमुच्यते शौचलक्षणमेतत्ते सर्वत्रैवान्ववेक्षणं ६
रजस्तमः सत्वमथो येषां निर्धौतमात्मनः शौचाशौचे समासक्ताः स्वकार्यपरिमार्गिणः सर्वत्यागेष्वभिरताः सर्वज्ञाः सर्व
दर्शिनः शौचेन वृत्तशौचार्थास्ते तीर्थाः शुचयश्च ते ८ नोदकक्लिन्नगात्रस्तु स्नात इत्यभिधीयते स स्नातो यो दमस्ना
तः स बाह्याभ्यंतरः शुचिः ९ अतीतेष्वनपेक्षा ये प्राप्तेष्वर्थेषु निर्ममाः शौचमेव परं तेषां येषां नोत्पद्यते स्पृहा १०
प्रज्ञानं शौचमेवेह शरीरस्य विशेषतः तथा निष्किंचनत्वं च मनसश्च प्रसन्नता ११ वृत्तशौचं मनःशौचं तीर्थशौचमतः
परं ज्ञानोत्पन्नं च यच्छौचं तच्छौचं परमं मतं १२ मनसा च प्रदीप्तेन ब्रह्मज्ञानजलेन च स्नाति यो मानसे तीर्थे तत्स्नानं तत्त्व
दर्शिनां १३ समारोपितशौचस्तु नित्यं भावसमाहितः केवलं गुणसंपन्नः शुचिरेव नरः सदा १४ शरीरस्थानि ती
र्थानि प्रोक्तान्येतानि भारत पृथिव्यां यानि तीर्थानि पुण्यानि शृणु तान्यपि १५ शरीरस्य यथोद्देशाः शुचयः परिकीर्तिताः त
था पृथिव्या भागाश्च पुण्यानि सलिलानि च १६ कीर्तनाच्चैव तीर्थस्य स्नानाच्च पितृतर्पणात् धुनंति पापं तीर्थेषु ते प्रया
पः२
ति सुखं दिवं १७

दा० २४८

२१ अध्यायः सर्वेषामिति २ अर्चयन्नर्च्य २५ ४५ ५० ॥ ७ ॥ ७ ॥ ७ ॥
कृशौचेना ३

परिग्रहस्तस्य साध्नां पृथिव्याश्चैव तेजसा अतीव पुण्यभागास्ते सलिलस्य च तेजसा १८ मनसश्च पृथिव्याश्च पुण्या
स्तीर्थास्तथापरे उभयोरेव यः स्नायात्स सिद्धिं शीघ्रमाप्नुयात् १९ यथा बलं क्रियाहीनं क्रिया वा बलवर्जिता नेह सा
धयते कार्यं समायुक्तात्तु सिध्यति २० एवं शरीरशौचेन वा न्वितः शुचिः सिद्धिमवाप्नोति द्विविधं शौचमुत्तमं २१ इति
दानधर्मेषु शौचानुपृच्छा युधिष्ठिर उवाच सर्वेषामुपवासानां यच्छ्रेयः सुमहत्फलं यच्चाप्यसंशयं लोके तन्मे त्वं वक्तुम
र्हसि १ भीष्म उवाच शृणु राजन्यथा गीतं स्वयमेव स्वयंभुवा यत्कृत्वा निर्वृतो भूयात्पुरुषो नात्र संशयः २ द्वादश्यां
मार्गशीर्षे तु अहोरात्रेण केशवं अर्च्याश्वमेधं प्राप्नोति दुष्कृतं चास्य नश्यति ३ तथैव पौषमासे तु पूज्य नारायणेति च
वाजपेयमवाप्नोति सिद्धिं च परमां व्रजेत् ४ अहोरात्रेण द्वादश्यां माघमासे तु माधवं राजसूयमवाप्नोति कुलं चैव स
मुद्धरेत् ५ तथैव फाल्गुने मासि गोविंदेति च पूजयन् अतिरात्रमवाप्नोति सोमलोकं च गच्छति ६ अहोरात्रेण द्वा
दश्यां चैत्रे विष्णुरिति स्मरन् पौंडरीकमवाप्नोति देवलोकं च गच्छति ७ वैशाखमासे द्वादश्यां पूजयन्मधुसूदनं अ
ग्निष्टोममवाप्नोति सोमलोकं च गच्छति ८ अहोरात्रेण द्वादश्यां ज्येष्ठे मासि त्रिविक्रमं गवामयमवाप्नोति अप्सरो
भिश्च मोदते ९ आषाढे मासि द्वादश्यां वामनेति च पूजयन् नरमेधमवाप्नोति पुण्यं च लभते महत् १० ॥ ७ ॥

दान० २४८

उपेंद्रंतद्भावंउपेंद्रतादात्म्यकीयमंगावह्यानेनगच्छति ११ अध्यायःशर १२ पर्षंकामममसिध्यर्थंचांद्रंव्रतमाहमार्गेति [redacted] मार्गशीर्षेशुक्लप्रतिपदिमूलनक्ष

अहोरात्रेणद्वादश्यांश्रावणेमासिश्रीधरं पंचप्रस्नानवाप्नोतिविमानस्थःप्रमोदते ११ तथाभाद्रपदेमासिहृषीकेशेति
पूजयन् सौत्रामणिमवाप्नोतिपूतात्माभवतेवहिः १२ द्वादश्यांमाश्विनेमासिपद्मनाभेतिचार्चयन गोसहस्रफलंपुण्यंप्राप्नु
यान्नात्रसंशयः १३ द्वादश्यांकार्त्तिकेमासिपूज्यदामोदरेतिच गवांयज्ञमवाप्नोतिपुमान्स्त्रीवानसंशयः १४ अर्चयेत्पुं
डरीकाक्षमेवंमेवमारंतुयः जातिस्मारत्वंप्राप्नोतिविंघातंऽसवर्णकं १५ अहन्यहनितद्भावमुपेंद्रंयोधिगच्छति समा
सेभोजयेद्विप्रानथवादापयेतघृतं १६ अतःपरंनोपवासोभवतीतिविनिश्चयः उवाचभगवान्विष्णुःस्वयमेवपुरातनं
१७ इतिदानधर्मेषुविष्णोर्द्वादशकंसमाप्तं वैशंपायनउवाच शरतल्पगतंभीष्मंवृद्धंकुरुपितामहं उपगम्यमहाप्राज्ञःपर्य
पृच्छयुधिष्ठिरः १ युधिष्ठिरउवाच अंगानांरूपसौभाग्यंप्रियत्वंचकथंभवेत् तत्रधर्मार्थकामसंयुक्तंःसुखभागीकथंभ
वेत् २ भीष्मउ० मार्गशीर्षस्यमासस्यचंद्रेमूलेनसंयुते पादौमूलेनराजेंद्रजंघायामथ्यरोहिणी ३ ॥ ७ ॥ ॥
स फा २

त्रयोगेमृतीदंचांद्रव्रतमारभेततत्रचंद्रापर्वेषुनक्षत्राणिन्यसेत पादौमूलेनेत्यादिनास्वदेवतासहितेनचंद्रस्यपादौकल्पयेदित्यर्थः एवंरोहिण्यादितिःसदे
वताभिर्जंघास्यःकस्यनायाःसर्वत्रभक्तिपतयस्त्रार्थः ३

आषाढयोरिति आषाढाद्यं फाल्गुनी द्वयं भाद्रपदाद्यं चतेयं ८ अत्रायं प्रयोगः पुण्याहवाचनादि सर्वकं द्वयकाम्यार्थेन तत्स्वीकृत्य चंद्रं आत्मानं च
दा० २४६ चंद्रं मित्रं ध्यात्वा ततः सर्वपवेषु तत्तद्देवता सहितानि नक्षत्राणि विन्यस्य तत्तन्मंत्रैस्तैर्द्दामाय धनं जपहोमादिनाप्रत्यहं कर्त्तव्यं एवं पौर्णमासीपर्यंतं कु

आश्विन्यां संविधिनी चैव ऊरू चाषाढयोस्तथा गुह्यं तु फाल्गुनी विद्यात्कृत्तिका कटिकास्तथा ४ नाभिं भाद्रपदे विद्याद्रेव
त्यामक्षिमंडले पृष्ठमेव धनिष्ठास्तु अनुराधोत्तरा तथा ५ बाहूभ्यां तु विशाखास्तु हस्तौ हस्तेन निर्दिशेत पुनर्वसुं गुलीः
जन्याश्लेषास्तु नखास्तथा ६ ग्रीवां ज्येष्ठा च राजेंद्र श्रवणेन तु कर्णयोः मुखं पुष्येण दानेन दंतौष्ठौ स्वातिरुच्यते ७ हस्ते
तां शतभिषान्मघां चैवाघ्राणं नेत्रे मृगशिरो विद्यात्ललाटे मित्रमेव तु ८ भरण्यां तु शिरो विद्या केशेनार्द्रा नराधिप समा
प्ते तु घृतं दद्याद्ब्राह्मणे वेदपारगे ९ सुभगो दर्शनीयश्च ज्ञानभाग्य च जायते जायते परिपूर्णांगः पौर्णमास्येव चंद्रमाः १०
इति दानधर्मेषु अंगविधिर्नाम युधिष्ठिर उवाच पितामह महाप्राज्ञ सर्वशास्त्रविशारद श्रोतुमिच्छामि मर्त्यानां संसा
रविधिमुत्तमं केन हत्तेन राजेंद्र वर्त्तमाना नराः भुवि प्राप्नुवंत्युत्तमः स्वर्गं -- कथं च नरकं नृप २ मृतं शरीरमुत्सृज्य काष्ठ
लोष्ठसंमं तु नाः प्रयांत्यमुलोकमितः को वै तानानुगच्छति ३

त्वा समाप्ते च ततो होमशेषं सपा घृतं आय पिनिवेद समाप्ते तु घृतं कृष्णादित्य नेन घृतमेव होमद्रव्यं ताघते ९ एवं कुर्वन्न विकलांगो विपौर्णमास्यं म क दान० २४६
लांगो भवतीत्येतत्स दृष्टांतमाह परिपूर्णांग इति अंगविधिर्नामाध्यायः पितामह ३ ॥ छ ॥ छ ॥ छ ॥ छ ॥

भीष्मउवाच अपमायातिभगवान्बृहस्पतिरुदारधीः पृछैनंस्तुमहाभागमेतद्गुह्यंसनातनं ४ नैतदन्येनशक्यंहिवक्तुंकेनचिदद्यवै व ६२
क्ताबृहस्पतिसमोनह्यन्योविद्यतेक्वचित ५ वैशं० तयोःसंवदतोरेवंपार्थगांगेययोस्तथा आजगामविशुद्धात्मानाकपृष्ठाद्बृहस्प
तिः ६ ततोराजासमुत्थायधृतराष्ट्रपुरोगमः पूजामनुपमांचक्रेसर्वेतेचसभासदः ७ ततोधर्मसुतोराजाभगवंतंबृहस्पतिं उ ग ३
पगम्ययथान्यायंप्रश्नंपप्रछतत्वतः ८ युधिष्ठिरउ० भगवन्सर्वधर्मज्ञसर्वशास्त्रविशारद मर्त्यस्यकःसहायोवैपितामाता
सुतोगुरुः ज्ञातिसंबंधिवर्गश्चमित्रवर्गस्तथैवच ९ मृतंशरीरमुत्सृज्यकाष्ठलोष्ठसमंजनाः गच्छंत्यमुंचलोकंवैकएनमनु
गच्छति १० बृहस्पतिरुवाच एकःप्रसूयतेराजन्नेकएवविनश्यति एकस्तरतिदुर्गाणिगच्छत्येकस्तुदुर्गतिं ११ अस
हायःपितामातातथाभ्रातासुतोगुरुः ज्ञातिसंबंधिवर्गश्चमित्रवर्गस्तथैवच १२ मृतंशरीरमुत्सृज्यकाष्ठलोष्ठसमंजनाः
सुहृज्जनोभिवरोदित्वाततोयांतिपराङ्मुखाः १३ तैस्तच्छरीरमुत्सृष्टंधर्मएकोनुगच्छति तस्माद्धर्मःसहायश्चसेवितव्यःस
दानृभिः १४ प्राणीधर्मसमायुक्तोगछेत्स्वर्गगतिंपरां तथैवाधर्मसंयुक्तोनरकंचोपपद्यते १५ ॥ ७ ॥ ७॥

शरीरस्यभिचयंसंचयंअवस्थितिमितियावत् २० असंगोयमः अंतार्थंगछतीतियोगात् आत्मासाक्षी २१ निशेतिदिवसस्याप्युपलक्ष

१०२

दा०
२५०

तस्मान्मायगतेरर्थैर्धर्मंसेवेतपंडितः धर्मएकोमनुष्याणांसहायःपारलौकिकः १६ लोभान्मोहादनुक्रोशाद्भयाद्वाप्यब
हुश्रुतः नरःकरोत्यकार्याणिपरार्थेममोहितः १७ धर्मश्चार्थश्चकामश्चत्रितयंजीवितेफलं एतत्त्रयमवाप्तव्यमधर्मप
रिवर्जितं १८ युधिष्ठिरउवाच श्रुतंभगवतोवाक्यंधर्मयुक्तंपरंहितं शरीरस्यनिचयंज्ञातुंबुद्धिस्तुममजायते १९ मृतंश
रीरंहिनृणांसूक्ष्ममव्यक्ततांगतं अचक्षुर्विषयंप्राप्तंकथंधर्मोऽनुगच्छति २० बृहस्पतिरुवाच पृथिवीवायुराकाशमापोज्योति
र्मनोंतकः बुद्धिरात्माचसहिताधर्मंपश्यंतिनित्यदा २१ प्राणिनामिहसर्वेषांसाक्षिभूतादिवानिशं एतैश्चसहधर्मोपि
तंजीवमनुगच्छति २२ त्वगस्थिमांसंशुक्रंचशोणितंचमहामते शरीरंवर्जयंत्येतेजीवितेनविवर्जितं २३
ततोधर्मसमायुक्तःप्राप्नुतेजीवएवहि ततोस्यकर्मपश्यंतिशुभंवायदिवाशुभं २४ देवताःपंचभूतस्थाःकिंभूयःश्रो
तुमिच्छसि ततोधर्मसमायुक्तःसजीवःसुखमेधते इहलोकेपरेचैवकिंभूयःकथयामिते २५ ॥ छ ॥ ए०
२५०

णां एतैस्सहधर्मोऽपूर्वरूपोजीवमनुगच्छति २२ २३ २४ २५ ॥ छ ॥ छ ॥ ॥ छ ॥ छ ॥

ननु भूततत्त्वस्य व्रतफलस्य स्नावस्यारूपम पूर्वं जीवमनुगच्छन्ति रेतस्तु मूलमेव कथमेनमावृणोतीत्याशंकते नैरिति २६ सजीवोः पूर्वेणाभूतैस्त्वविभिनित्रि
तो वायुद्वारा व्यथितं प्राप्यान्तरूपणपरिणतौ रेतोरूपीभवतीत्याह अत्रमिति १९ कथं स स्थूलतमस्य पुरुषस्य स्थूलतरेण रेतसा तादात्म्यं सतयपि सं

युधिष्ठिर उ० तद्दर्शितं भगवता यथा धर्मोऽनुगच्छति एतत्तु ज्ञातुमिच्छामि कथं रेतः प्रवर्त्तते २६ बृहस्पतिरुवाच अ
न्नमश्नन्ति ये देवाः शरीरस्थान रेश्वर पृथिवी वायुराकाशमापो ज्योतिर्मनस्तथा २७ ततस्तृप्तेषु राजेन्द्र तेषु भूतेषु पं
चसु मनःषष्ठेषु शुद्धात्मन्रेतः संपद्यते महत् २८ ततो गर्भः संभवति श्लेषात्स्त्रीपुंसयोर्नृप एतत्ते सर्वमाख्यातं भूयः
किं श्रोतुमिच्छसि २९ युधिष्ठिर उ० आख्यातं मे भगवता गर्भः संजायते यथा यथा जातश्च पुरुषः प्रपद्यति तद्वच्य तां
३० बृहस्पतिरुवाच आसन्नमात्रः पुरुषस्तैर्भूतैरभिभूयते विप्रयुक्तश्च तैर्भूतैः पुनर्यात्यपरां गतिं ३१ सर्वभूतसमा
युक्तः प्राप्नुते जीव एव हि ततोऽस्य कर्म पश्यन्ति शुभं वा यदि वाऽशुभं देवताः पंचभूतस्थाः किं भूयः श्रोतुमिच्छसि ३२ ॥

संसर्गेच्छिन्नपापो वोरिव भवतीत्याशंके नेत्र आख्यातमिति ३० भूतावेशन्यायेन पुरुषः तैस्तैर् रेतो द्वारा शरीराकारत्वं प्राप्नः सह संगमात्रेणाभिभूय
ते तादात्म्येन व ध्यते संगाभावे तु न सुप्तिसमाध्याद्यवित्याह आसन्नेति ३१ ततस्तादात्म्याभिमानरूपाद् अभिभवाद् पंकर्तृत्वादिमान् भवति तदास्य क
र्मादिकं देवाः पश्यंति ३२

स्थूलदेहसंगमधुना तामस्य कर्तृत्वं तद्दाहे तु कथमस्य सुखादिसंग इत्याशंकते तेत्वगिति ३३ स्थूलदेहनाशानन्तरमेव सेरेत स्तत्वं नक्रमेणास्य स्वशरीरभाव

द्रा०
२५१

युधिष्ठिर उवाच त्वगस्थिमांसमुत्सृज्य तैश्च भूतैर्विवर्जितः जीवः स भगवन्क्वस्थः सुखदुःखे समश्नुते ३३ बृहस्पतिरुः जीवः कर्मसमायुक्तः शीघ्रं रेतस्त्वमागतः स्त्रीणां पुष्पं समासाद्य सूते कालेन भारत ३४ यमस्य पुरुषैः क्लेशैर्यमस्य पुरुषैर्वधं दुःखं स
मायुक्तः शीघ्रं रेतस्त्वमागतः स्त्रीणां पुष्पं समासाद्य सूते कालेन भारत ३४ यमस्य पुरुषैः क्लेशैर्यमस्य पुरुषैर्वधं दुःखं स
सारचक्रं च नरः क्लेशं स विंदति ३५ इह लोके च स प्राणी जन्मप्रभृति पार्थिव सुकृतं कर्म वै भुंक्ते धर्मस्य फलमाश्रितः ३६ य
दि धर्मं यथाशक्ति जन्मप्रभृति सेवते ततः स पुरुषो भूत्वा सेवते नित्यदा सुखं ३७ अथांतरा तु धर्मस्याप्यधर्ममुपसेवते सु
खस्यानंतरं दुःखं स जीवोऽप्यधिगच्छति ३८ अधर्मेण समायुक्तो यमस्य विषयं गतः महद्दुःखं समासाद्य तिर्यग्योनौ प्रजाय
ते ३९ कर्मणा येन येनेह यस्यां योनौ प्रजायते जीवो मोहसमायुक्तस्तन्मे निगदतः शृणु ४० यदेतदुच्यते शास्त्रे सेतिहा
से च छंदसि यमस्य विषयं घोरं मर्त्यो लोकः प्रपद्यते ४१ इह स्थानानि पुण्यानि देवतुल्यानि भूपते तिर्यग्योन्यतिरिक्तानि ग
तिमंति च सर्वशः ४२

एम०
२५१

मेति ततः स्त्रीणां पुष्पं समासाद्येत्यादिस्य घात यथा तृणात्तु लोपुका न्यमाक्रम्य क्रम्य पर्वं जहाति एवं सेनरिति हेयं ३४ यमस्येति गर्भत्वमप्राप्तः स्व
स्वशरीरावच्छिन्नस्तीव्रपापयोगाद्यातनां लभत इत्यर्थः ४२

यमस्यभवनेदिव्येब्रह्मलोकसमेगुणेः कर्मभिर्नियतैर्वद्धोजंतुर्दुःखान्युपाश्नुते ४३ येनयेनतुभावेनकर्मणापुरुषोगतिं प्रयातिपुरु
षोद्योरात्तत्तेवत्स्साम्यतःपरं ४४ अधीत्यचतुरोवेदान्द्विजोमोहसमन्वितः पतितान्नप्रतिगृह्याथखरयोनौप्रजायते ४५ खरोजीवतिवर्षाणि
दशपंचचभारत खरोमृतोवलीवर्दः सप्तवर्षाणिजीवति ४६ वलीवर्देमृतस्त्वापिजायतेब्रह्मराक्षसः ब्रह्मराक्षसमासांस्त्रीस्ततोजाय
तिब्राह्मणः ४७ पतितंपाजयित्वातुकृमियोनौप्रजायते तत्रजीवतिवर्षाणिदशपंचचभारत ४८ द्विकृमिभावाद्विमुक्तस्ततोजाय
तिगर्दभः गर्दभःपंचवर्षाणि---पंचवर्षाणिसूकरः ४९ कुक्कुरःपंचवर्षाणिपंचवर्षाणिजंवुकः ----श्वावर्षमेकंभवतिततो
जायतिमानवः ५० उपाध्यायस्ययःपापंशिष्यःकुर्यादवुद्धिमान सजीवइहसंसारांस्त्रीनोप्नोतिनसंशयः ५१ प्राक्श्वाभवतिराजेंद्रत
तःक्रव्यात्ततःखरः ततःप्रेतःपरिक्लिष्टःपश्चाज्जायतिब्राह्मणः ५२ मनसापिगुरोर्भार्यांयःशिष्योयातिपापकृत सउग्रान्प्रेतिसंसा
रानधर्मेणोहचेतसा ५३ श्वयोनौतुसंसमृतस्त्रीणिजीवति तत्रापिनिधनंप्राप्तःक्रिमियोनौप्रजायते ५४ क्रिमिभावमनुप्रा
प्तोवर्षमेकंतुजीवति ततस्तुनिधनंप्राप्यब्रह्मयोनौप्रजायते ५५ ५५ ५५ ७ ॥ ७ ॥

वं२ वर्षाणि २

कुंभीरः शतपदीत्वस्योजंतुविशेषः ५८ ६० ६१ ६४ ६५ ॥ ॥ ७ ॥

द्रा० २५२ पादिपुत्रसमं शिष्यं गुरुर्दत्यादकारणे आत्मनःकामकारेण सोपि हंसः प्रजायते ५६ पितरंभ्रातरंचैवयस्त्यक्तपुत्रोव
मन्यते सोपि राजन्मृतो जंतुः एवंजायेतगर्दभः ५७ गर्दभत्वं तु संप्राप्य दशवर्षाणिजीवति संवत्सरंतुकुंभीरस्ततोजा
येतमानवः ५८ पुत्रस्यमातापितरौयस्यरुष्टाउभावपि गुर्वपध्याननतःसोपिमृतोजायतिगर्दभः ५९ स्वरोजीवतिमा
सांस्कराशश्चाचचतुर्देश विडालःसप्तमासांस्ततोजायतिमानवः ६० मातापितरावाकुश्यपसारिकःसप्रजायते ताडयि
त्वातुतावेवजायतेकच्छपोनृप ६२ कच्छपोदशवर्षाणित्रीणिवर्षाणिशल्यकः व्यालोभूत्वाचषण्मासांस्ततोजायति
मानुषः ६३ भर्तृपिंडमुपाश्नन्योराजद्विष्टानिसेवते सोपिमोहसमायुक्तोमृतोजायतिवानरः ६३ वानरोदशवर्षाणिपं
चवर्षाणिमूषकः श्वाचभूत्वातुषण्मासांस्ततोजायतिमानुषः ६४ न्यासापहर्तातुनरोयमस्यविषयंगतः संसाराणां
शतंगत्वाक्रिमियोनौप्रजायते ६५ तत्रजीवतिवर्षाणिदशपंचचभारत उष्कृतस्यक्षयंकृत्वाततोजायतिमानुषः एम० २५२
६६ असूयकोनरश्चापिमृतोजायतिशार्ङ्गकः विश्वासहर्तातुनरोमीनोजायतिदुर्मतिः ६७ भूत्वामीनोष्टवर्षाणि
मृतोजायतिभारत मृगस्तुचतुरोमासांस्ततःछागःप्रजायते ६८ ॥ ७ ॥ ७ ॥

नै २

छागात्कृतिधनंप्राप्यपूर्णेसंवत्सरेततः कीटःसंजायतेजंतुस्ततोजायतिमानुषः ६९ धान्यान्यवास्तिलान्माषाकुलत्थां
त्सर्षपांश्चणान कलायानथमुद्गांश्चगोधूमानतसीस्तथा ७० सस्यस्यान्यस्यहर्ताचमोहान्जंतुरचेतनः सजायेमहाजमू
षिकोनिरपत्रपः ७१ ततःप्रेत्यमहाराजमृतोजायतिसूकरः सूकरोजातमात्रस्तुरोगेणम्रियतेनृप ७२ श्वाततोजाय
तेमूढःकर्मणातेनपार्थिव भूत्वाश्वापंचवर्षाणिततोजायतिमानवः ७३ परदाराभिमर्षंतुकृत्वाजायतिवैवृकः सृगाल
न ५ स्ततोगृध्रोव्यालःकंकोवकस्तथा ७४ भ्रातुर्भार्यांतुयापात्मापोधर्षयतिमोहितः पुंस्कोकिलत्वमाप्नोतिसोपिसंवत्सं ६
रंनृपं ७५ सखिभार्यांगुरोर्भार्यांराजभार्यांतथैवच प्रधर्षयित्वाकामात्मायमृतोजायतिसूकरः ७६ सूकरःपंचवर्षाणिश
वर्षाणिश्वाविधः पिपीलिकस्तुमासान्त्रीन्कीटःस्यान्मासमेवतु ७७ एतानाघसंसारान्क्रिमियोनौप्रजायते तत्रजीवति
मासांस्तुक्रिमियोनौचतुर्दश ७८ ततोधर्मक्षयंकृत्वापुनर्जायतिमानवः उपस्थितेविवाहेतुयज्ञेदानेपिवाविभो
मोहात्करोतियोविघ्नंसमृतोजायतेक्रिमिः ७९ क्रिमिर्जीवतितानिवर्षाणिदशपंचचभारत अधर्मस्यक्षयंकृत्वाततो
जायतिमानवः ८० पूर्वंदत्वातुयःकन्यांद्वितीयेदातुमिच्छति सोपिराजन्मृतोजंतुःक्रिमियोनौप्रजायते ८१ तत्रजीव
तिवर्षाणित्रयोदशयुधिष्ठिर

दा० २५३
र अधर्मसंरूपे युक्तस्ततोजायेतमानुषः ८२ देवकार्यमकृत्वातुपितृकार्यमथापिवा अनिर्वाप्यसमश्नंश्चैवततोजायति
वायसः ८३ वायसःशतवर्षाणिततोजायतिकुक्कुटः जायतेव्यालकश्चापिमासंतस्मात्तुमानुषः ८४ ज्येष्ठंपितृसमंचापि
भ्रातरंयोवमन्यते सोपिमृत्युमुपागम्यक्रौंचयोनौप्रजायते ८५ क्रौंचोजीवतिवर्षंतुततोजायतिचीरकः ततोनिधनमाप
न्नोमानुषत्वमुपाश्नुते ८६ वृषलोब्राह्मणींगत्वाक्रिमियोनौप्रजायते ततःसंप्राप्यनिधनंजायतेसूकरःपुनः ८७
सूकरोजातमात्रस्तुरोगेणम्रियतेनृप श्वाततोजायतेमूढःकर्मणातेनभारत कृतकर्मसीजायतेमानु [redacted] ष
स्तथा तत्रापत्यंसमुत्पाद्यततोजायेतमूषकः ८९ कृतघ्नस्तुमृतोराजन्यमस्यविषयंगतः यमस्यपुरुषैःक्रुद्धैर्वधंप्रा
प्नोतिदारुणं ९० दंडकंमुद्गरंशूलमग्निकुंभंचदारुणं असिपत्रवनंघोरंवालुकंकूटशाल्मली ९१ एताश्चान्याश्चव
ह्वीश्चयमस्यविषयंगतः यातनाःप्राप्यतत्रोग्रास्ततोवध्यतिभारत ९२ ततोहतःकृतघ्नःसतत्रोग्राभिर्नरर्षभ संसार
चक्रमासाद्यक्रिमियोनौप्रजायते ९३ क्रिमिर्भवतिवर्षाणिदशपंचचभारत ततोगर्भसमासाद्यतत्रैवम्रियतेशि दाम० २५३
शुः ९४
नपार्थिव श्वा ५

निष्पावं राजमाषः हलगोलकः दीर्घगुच्छो गोलरूपी कीटविशेषः ९४ कुंभोलूकः उलूकजातिभेदः ९९ हारीतः पक्षिविशेषः १ पत्त्रोर्णं धौतकौ

पक्षेऽङ्का ४

५

ततो गर्भशतैर्जातस्त्वक्रूमिः संप्रपद्यते संसारांश्च वहन्गत्वा ततस्तिर्यक्षु जायते ९५ ततो दुःखमनुप्राप्य बहुवर्षगणानिह अपुनर्भव
संयुक्तस्ततः कूर्मः प्रजायते ९६ दधि हत्वा बकश्चापि प्लवो मत्स्यान्संहृत्य तान् चोरयित्वा तु दुर्बुद्धिर्मधुदंशः प्रजायते ९७
फलं वा मूलकं हत्वा अपूपं वा पिपीलिकाः चोरयित्वा च निष्पावं जायते हलगोलकः ९८ पायसं चोरयित्वा तु तित्तिरित्वम
वाप्नुते हत्वा पिष्टमयं पूपं कुंभोलूकः प्रजायते ९९ अयो हत्वा तु दुर्बुद्धिर्वायसो जायते नरः कांस्यं हत्वा तु दुर्बुद्धिर्हारीतो जायते न
रः १०० राजतं भाजनं हत्वा कपोतः संप्रजायते हत्वा तु कांचनं भांडं कृमियोनौ प्रजायते १ पत्त्रोर्णं चोरयित्वा तु क्रकर
त्वं नियच्छति कौशिकं तु ततो हत्वा नरो जायति वर्त्तकः २ अंशुकं चोरयित्वा तु शुको जायति मानवः चोरयित्वा दुकूलं
तु मतो हंसः प्रजायते ३ क्रौंचः कार्पासिकं हत्वा मतो जायति मानवः चोरयित्वा नरः पट्टं त्वादिकं चैव भारत ४ क्षौमं वस्त्रं
समादाय शशो जंतुः प्रजायते वर्णान्हत्वा तु पुरुषो मतो जायति बर्हिणः १०५ हत्वा रक्तानि वस्त्राणि जायते जीवंजीवकः
-वर्णकादींस्तथा गंधांश्चोरयित्वेह मानवः छुछुंदरित्वमाप्नोति राजन्लोभपरायणः ६ तत्र जीवति वर्षाणि ततो दश च पंच च
अधर्मस्य रूपं हत्वा ततो जायति मानुषः ७

शेषं १०४ वर्णान्हरितालादीन् १०५ १०६ १०७ ॥ ७॥ ॥७॥ ७॥ ॥ ७॥